

MSZ

001241

167
7

MILITAIRE SPECTATOR

Operatie Varkenspest

(zie blz. 365)

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter
Beoefening van de Krijgswetenschap
E-mailadres: m.haas@kma.nl

Secretaris: I.M. de Jong
majoor der intendance
p/a Ledenadministratie
Telefoon (070) 316 70 72

Ledenadministratie:
mw. M.H.A. Kortekaas
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
Telefoon (015) 215 27 00

HOOFDREDACTEUR

prof. J.M.J. Bosch
brigade-generaal der cavalerie
p/a Inst. Defensie Leergangen MPC 58B
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
Telefoon (015) 215 27 00

ADJ. HOOFDREDACTEUR

D. Starink
commodore Koninklijke Luchtmacht

REDACTEUREN

drs. P.J.E.J. van den Aker
luitenant-kolonel der cavalerie
lr. J.W. van Bommel
kolonel van de technische staf
drs. P.H. Kamphuis
hoofd Sectie Militaire Geschiedenis KL
drs. J. Terpstra
kolonel van de militair psychologische
en sociologische dienst
A.C. Tjepkema
kolonel Koninklijke Luchtmacht

BUREAUREDACTIE/PRODUCTIE

mw. drs. A. Kool
p/a Ledenadministratie
Telefoon (015) 215 27 20

ABONNEMENTEN

f 40,- (studenten f 25,-) buitenland
f 50,- per jaar. Losse nummers f 4,-

ADVERTENTIES

CET Reclame & Publiciteit
Rogge 19, 5521 RX Eersel
Commerciële zaken: A.H.C. Thijssen
Telefoon (0497) 51 67 89

DRUK

Drukkerij Giethoorn/Meppel
Vormgeving: Trend-Set Snelzet bv
NADRUK VERBODEN

Foto omslag: Het afvoeren en registreren van
dode varkens
Bron: Hennie Keeris/MinDef

MILITAIRE SPECTATOR

- 344** Editoriaal:
Een gewaarschuwd militair blijft inzetbaar
- 346** Mededelingen
- 347** A.C. Tjepkema:
Een Nederlands 'joint' hoofdkwartier?
- 355** P. De Mas:
De Westelijke Sahara: brandend zand en
een verloren land?
- 365** F.E.Th. Mugie:
Operatie Varkenspest
- 374** D.W.J. Vinkes, K.F. Muusse:
Bescherming van minderjarigen in het gewapend
conflict
- 383** F.J.A. Beerlage, A.C. van Weerd:
De operatie E-day
- 392** Meningingen van anderen
- 394** Boeken

Een gewaarschuwd militair blijft inzetbaar

Vanaf 1990 tot op heden zijn ruim 17.000 militairen ingezet bij crisisbeheersingsoperaties in internationaal verband. Beroepsmilitairen (onbepaalde en bepaalde tijd), dienstplichtigen en soms ook burgers hebben hieraan een bijdrage geleverd. De toegenomen deelname aan uitzendingen heeft voor de krijgsmacht een aanzienlijk aantal veranderingsprocessen op gang gebracht. Inmiddels, zijn in dit kader talloze maatregelen gerealiseerd, en hebben allerlei *lessons learned* geleid tot aanpassingen. Voortdurende dynamiek in deze processen blijft aanwezig, want nieuwe uitzendingen leiden steeds weer tot andere ervaringen. Knelpunten en tekorten blijven dan ook niet uit, en noodzaken steeds opnieuw tot evaluatie en bijstelling van beleid. Nog dagelijks wordt er bijgeleerd, en blijft het belangrijk om de lopende uitzendingen te evalueren. Eén van die gebieden betreft de *personeelszorg* voor uitgezonden militairen en hun thuisfront. Zonder personeel is deelname aan uitzendingen uiteraard onmogelijk, maar het is ook het personeel dat het meest direct wordt geconfronteerd met de gevolgen die een uitzending op menig gebied met zich mee kan brengen. Crisisbeheersingsoperaties verschillen van traditionele oorlogen op allerlei punten. Al langere tijd was bekend dat oorlogs- en gevechtservaringen niet alleen kunnen leiden tot fysieke verwondingen bij militairen, maar tevens tot stress en psychische schade. Inmiddels is gebleken dat voor deelname aan crisisbeheersingsoperaties hetzelfde geldt.

De praktijk van crisisbeheersingsoperaties heeft duidelijk gemaakt dat de operaties voor de betrokken militairen lang niet altijd vreedzaam verlopen. De situaties blijken regelmatig gevaarlijk en conflictgeladen te zijn, waarbij de strijdende partijen geweld, gijzelingen en terreur niet schuwen als het gaat om VN- of NAVO-militairen. Tegelijk echter zijn die militairen zelf bij dergelijke operaties vaak gebonden aan strikte regels van de VN of de NAVO met betrekking tot de uitvoering van interventie- en zelfverdedigingsmaatregelen. Het werken in een oorlogsgebied zonder daadwerkelijk te kunnen ingrij-

pen, kan machteloosheid bij militairen oproepen. De aanwezige bedreiging, machteloosheid en het daadwerkelijk meemaken van ingrijpende gebeurtenissen kunnen de oorzaak zijn van stress bij militairen, waardoor het functioneren en daarmee de inzetbaarheid van de militair op lichamelijk, psychisch en sociaal gebied kan verminderen. Bovendien kan de periode van uitzending ook op andere gebieden stress veroorzaken. Het voor langere tijd afwezig zijn uit de vertrouwde dagelijkse woon- en werkomgeving en het functioneren in een ander land, met een vreemde taal en cultuur, brengt een aanpassings- en verwerkingsproces op gang waarin zich soms problemen kunnen voordoen. De gevolgen van de stress kunnen zich manifesteren op korte termijn, tijdens de uitzending, maar ook lange tijd na terugkeer van uitzending.

Uit onderzoek dat is uitgevoerd door de afdelingen Gedragwetenschappen, op basis van de vragenlijsten die een aantal maanden na afloop van de uitzendingen worden ingevuld, blijkt dat ongeveer één op de vijf uitgezonden militairen psychische klachten ondervindt. Voor vier procent van de uitgezonden militairen geldt dat deze klachten dermate ernstig zijn dat gesproken kan worden van een posttraumatische stressstoornis. In de loop van de jaren is er een uitgebreid zorgprogramma ingevoerd om door middel van preventieve- en zorgbijdragen voor, tijdens en na uitzending zoveel mogelijk psychische klachten trachten te voorkomen en de inzetbaarheid op peil te houden. Het is helaas een *fact of life* dat er ondanks deze zorgprogramma's bij een aantal militairen als gevolg van hun ervaringen tijdens vredesoperaties sprake is van blijvende nadelige (psychosociale) gevolgen. Regelmatig verschijnen er publicaties waarin wordt beschreven hoe schrijnend deze gevolgen voor individuen kunnen zijn. Publicaties die niet bestaan uit smeulige heldenverhalen. Ze verwoorden ervaringen van gewone militairen die deel uitmaakten van een werkelijkheid die soms ver weg lijkt, maar die ontstellend dichtbij kan komen; militairen die gebeurtenissen meemaakten die ze niet wilden meemaken, maar die hen tegelijkertijd hebben geconfronteerd met de waarde van het leven. Zo beschrijft De Vos in *Alleen kinderen huilen* hoe sommige militairen door de uitzending zo kunnen veranderen dat zij terug in Nederland de situatie niet meer aankunnen. Heel vaak pasten de gedragingen en ideeën die sterk door de uitzendings-

ervaringen waren beïnvloed, niet meer bij het gedrag dat in Nederland als normaal wordt ervaren. Na zijn terugkeer zag De Vos hoe sommigen van hen vereenzaamden en langzaam over de rand gleden. Relaties eindigden omdat mensen elkaar niet meer begrepen. Enkele militairen kwamen in de gevangenis terecht omdat de psychische problemen tot niet beheersbare agressiviteit dan wel tot drugs- en alcoholverslaving hebben geleid. De Vos beschrijft dat de problemen na de uitzending bij drie militairen zo groot waren geworden dat zij een einde aan hun leven hebben gemaakt. Als deze problemen ondanks maximale zorginspanning tijdens uitzending niet altijd zijn te voorkomen, zal er alles aan gedaan moeten worden om door optimale preventieve maatregelen en goede nazorg de gevolgen van die problemen in de persoonlijke, familie- en werksfeer zo gering mogelijk te laten zijn. Het zijn dan niet alleen de hulpverleners die daarin een rol spelen maar het is de militair zelf, zijn of haar collega's, de commandanten en het thuisfront die invloed kunnen uitoefenen op de gevolgen van de (psychosociale en/of psychische) problemen.

Zoals uit onderzoeksgegevens blijkt, is het overgrote deel van de militairen zelf in staat op een adequate wijze om te gaan met de ervaringen die zijn opgedaan tijdens uitzendingen. Bij de overige militairen kan een stagnatie in het verwerkingsproces optreden, waardoor zich stoornissen in lichamelijk, psychisch en sociaal functioneren kunnen ontwikkelen op korte en langere termijn. Deze stoornissen kenmerken zich door symptomen van herbeleving enerzijds en symptomen van ontkenning en vermijding anderzijds. Symptomen van herbeleving kunnen zijn: het steeds terugkeren van (elementen van de) gebeurtenis(sen) tijdens de uitzending in beeld en gedachten of dromen; vermijding kan zich uiten in pogingen om gedachten en gevoelens die met de gebeurtenis te maken hebben, te ontwijken.

Andere symptomen kunnen zijn: verhoogde concentratie, slaapproblemen, prikkelbaarheid, angst en lichamelijke reacties. Soms gaan deze symptomen gepaard met verwijten richting de organisatie die verantwoordelijk wordt gehouden voor het bestaan van de problemen. In het laatste geval worden zorg en hulp, aangeboden door de verantwoordelijk gehouden organisatie, pertinent afgewezen. Hoewel militairen niet

gedwongen kunnen worden om de noodzakelijke hulp te ondergaan, is het van belang voor de militair en zijn omgeving, om – teneinde erger te voorkomen – in een vroegtijdig stadium de bijbehorende symptomen te onderkennen en er met de betrokkene over te praten. Veelal wordt aangenomen dat de problemen in de loop van de tijd wel zullen verdwijnen. Als ze aanhouden dan wel ernstiger worden, is het verstandig ondersteuning te vragen van een hulpverlener.

Het moge duidelijk zijn dat commandanten in hun taken op het gebied van personeelszorg aandacht moeten hebben voor de genoemde symptomen bij hun medewerkers. Echter, commandanten hebben een even belangrijke taak in het voorkómen van de problemen in de fase van aanwijzing van militairen voorafgaande aan een uitzending. In principe is iedere militair uitzendbaar en bij de aannameselectie worden aanstaande militairen bezien op hun geschiktheid voor uitzending. Dit laat onverlet dat ervaringen na de aannameselectie tot gevolg kunnen hebben dat een militair (tijdelijk) niet meer uitzendbaar is. De commandant is verantwoordelijk voor het leveren van personeel met de juiste kwaliteit. Hij/zij dient zich bij het aanwijzen tijdig bewust te zijn van de consequenties die het optreden onder bijzondere omstandigheden met zich meebrengt.

Negatieve indicatoren van geschiktheid zijn onder meer:

- recente problemen met alcohol en/of drugs;
- (tijdelijke) destabiliserende factoren in de werk en/of privésfeer;
- recente veroordelingen voor een bepaalde categorie vergrijpen;
- overige sociaal-medische indicatoren.

De commandant heeft voor aanwijzing tot uitzending de beschikking over een eigen P-dienst en een Sociale Coördinatie Commissie (SCC) dan wel een Sociaal Medisch Team (SMT), die hem daarbij kunnen adviseren. In principe zullen het SCC/SMT van het onderdeel op de hoogte zijn van het aanwezig zijn van negatieve geschiktheidsindicatoren bij militairen. In twijfelgevallen kunnen zij een militair doorverwijzen naar een deskundige, die nader onderzoek kan verrichten. Het op deze wijze uitvoeren van maatregelen ter voorkoming van individuele problemen tijdens dan wel na een uitzending is niet alleen van belang voor de inzetbaarheid van de individuele militair maar ook voor de slagvaardigheid van militaire eenheden.

Mededelingen

KVBK

Na de succesvolle *battlefield tour* naar de Grebbeberg organiseert de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap op **zaterdag 26 september 1998** een battlefield tour over de

'Slag om Arnhem'

De inleider en gids is *drs. C.P.M. Klep* van de Sectie Militaire Geschiedenis.

Het programma is als volgt:

10.00 - 10.30 uur	Ontvangst in restaurant 'De Westerbouwing' in Oosterbeek
10.30 - 11.15 uur	Lezing over de 'Slag om Arnhem' door <i>drs. C.P.M. Klep</i>
11.15 - 12.15 uur	Tour (per bus) langs diverse landingsterreinen
12.15 - 13.15 uur	Lunch in restaurant 'De Westerbouwing'
13.15 - 16.00 uur	Vervolg tour (per bus)

Gelet op de capaciteit van de bus is het aantal deelnemers beperkt tot 45.

Aanmelding kan geschieden door overmaking van *f* 20 voor leden van de KVBK (*f* 25 voor niet-leden van de KVBK) op gironummer 78828 ten name van penningmeester KVBK te Vleuten, onder vermelding van 'Arnhem 26/9'.

Bij overschrijding van het aantal deelnemers wordt uw bijdrage gerestitueerd.

De deelnemers krijgen ruim voor aanvang van de battlefield tour een bevestiging en een routeschets naar restaurant 'De Westerbouwing' toegezonden.

Mededeling

De Stichting Schouwenburg Fonds beoogt 'het bevorderen van wetenschappelijke studies en de totstandkoming van wetenschappelijke publicaties op het gebied van de Nederlandse militaire geschiedenis'. Een van de instrumenten van de Stichting is de driejaarlijkse uitreiking van een prijs voor wetenschappelijk militair-historische studies.

Op 15 mei 1998 is deze prijs uitgereikt aan *dr. W. Bevaart*, voor onder meer de volgende boeken: *Het Vaderland Verdedigd. Plannen en opvattingen over de verdediging van Nederland 1874-1914* (Den Haag, 1992), *De Gouden Zon. De hogere vorming van officieren der Koninklijke Landmacht, 1868-1992* (Den Haag, 1995) en *Bronbeek Tempo Doeloe der liefdadigheid* (Utrecht, 1998).

Aankondiging

Toezending van de LDP II (Gevechtsoperaties)

Indien gewenst kan de lezer een exemplaar van de LDP II (gevechtsoperaties) in zijn bezit krijgen. Hiertoe moet de coupon worden gekopieerd, ingevuld en verzonden aan:

Landmachtstaf - Cluster Doctrine / LDP II
Antwoordnummer 93005 2509 VB - Den Haag

Aan toezending zijn de navolgende voorwaarden verbonden:

- per aanvrager wordt één exemplaar ter beschikking gesteld;
- toezending vindt uitsluitend plaats op een militair postadres;
- de aanvraag dient voor 10 augustus 1998 in het bezit te zijn van het Cluster Doctrine;
- 'wie het eerst komt...' en 'op = op'.

Coupon

Ondergetekende

- (1) _____
- (2) _____
- (3) _____
- (4) _____

wenst toezending van één exemplaar van de LDP II (gevechtsoperaties)

- (5) _____

- (1) rang en naam, (2) militaire postcode,
(3) adres of postbus, (4) postcode en plaats,
(5) dagtekening en handtekening.

Een Nederlands 'joint' hoofdkwartier?

A.C. Tjepkema - kolonel van de Koninklijke Luchtmacht*

*I don't ask for much, I only want trust
and you know it don't come easy.*

Ringo Starr, 'It don't come easy'
(1971)

*I built trust among my components
because I trusted them...*

Generaal Norman Schwarzkopf
(1991)

Inleiding

In Nederland hebben wij de verkiezingen net achter de rug. In de aanloop naar de verkiezingsdatum werd Defensie regelmatig genoemd als een departement waar nog wel wat te halen viel. Bij het regeerakkoord van 1994 heeft de krijgsmacht een bezuiniging ondergaan die vooral was gericht op logistieke samenwerking tussen de krijgsmacht delen. Het valt te hopen dat de politiek er ook deze keer in slaagt de operationele capaciteit van de krijgsmacht ongemoeid te laten. Wellicht zijn er zelfs mogelijkheden deze te verbeteren. Tijdens een inleiding voor de Nederlandse Officieren Vereniging heeft de voormalige Chef Defensiestaf, generaal b.d.

A.K. van der Vlis, vorig jaar betoogd dat de Nederlandse krijgsmacht op velerlei gebied van de Engelse kan leren.¹ In Engeland worden met name op het gebied van de operationele samenwerking tussen krijgsmacht delen tegenwoordig grote stappen gezet. We leven nu eenmaal in een tijdperk waarin het nauwelijks nog denkbaar is dat een operatie kan worden uitgevoerd door één enkel krijgsmachtdeel.

Deze tendens doet zich al lang voor. Men kan met gemak beweren dat reeds ten tijde van de Tweede Wereldoorlog de krijgsmacht delen in grote mate op elkaar waren aangewezen. De huidige generatie militairen met één of meer uitzendingen achter de rug heeft in vele gevallen samengewerkt met collega's van een ander krijgsmachtdeel. Het verdient dan ook aanbeveling te bezien of een betere samenwerking tussen de krijgsmacht delen ten goede kan komen aan het operationele product en of wellicht meer *joint* aan de gewenste politieke doelstellingen inhoud kan geven.²

In dit artikel ga ik in op de Nederlandse situatie die in het algemeen tot een relatief geringe mate van samenwerking tussen krijgsmacht delen heeft geleid. Vervolgens beschrijf ik de Britse zienswijze op *joint* optreden alsmede taken en organisatie van het daar onlangs opgerichte *Permanent Joint Headquarters* (PJHQ). Doel van dit artikel is de wenselijkheid van een analoge organisatie in Nederland te beschouwen.

De dynamiek van *joint* optreden

Gezamenlijk oftewel *joint* optreden neemt hand over hand toe. Het aantal nationale en internationale doctrine-publicaties over dit onderwerp is aanzienlijk. Vooral na de Golfoorlog is de belangstelling voor dit onderwerp drastisch toegenomen. Discussies over de rol van bijvoorbeeld de *Joint Forces Air Component Commander* (JFACC) worden nog steeds in de vakpers gevoerd. De redenen voor de grotere interesse in *joint* liggen voor de hand. Een belangrijke is de uitbreidende overlap tussen de krijgsmacht delen, bijvoorbeeld op het gebied van de luchtverdediging en de verkenningen, maar ook terzake van de technologische kennis die voor alle omgevingen relevant is, zoals het gebruik van sensoren en informatica. Al in de Tweede Wereldoorlog waren de krijgsmacht delen op elkaar aangewezen; dat effect is alleen maar toegenomen, zoals operaties als *Desert Storm* en *Deliberate Force* hebben aangetoond. Verder is het aantal tamelijk langdurige 'ernstoperaties' van een betrekkelijk kleine schaal de laatste jaren aanzienlijk groter geworden. Vrijwel iedere krijgsmacht in West- en Oost-Europa daarentegen is verkleind, zodat het moeilijk is een voldoende operationeel voortzettingsvermogen in stand te houden. Ten vierde zijn maritieme strijdkrachten zich uitdrukkelijker gaan oriënteren op de *littoral warfare* waardoor zij hun capaciteiten meer in de richting van de landoorlog ontwikkelen. Een gemeenschappelijke doctrine om de

* Met dank aan *squadron leader* J.D. Bleeker RAF, werkzaam bij MinDef-DCBC.

¹ Carré (1997/12) p. 15.

² Ik geef de voorkeur aan het begrip 'joint' boven 'gezamenlijk'. Het laatste begrip heeft namelijk geen specifieke militaire betekenis. Niettemin gebruik ik in dit artikel beide epitheta als synoniemen. De term 'geïntegreerd' is te beschouwen als de vergrotende trap. Het woord 'paars' heb ik met opzet vermeden vanwege de tegenwoordige politieke connotatie.

inspanningen van de krijgsmachtdelen te bundelen, is hierdoor meer gewenst dan ooit.³

Nederland

Toch zijn deze ontwikkelingen tot dusver in Nederland onvoldoende reden geweest voor structurele operationele samenwerking. Zeker, zo hier en daar groeit het gras van onderop, maar *au fond* is er geen dwingende kracht die bij ons marine, land- en luchtmacht stuurt in de richting van meer joint.

Historisch gezien was het wellicht niet heel veel beter, maar wel wat beter. Bij het begin van de Tweede Wereldoorlog stonden tenminste land- en zeestrijdkrachten onder één bevel. Tijdens de koloniale crisis in Nederlands-Indië waren de strijdkrachten op elkaar aangewezen. Voor de laatste keer in Nieuw-Guinea werd onder een gemeenschappelijk nationaal bevel gevochten. Daarna ging iedereen zijn eigen weg. Zelfs in de West waren de taken keurig verdeeld: de Koninklijke Landmacht had Suriname, de Koninklijke Marine de Antillen. Voor het overige ging de marine zo ver mogelijk de oceaan op, waar de vijandelijke onderzeeërs het beste konden worden bestreden. De landmacht had een eigen vak op de Noord-Duitse laagvlakte en de luchtmacht was keurig ingebed in de 2ATAF organisatie. Als we elkaar tegenkwamen keerden we elkaar niet de rug toe, maar we zochten elkaar bepaald niet op. Zo waren de Groepen

³ Joint doctrine is moeilijk te ontwikkelen. In geen enkel land is men erin geslaagd volwassen documenten op dit gebied tot stand te brengen. Landstrijdkrachten zijn van oudsher het verst gevorderd in hun benadering, omdat het optreden der verbonden wapens tot een gezamenlijk referentiekader dwingt. Luchstrijdkrachten concentreren zich van oudsher op het beheersen van de technologie maar hebben te maken met een toenemende complexiteit van hun operaties, wat eerst vrij recent tot *airpower* doctrine heeft geleid. Marines geloven in de rol van de zelfstandige commandant, die zo min mogelijk door voorschriften moet worden gehinderd.

Geleide Wapens van de KLu gestationeerd in het Britse legerkorpsvak en dachten de mariniers niet aan een amfibische rol op de flank van het legerkorps.

Bij de bondgenoten waren de verhoudingen tussen de wapenbroeders meestal niet veel beter, maar was de nationale strategie – door de politiek gedwongen – meer coherent. Bij de Britten ging de defensie, hoewel in de NAVO geïncorporeerd, primair om de verdediging van het eiland. In de BRD was de gehele inspanning gericht op het niet verliezen van de landoorlog, waarmee de beste voorwaarde voor het voortbestaan van de natie werd geschapen. De Duitse marine had dan ook een taak in de belendende wateren. Zo zou ik nog wel even kunnen doorgaan.

De Alleingang der Nederlandse krijgsmachtdelen

Wat zijn de oorzaken voor het gebrek aan 'broederliefde' tussen groen, donkerblauw en lichtblauw? Voor de hand liggend is de vergelijking met drie broers, die met elkaar zijn opgegroeid en elkaar waarderen, maar na de dood van hun ouders in een bitter gevecht om de erfenis van elkaar verwijderd raken. Omdat het gevecht om de begroting permanent is, kan dit machtsspel maar een deel van de verklaring zijn. Ik zou de volgende factoren willen toevoegen. Ten eerste het operationeel eigenbelang. Een zelfstandig krijgsmachtdeel, dat operationeel autonoom inzetbaar is, is nu eenmaal machtiger dan een krijgsmachtdeel dat door anderen moet worden ondersteund. Met name marine en landmacht beschouwen zichzelf – overigens niet ten onrechte – als integrator van diensten c.q. wapens. Ten tweede het denken over een krijgsmachtdeel als een bastion, dat tegen een vijandige buitenwereld moet worden verdedigd. Dit denken is het sterkste bij de marine, waar men uiteraard grote voordelen ziet in een eendrachtig maritiem-industrieel complex. Ten derde een diep gewor-

teld wantrouwen tegen politiek opgelegde samenwerking. Zulke samenwerking gaat meestal ten koste van de eigen invloed en kost, zeker in de aanloop ('de kost gaat voor de baat uit'), geld dat bij de krijgsmachtdelen wordt weggehaald. In de vierde plaats kennen de officieren van de KM enerzijds en de officieren van de KLu en de KLu anderzijds elkaar niet van de elementaire officiersopleiding. Onbekend maakt onbemind en leidt tot vooroordelen. Het Instituut Defensie Leergangen voor de voortgezette opleidingen is nooit bedoeld geweest als een joint instituut; men heeft elkaar kunnen vinden op basis van collocatie.

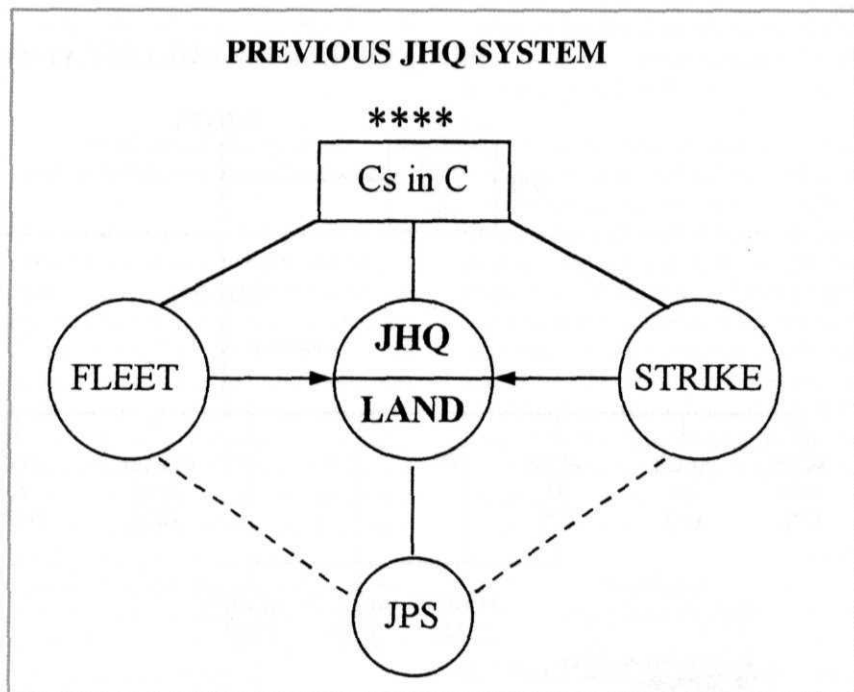
Als laatste factor zou ik willen noemen een relatief zwak ontwikkeld nationaal identiteitsbesef, niet in de voetbalsport maar wel in onze inbreng bij internationale veiligheidsorganisaties. Elke defensienota in het verleden heeft dan ook meer het karakter gehad van een opsomming van middelen, waarvoor altijd wel een internationale bestemming valt te verzinnen, dan van een bewuste poging tot een nationaal geïntegreerd defensiebeleid. Aantredende bewindslieden hebben hun ambities in het nabije verleden trachten te verwezenlijken door een 'verdeel en heers' beleid te voeren, zoals P.J.S. de Jong en H. Vredeling.⁴ Voor A.L. ter Beek stond bij de totstandkoming van de Defensienota 1991 het incasseren van het vredesdividend centraal. Bij het ontwikkelen van de zogenaamde speerpunten realiseerde ieder krijgsmachtdeel zijn eigen wensen zonder een bewuste poging van bovenaf deelbelangen te integreren.⁵ J.J.C. Voorhoeve, in 1994 geconfronteerd met een nauwelijks te sluiten financieel plan, heeft onbedoeld de samenwerking tussen de krijgsmachtdelen

⁴ P.J.S. de Jong heeft in 1965 de autonomie van de bevelhebbers teruggebracht door de directieuren-generaal Personeel en Materieel rechtstreeks vanuit de centrale organisatie aan te sturen. H. Vredeling heeft in 1973 deze werkwijze bekrachtigd door de invoering van de zogenaamde matrix-organisatie.

bevorderd via de achterdeur, namelijk de integratie van een aantal ondersteunende diensten. Geen minister heeft bij mijn weten beleidsmatig gepoogd de operationele samenwerking te bevorderen. Kennelijk wordt zulks niet als een nationaal belang ervaren. In tal van landen om ons heen wordt over het gemeenschappelijke belang heel anders gedacht. Neem bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk.⁶

Het Verenigd Koninkrijk

In april 1996 opende de Britse minister van Defensie Michael Portillo het PJHQ in Northwood, bij Londen. Daarmee werd een ontwikkeling ingezet die het resultaat was van een kostenonderzoek dat in 1993 was geïnitieerd. Het bijzondere van dat onderzoek was dat het niet besparingen als voornaamste oogmerk had, maar operationele effectiviteit. Het onderzoek droeg dan ook de veelzeggende titel *Front Line First*. Niettegenstaande verbeteringen in de totstandkoming van joint procedures die als gevolg van de Falklands-crisis, de Golfoorlog en de operaties op de Balkan waren aangebracht, had het onderzoek als uitkomst dat de bestaande werkwijze onvoldoende functioneerde. Toch waren de inspanningen die de Britten zich al voorafgaande aan de Falklands-crisis hadden getroost om tot een betere samenwerking te komen, in mijn ogen indrukwekkend. Zo waren de verbindingssystemen en de bijbehorende operationele procedures op elkaar afgestemd, wat een geïntegreerde bevelvoering tijdens de operatie in het zuidelijk deel van de Atlantische

Afb. 1 Marine en luchtmacht dragen in dit voorbeeld bevoegdheden over aan de landmacht. Een Joint Planning Staff ontwikkelt richtlijnen

Oceaan mogelijk maakte. Ook werd een opleiding voor het kolonelniveau joint opgezet. De stafscholen waren in de jaren tachtig verplicht ieder jaar een extra deel van de hogere vormingen gezamenlijk uit te voeren. Het paste dan ook geheel in de lopende ontwikkelingen dat de aanbeveling om een PJHQ op te richten in 1995 door de politiek werd overgenomen.

De traditionele Britse werkwijze

Wanneer zich in het Verenigd Koninkrijk voor 1996 een crisissituatie voordeed, waarbij een joint optreden noodzakelijk was, dan werd eerst bezien in welke omgeving (zee, land of lucht) de operatie voornamelijk plaats zou hebben. Vervolgens wees de Chef Defensiestaf (CDS) de betreffende bevelhebber aan als *Joint Commander* (JC). Diens staf fungeerde dan, versterkt met personeel van de overige staven, als JHQ. In het theater trad een *Joint Force Com-*

mander (JFC) op die direct aan de JC verantwoording aflegde (zie afbeelding 1).

De bezwaren tegen dit systeem waren velerlei. Geconstateerd werd dat de vigerende structuur te veel ad-hoc-kenmerken vertoonde en van huis uit te reactief was. Verder dat de bestaande staven te veel duplicaties vertoonden en dat te weinig joint kon worden ingespeeld op zich ontwikkelende crises. Crises werken nu eenmaal ontregelend op de stafroutine en bovendien kon de gezamenlijke ervaring niet goed vanuit de planning op de uitvoering worden toegepast. Evenmin werden de *lessons learned* na afloop van de operatie goed geïmplementeerd, laat staan dat er een joint doctrine werd ontwikkeld.

De krijgsmacht delen

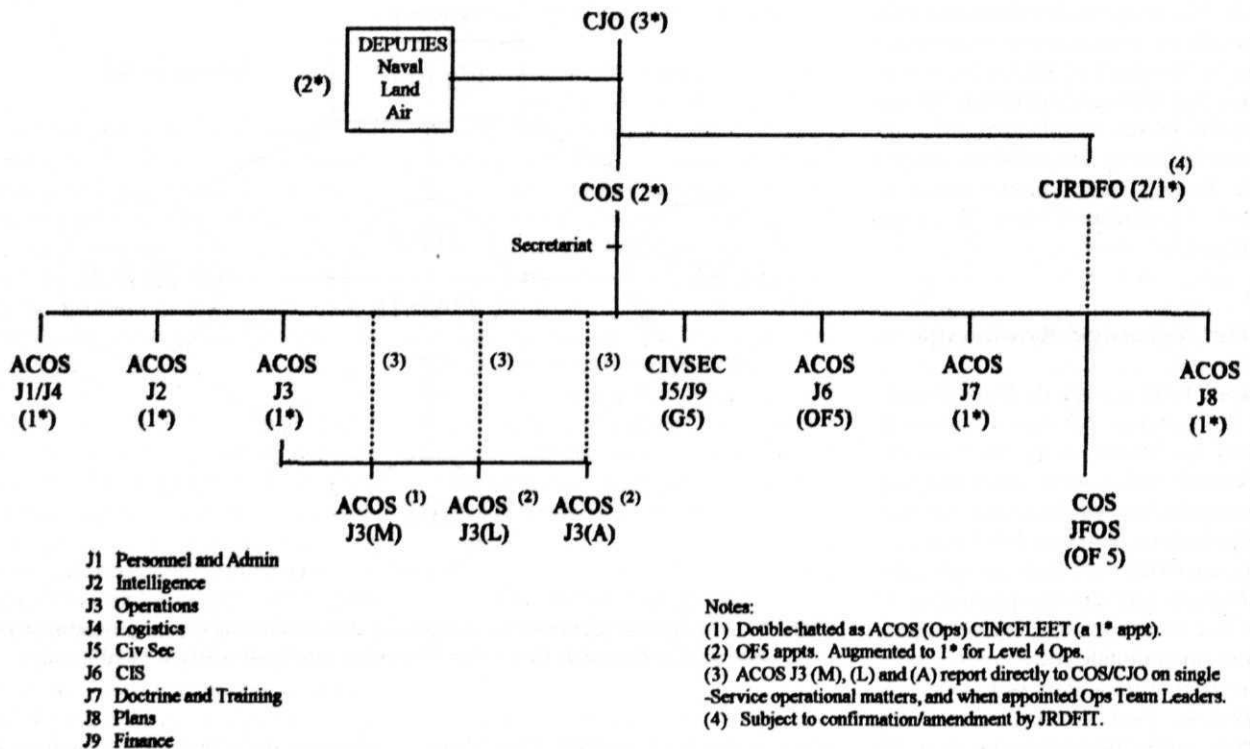
Uitgangspunten

Toen het onderzoek werd gehouden, golden bij de defensieplanning de navolgende uitgangspunten. Ten eerste zou iedere operatie voortaan een

⁵ Een voorbeeld is de oprichting van de Luchtmobiele Brigade. Niet alleen werd geen gebruik gemaakt van de ervaringen van de Korps Mariniers (ik laat in het midden welk krijgsmachtdeel daaraan het meest debet was), maar ook werd niet de vraag gesteld of het nationaal gezien op den duur mogelijk was vijf tot zes elite infanteriebataljons te vullen.

⁶ Zie ook *Newsbrief*, uitgave van het Royal United Services Institute, mei 1996, volume 16, nummer 5.

PJHQ OUTLINE ORGANIZATION

Afb. 2 De organisatie van het PJHQ, organieke vredessterkte 353 functies

joint karakter dragen, het meest waarschijnlijk in een bondgenootschap (*combined*) dan wel in een coalitie (multinationaal). Ten tweede zou het Verenigd Koninkrijk vaker bijdragen aan een operatie dan dat het een operatie zou leiden, laat staan een operatie geheel zelfstandig ondernemen. Als derde punt werd aangenomen dat de uitzendingen trendmatig een toenemende diversiteit zouden vertonen en in het algemeen een snelle reactie zouden vergen. In de vierde plaats moest rekening worden gehouden met tegelijk lopende uitzendingen en mogelijke verlengingen. De primaire rol van het PJHQ, waarin de bevelvoerende generaal *Chief Joint Operations* (CJO) wordt genoemd, is als volgt omschreven:

To be responsible, when directed by CDS, for the planning and execution of UK-led joint, combined and multi-

national operations, and for exercising operational command of UK Forces assigned to combined and multinational operations led by others, in order to achieve MODUK's military-strategic objectives.

Taakverdeling

Een interessante vraag was welke functies moesten worden overgedragen aan de nieuwe staf. De Britten kenden al de *Joint Planning Staff* en de *Joint Force Operations Staff*, waarvan het logisch was ze in het PJHQ op te nemen. Men besloot tot een geleidelijke overdracht van de C2-functies in de operationele sfeer vanuit de staven van de krijgsmacht-delen en tot de oprichting van een 'eigen' *Joint Rapid Deployment Force* (JRDF), bestaande uit een kern van 3 *Commando Brigade* (mariniers) en 5 *Airborne Brigade* (landmacht). De theorie achter de JRDF is de 'glas

water strategie'. De beginnende brand laat zich nog blussen met een glas water; wie langer wacht moet zich verlaten op multinationale 'brandweerbrigades'. De kern van de taakverdeling is dat de krijgsmacht-delen voorwaardenscheppende rollen houden, maar dat hun gevechtskracht door de CJO wordt ingezet. De verdediging van de overzeese gebiedsdelen is ook in handen van de CJO.

Sommige belangrijke traditionele functies blijven uitdrukkelijk in handen van respectievelijk *CinCFleet*, *CinCLand* en *AOCinC STC* (*Strike Command*). Het gaat onder meer om de strategische nucleaire afschrikking (onderzeeboten), NAVO artikel 5-operaties, de verdediging van de kustwateren en het luchtruim, Noord-Ierland en contra-terrorisme alsmede *Special Forces* en bijstand aan burgerlijke autoriteiten waaronder aspect-

ten van de naleving op douane-wetgeving.⁷ Essentieel in de machtsbalans is dat de bevelhebbers de structuur van hun krijgsmachtdelen hebben behouden en, wellicht belangrijker nog, de verantwoordelijkheid voor hun begroting.⁸ De bevelhebbers concentreren zich op hun *core business*, in het bijzonder op *single-service* operaties, het genereren en opwerken van operationele eenheden en het houden van oefeningen. Zij zijn dus verantwoordelijk voor training en de instandhouding op een voorgeschreven niveau van operationele gereedheid van eenheden die deel uitmaken van componenten waarover de CJO kan beschikken. Voorts dragen zij bij aan de *contingency planning* en bereiden ondersteunende krijgsmachtdeelerichte deelplannen voor. Zij behouden het volledige bevel over eenheden die toegewezen (*assigned*) kunnen worden aan joint structuren. In de bevelslijn staan de bevelhebbers en de CJO rechtstreeks onder de CDS. De ressorten van de bevelhebbers worden zelfs als *supporting commands* aangeduid. Daar staat tegenover dat de bevelhebbers *full command* over hun troepen houden en 'slechts' *operational command* delegeren. Commentatoren hebben opgemerkt dat waar in de Britse traditie de bevelhebbers *four-star* zijn, de CJO als *three-*

star te laag in rang is, oftewel de bevelhebbers zijn te hoog in rang.⁹

Taakverdeling met het ministerie van Defensie

De uitslag van de kostenstudie Front Line First was onder meer dat er een PJHQ zou worden opgericht teneinde een duidelijke verbinding te vormen tussen enerzijds de strategische en beleidsfuncties van het ministerie van Defensie en anderzijds de operaties op het operationele niveau. Met name uitvoerende elementen van het ministerie alsmede inlichtingen-, informatie- en verbidingsstructuren werden samengevoegd, waarmee tevens een zekere rationalisatie werd bewerkstelligd. De rol van de krijgsmachtdeestaven werd, zoals gezegd, meer een voorwaardenscheppende.

Veel aandacht is besteed aan het precieze onderscheid tussen de drie relevante niveaus: strategisch, operatief en tactisch. Hiermee tracht men enerzijds zeker te stellen dat commandanten en staven hun volledige verantwoordelijkheid begrijpen en accepteren, anderzijds te voorkomen dat hogere niveaus zich met details gaan bemoeien en proberen over de schouders mee te sturen. Het gevaar van

strikte politieke controle is vooral bij kleinschalige crisisoperaties in de landomgeving groot.

Waar in de Verenigde Staten en in de NAVO respectievelijk de *Unified Commanders* en de *Major NATO Commanders* de toplaag van het operationele niveau vormen, bezet het PJHQ ook de onderlaag van het strategische niveau. Het gaat bij het laatste niet om het formuleren van beleid maar om de implementatie ervan, waarvan het ministerie uitdrukkelijk afstand neemt. Aldus wordt duplicatie van hoogwaardige capaciteiten voorkomen.

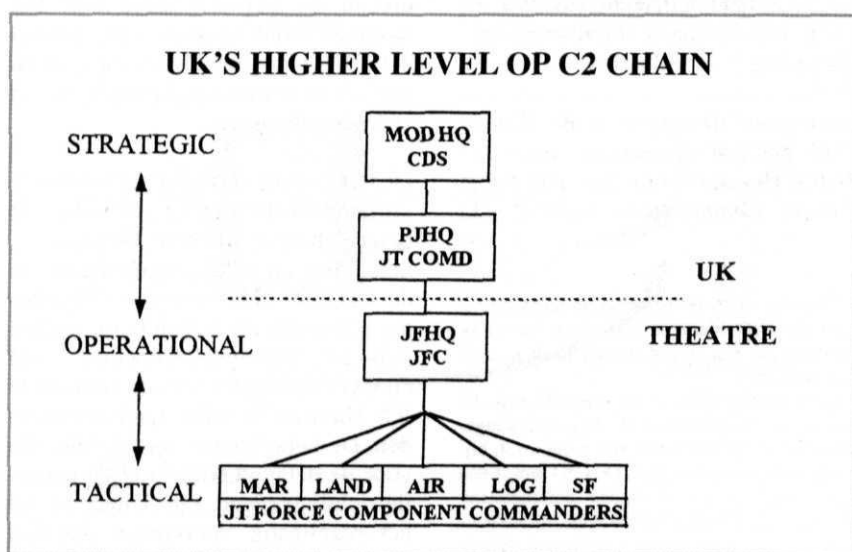
Functie van het PJHQ

Het PJHQ werd opgericht op 3 april 1996. De voorbereidingen waren getroffen door een implementatieteam onder leiding van generaal-majoor C. Wallace, die later als 'three star' de eerste CJO werd. Het PJHQ is verantwoordelijk voor de planning en uitvoering van alle Britse joint en mogelijke joint operaties. Datzelfde geldt voor multinationale operaties waarbij het Verenigd Koninkrijk de leidende positie bekleedt. Wanneer een operatie door een ander land

⁷ Deze beslissing lijkt verbazingwekkend, omdat Special Forces zich op de snijvlakken van de traditionele taakverdeling bewegen. *Special Operations* worden echter gezien als puur strategisch en daarom vanuit het ministerie aangestuurd.

⁸ De Britse topstructuur wijkt belangrijk af van de onze. Enerzijds zijn er de drie *Chiefs of Staff* (*four star*) die de CDS militair adviseren en vooral een politiek-strategische inbreng leveren. Zij hebben geen rechtstreekse bevelslijn met de bevelhebbers, maar geven wel beleidsrichtlijnen. Anderzijds zijn er de *Commanders-in-Chief*, waarvan alleen de 'gevechtskracht leverende' *four star* zijn. Zij worden in dit artikel aangeduid met 'bevelhebbers'. Daarnaast kent ieder krijgsmachtdeel ondersteunende *CinCs* zoals *CinC Training Command* (RAF), *Chief of Fleet Support* en *Quartermaster General*.

⁹ Richard Connaughton, 'The Permanent Joint Headquarters UK', *Officer (Reserve Forces Magazine)*, maart 1997, p. 39.

Afb. 3 Positionering van het PJHQ op het strategische niveau

wordt geleid, dan heeft de CJO het operationeel bevel over de Britse deelnemende eenheden. Bij klassieke NAVO-operaties zou in een dergelijk geval het operationeel bevel uiteraard bij een *Major NATO Commander* (MNC) berusten. Verwacht wordt dat op den duur de huidige NAVO-hoofdkwartieren, althans voor een deel, het veld zullen ruimen en dat het PJHQ 'een gat in de markt' zal vormen.

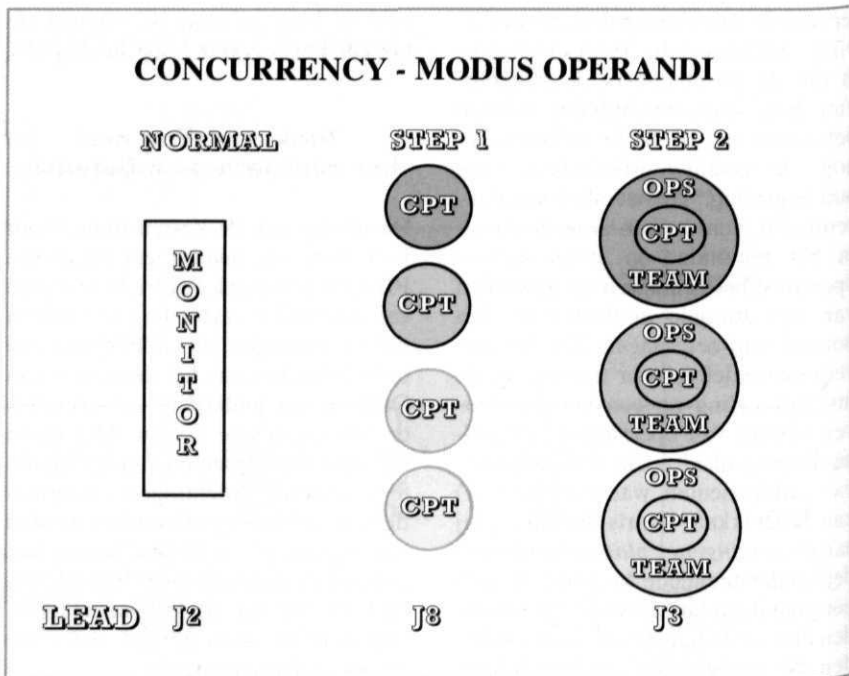
Werkwijze van het PJHQ

Wanneer zich een crisis voordoet waarbij het Verenigd Koninkrijk mogelijk betrokken zou kunnen raken, dan wordt binnen het PJHQ als eerste een multidisciplinair *Contingency Planning Team* (CPT) op het werkniveau gevormd (zie afbeelding 4). Elk CPT wordt verondersteld de betreffende situatie te observeren, voortdurend contact te onderhouden met de *supporting commands*, die uiteindelijk het werk zullen moeten doen, en advies uit te brengen wanneer nodig. Dit proces speelt zich niet in afzondering van het ministerie af. Daarom bestaat er een geïntegreerde *Defence Crisis Management Organization* (DCMO), die via videoconferenties beide hoofdkwartieren met elkaar verbindt. Op deze wijze worden vanaf het begin de beleidsdeskundigen bij de crisis betrokken (zie afbeelding 5).

Binnen het ministerie is de *Deputy CDS* het aanspreekpunt voor het PJHQ. Het ministerie kan zijn eigen *Current Commitments Team* (CCT)

¹⁰ Om tot een snelle besluitvorming te raken, heeft de CJO hiervoor een eigen 'politieke afdeling' die een direct contact heeft met de bewindslieden.

¹¹ In de huidige opzet is het waarschijnlijk dat één van de bevelhebbers als JC wordt aangewezen als er sprake is van een grote inzet, bijvoorbeeld een divisie plus. De CJO wordt dan automatisch plaatsvervangend commandant. Wel is het PJHQ altijd het leidende hoofdkwartier. De JC zal dan moeten verhuizen. Als de CJO *primus inter pares* zou worden, zou hij permanent JC worden.

Afb. 4 Binnen het PJHQ kunnen afzonderlijke teams hun eigen planopdracht uitwerken

vormen dat parallel aan de werkzaamheden van een CPT een strategische inschatting van de betreffende crisis afmaakt.

De functiescheiding tussen het ministerie en het PJHQ is dan ook dat het eerste de fundamentele beleidsvragen beantwoordt en op het strategische niveau de betrokkenheid van het Verenigd Koninkrijk vaststelt, terwijl het PJHQ de beleidsuitgangspunten vertaalt in termen van bevelslijnen en operationele inzet.

De CJO wordt verondersteld militaire initiatieven te nemen, zonedig de bewindslieden direct te benaderen¹⁰, maar als routine de communicatie via de CDS te laten verlopen. Wanneer het kabinet heeft besloten tot deelneming aan een bepaalde operatie, geeft de CDS richtlijnen aan de benoemde JC. Hiermee worden randvoorwaarden en beperkingen vastgesteld die voor de detailplanning van de operatie richtinggevend zijn. Uiteraard zal het regelmatig voorkomen dat een CPT nooit tot de tweede stap in de besluitvorming komt.

Voetangels en klemmen

Zelfs in Engeland is niet alles rozengeur en maneschijn. De verhouding van de CJO met de chefs van staven in het ministerie en met de bevelhebbers blijft een delicate. Als het PJHQ te succesvol is, dan lopen de chefs het gevaar hun operationele verantwoordelijkheden kwijt te raken en tot de rol van inspecteurs-generaal af te dalen. Evenzeer lopen de bevelhebbers de kans een ster kwijt te raken en *Component Commanders* te worden onder een permanente *four star Joint Commander* met een administratieve link naar hun respectieve chefs van staven.¹¹ Feit is echter dat men allereerst de constructieve houding van de krijgsmachtdelen roemt bij de totstandkoming van het PJHQ. Een grondige voorbereiding heeft geresulteerd in een stabiel machtsevenwicht, waarbij voorop stond dat alle partijen ervan overtuigd waren dat het nieuwe concept moest slagen. Een ander gevaar is dat het ministerie te zeer gaat leunen op een goed functionerend PJHQ. In dat geval zullen meer en meer functies van Whitehall

naar Northwood worden overgeheveld. De kans is dan aanwezig dat de strategische rol volledig bij het PJHQ terecht komt. Omgekeerd bestaat het gevaar dat de bewindslieden zullen blijven insisteren op het verschaffen van detailinformatie, waardoor het PJHQ veel tijd moet steken in het tevreden houden van de ministeriële bureaucratie. In dat geval zullen de geprojecteerde besparingen in personeel en middelen niet worden bereikt. Zelfs een nooit bedoelde expansie van het PJHQ is dan denkbaar.

Joint in de Nederlandse staven

De verhoudingen tussen onze Haagse staven steken bepaald schril af bij de Britse situatie. Weliswaar kent het ministerie van Defensie het Defensie Crisisbeheersingscentrum (DCBC), maar dit is slechts een kleine rompstaf die moet worden gevoed door de krijgsmachtdelen. Zo heeft ieder krijgsmachtdeel nog steeds zijn eigen operationele staf met een eigen, op 24-uursbasis bemand operatiecentrum. Daarnaast levert het DCBC uiteraard zijn eigen continudiensten om de klok rond aanspreekbaar te zijn. Alle bezwaren die voor de Britten aanleiding waren om tot een doorbraak te komen, gelden onverkort voor onze krijgsmacht. Ook bij ons wordt meer gereageerd dan dat er proactief wordt opgetreden. Ook bij ons komen vele duplicaties van functies voor. Ook bij ons wordt ad hoc gehandeld en werken planopdrachten voor crisissituaties in hoge mate ontregelend op de reguliere werkzaamheden van de staven. Ten slotte zij gezegd dat wij wel met de mond belijden joint te opereren, maar in de praktijk al het mogelijke doen de belangen van het eigen krijgsmachtdeel te laten prevaleren.

Vergelijking met andere landen

In vele andere landen was men al jaren geleden tot de conclusie geko-

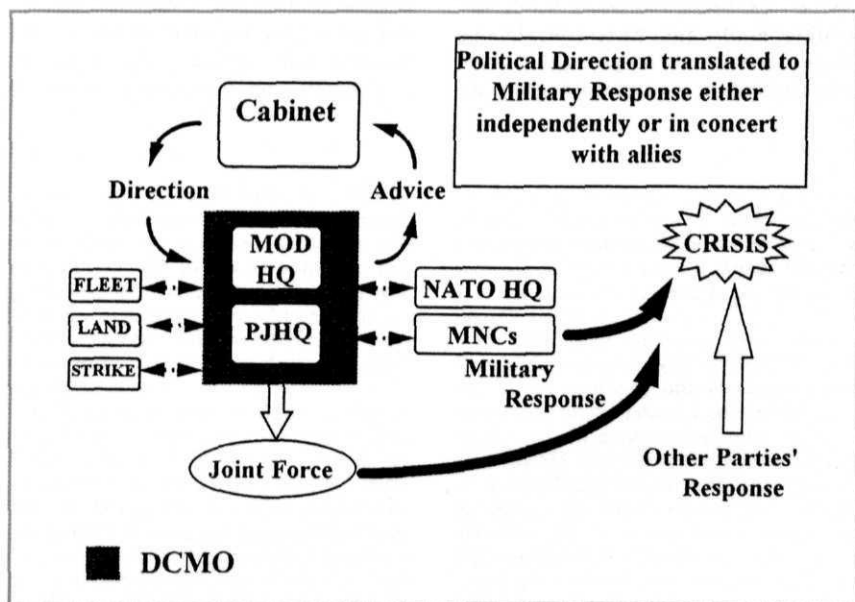
men dat de krijgsmachtdelen, zeker na de ingrijpende veranderingen van de internationale betrekkingen, joint zouden moeten opereren. Heel vaak waren beslissingen daartoe door bezuinigingsdrift ingegeven, waarmee de zuiverheid van de beweegredenen werd aangetast. In Canada had men al in de jaren zestig de krijgsmachtdelen afgeschaft. Dat was een veel geciteerde stap te ver, zoals ook de Canadezen zich twintig jaar later realiseerden. In landen als Frankrijk en de Verenigde Staten is men, vooral gestimuleerd door de gebeurtenissen tijdens de Golfoorlog, samenwerkingsverbanden aangegaan die gezamenlijke operationele inzet mogelijk maken.

Het is opvallend dat landen die actief zijn in de deelneming aan crisisbeheersingsoperaties, zich meer joint hebben georganiseerd dan landen, zoals Duitsland, die op dit gebied minder actief zijn. Het meest relevante toetsingsvoorbeeld voor onze krijgsmacht acht ik het Verenigd Koninkrijk. Niet alleen zijn wij allebei naties met een lange overzeese traditie, maar ook blijken wij in militair-politieke zin heel vaak dezelfde richting te kiezen als de Britten.

Conclusie

Welnu, in het Verenigd Koninkrijk is men in het algemeen van oordeel dat de totstandkoming van het PJHQ veel te lang op zich heeft laten wachten. Wat dat oordeel voor ons inhoudt, laat zich gemakkelijk raden. Hoewel de Britse situatie alleen al vanwege de grootte van de strijdkrachten niet vergelijkbaar is met de onze, bepleit ik niettemin de oprichting van een nationaal joint hoofdkwartier dat de planning en uitvoering van alle militaire operaties waarin Nederland participeert, ter hand neemt. Voorts zou dit hoofdkwartier het nationale bevel over alle Nederlandse troepen, toegewezen aan combined en multinationale verbanden, moeten voeren. Die verantwoordelijkheid ligt thans bij de CDS.

In mijn optiek zou de CDS opperbevelhebber moeten zijn en zou de plaatsvervangend CDS commandant van het gezamenlijke hoofdkwartier moeten zijn. Bij ons zou co-locatie van zo'n hoofdkwartier bij het ministerie voor de hand liggen en daardoor ook zijn eigen problemen met zich brengen. Dat lijkt mij echter verkies-

Afb. 5 De functie van de geïntegreerde Defence Crisis Management Organization

lijker boven het voortzetten van de toestand van nu.

Verder zou een 'PJHQ' een zelfstandige, proactieve rol moeten spelen in de besluitvorming rond het ontstaan van een crisis, en een adviserende rol moeten spelen bij het toewijzen van militaire middelen.

Met dit artikel beoog ik geenszins een volledig organisatiemodel te schetsen dat aan de gedachte van meer samenwerking inhoud zou kunnen geven. De vraag rijst vanzelfsprekend of de behoeften ook door een nationaal hoofdkwartier zouden moeten worden gesteld. Waar wij tot dusver nau-

welijks verder zijn gekomen dan het vervangen van de bestaande wapensystemen zonder het in beschouwing nemen van joint alternatieven, lijkt het mij op den duur onontkoombaar.¹² Voorlopig gaat het mij om het vergroten van de operationele effectiviteit en slagvaardigheid met (hopelijk) dezelfde middelen maar ook om de verbetering van de attitude die tot samenwerking leidt. Dat zulks op ter-

¹² Een voorbeeld zou kunnen zijn de aanschaf van een STOL-vliegtuig- of een helikoptercarrier. We zouden onze operationele flexibiliteit vergroten, minder de drukbevolkte omgeving belasten en de werven aan het werk zetten.

mijn tot besparingen leidt, lijkt mij nogal wiedes, maar mag niet het hoofddoel zijn.

Om het eens heel duidelijk te stellen: we moeten de bevelslijnen bundelen in een krijgsmacht die nu ongeveer net zo groot is als enkele jaren geleden de gehele landmacht, maar nog vrijwel dezelfde (top)structuur bezit. Het slechtste wat ons kan overkomen, is een nieuwe ronde met de kaasschaaf, die de vergruizing van de organisatie alleen maar verergert. Eendracht maakt macht en de toepassing daarvan is onze *core business*.

De Westelijke Sahara: brandend zand en een verloren land?

drs. P. De Mas*

Inleiding

Daartoe aangezocht door de Verenigde Naties, heeft Nederland zich in maart jongstleden in principe bereid verklaard voor acht maanden een militair detachement toe te voegen aan MINURSO (*Mission des Nations Unies pour le Référendum au Sahara Occidental*). Deze VN-missie is sinds 1991 in de Westelijke Sahara gestationeerd en moet daar toezien op een goed verloop van een eind dit jaar te houden referendum over de toekomstige status van dat gebied. De eventuele Nederlandse bijdrage bestaat uit een versterkte compagnie mariniers van 230 man, en een aparte helikopter-eenheid, bestaande uit 30 man met twee of drie Chinook troopships-helikopters.¹

Door deze toezegging bestaat er een gereede kans dat Nederland in VN-verband wordt betrokken bij het laatste slepende dekolonisatieconflict in Afrika. Sinds 1975 wordt de Westelijke Sahara (de voormalig Spaanse Sahara) beheerst door een gewapend conflict, met als inzet het zelfbeschikingsrecht van de bevolking van het gebied, de Sahrawi, en de aanspraken van Marokko op dat gebied. Toen het conflict in 1975 ontvlamde trok de Saharakwestie grote aandacht; vooral de zogeheten 'Groene Mars', op 16 oktober 1975, waarbij 350.000 Marok-

kaanse mannen en vrouwen, zwaaiend met Marokkaanse vlaggen, korans en portretten van de koning de grens tussen Marokko en de Spaanse Sahara over trokken. Zij plaatsten daarmee het zieltogende Franco-bewind in Spanje voor een voldongen feit, en gaven de aanzet tot de uiteindelijke annexatie van dit gebied door Marokko. De daarop volgende gewapende strijd tussen de in 1973 opgerichte Saharaanse bevrijdingsbeweging Frente Polisario en het Marokkaanse leger trok nog tot eind jaren tachtig de aandacht.² Daartoe heeft zeker bijgedragen dat in die tijd elke onafhankelijkheidsbeweging zich op voorhand in een welwillende belangstelling van progressieve kringen mocht verheugen. Bovendien hadden het 'socialistische' Algerije en het 'revolutionaire' Libië, die Polisario steunden, toentertijd een beduidend

beter imago dan Marokko. Op politiek terrein werd de door Polisario uitgeroepen République Arabe Sahraouie Démocratique (RASD) door zeventig landen erkend.³

In militair opzicht slaagde Marokko er daarentegen in vijfzede van het gebied effectief te controleren door de aanleg van een ruim 2.500 km lange, aarden verdedigingswal en met de inzet van een meer dan 150.000 personen tellend leger. In deze patstelling verzandde het conflict in de periode tot 1997 in politiek gesteggel en herhaalde, vruchteloze pogingen van de VN om de zaak via een referendum te regelen.⁴ De kwestie verdween gaandeweg achter de coulissen van het drukbezette politieke wereldtoneel, waardoor het in Nederland slechts bij vlagen de aandacht trok. De mogelijke inzet van Nederlandse

¹In mei 1998 bedroeg de sterkte van MINURSO slechts 321 man (243 militaire waarnemers en 78 politiefunctionarissen), uit 28 verschillende landen. Het ligt in de bedoeling deze geleidelijk uit te breiden tot in totaal 1850 man. Naast het Nederlands-Deens detachement van 330 man, hebben Uruguay, Argentinië, Oostenrijk en op 18 april jongstleden ook Chili troepen toegezegd.

²Op 10 mei 1973 werd in Zouérate (Mauretanië) het *Frente Popular para la Liberación de Saguia el Hamra y Río de Oro* opgericht, dat gemakshalve al snel werd afgekort tot Frente Polisario. Oorspronkelijk was het gericht op de gewapende bevrijding van Seguia el Hamra (de rode waterloop) en Río del Oro (de gouden rivier), die tezamen de Spaanse Sahara vormen. In 1973 en 1974 opereerde het Front tegen de Spanjaarden. Na de annexatie van de Sahara door Mauretanië en Marokko, wordt het hoofdkwartier van Polisario in 1975 verplaatst naar

het Algerijnse Tindouf, vanwege de steun van Algerije. Tegelijkertijd is er sprake van een radicalisering van de leiding van Polisario. Zie hiervoor: V. Thompson en R. Adolf, *The Western Saharans. Background to Conflict*, Londen, Croom Helm, 1980.

³De Saharaanse Arabische Democratische Republiek is opgericht op 27 februari 1976, één dag na de overhaaste officiële terugtrekking van Spanje uit de Sahara. In de praktijk is er sprake van een grote overlap tussen Polisario en de RASD. Veel opposities binnen Polisario en de twaalf leden tellende voorlopige regering in ballingschap worden vervuld door dezelfde personen. Zo is de secretaris-generaal van Polisario tevens de president van de RASD.

⁴Voor een chronologisch overzicht zie: D.A. Leurdijk en Chr. Bottenheft, *Decision-making by the Security Council: The Case of Western Sahara, 1988-1995. A review of Resolutions*. Den Haag, Clingendael, 1995 (eerste editie).

* Drs. P. De Mas, geograaf, is verbonden aan het Interfacultair Instituut voor Migratie- en Etnische Studies, alsmede aan de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Universiteit van Amsterdam.

militairen brengt de Westelijke Sahara (*Sahara al-Gharbiyah*), qua oppervlak ongeveer 6,5 maal Nederland, weer voor het vaderlandse voetlicht.

Referendum

In een poging het al 23 jaar durende conflict uit het slop te trekken, benoemde de Veiligheidsraad in 1997, op voordracht van VN-secretaris-generaal Kofi Annan – en met de impliciete instemming en autoriteit van de Verenigde Staten – de voormalige minister van Buitenlandse Zaken van de VS, James A. Baker III als speciaal afgezant voor de Westelijke Sahara. Via zijn bemiddeling werd in september 1997 in Houston (Texas) tussen Marokko en Polisario een principe-akkoord gesloten over de modaliteiten van de volksraadpleging, die op 7 december 1998 wordt gehouden, over de vraag of de Westelijke Sahara een onafhankelijke staat wordt, dan wel integraal deel gaat uitmaken van Marokko.⁵ Dit referendum is hoeksteen en mogelijk breekpunt van alle inspanningen die onder supervisie van de MINURSO moeten worden geleverd om het vredesproces tot een goed einde te brengen. Vanwege de mogelijke Nederlandse betrokkenheid, richt dit artikel zich specifiek op de haken en ogen die kleven aan de uitvoering van de Houston-Akkoorden. Na de ondertekening van de Houston-Akkoorden verzuchtte Baker dat *'het een zeer, zeer gecompliceerde kwestie is, die afhangt van stammen en tribale groeperingen en een hele menigte andere zaken'*.

Het laatste houdt onder meer in dat het maximum wordt gevegd van mens en materieel in de extreme klimatologische en geografische omstandigheden in deze zand-, grind- en steenwoestijn, die, als schrale troost voor de Nederlandse zeesoldaten, door de Sahrawi zelf ook met de term 'zee' wordt aangeduid.

⁵ Voor een goede beschrijving van Bakers rol zie: J. Chopra, 'A Chance for Peace in Western Sahara', In: *Survival*, 39, (3), 1997, pp 50-65.

Marokko versus Polisario

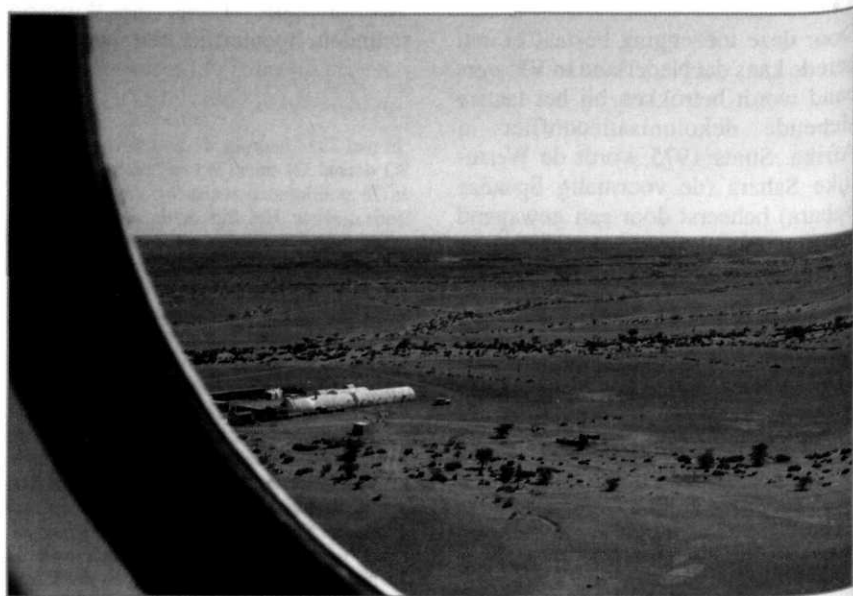
In deze bijdrage ligt de nadruk op het proces van identificatie en registratie van kiezers, gepland in de periode 1 december 1997 tot 31 mei 1998, dat bij het schrijven van dit artikel in volle gang is en zich in een kritieke fase bevindt. Een goed verloop van het identificatie- en registratieproces van kiezers is van doorslaggevend belang voor het houden van het referendum en het welslagen van het vredesproces. Boud gesproken: zonder een deugdelijk verlopen identificatie zal er zelfs geen noodzaak zijn tot uitzending van Nederlandse militairen. Zowel Marokko als Polisario volgt deze cruciale fase van identificatie en registratie met argusogen. Marokko's streven is exclusief gericht op een volledige aansluiting van de Westelijke Sahara, en men is overtuigd van een goede afloop. Men spreekt dan ook uitsluitend in termen van een 'bevestigend' referendum.

Polisario daarentegen, streeft naar volledige onafhankelijkheid van het gebied en vestiging van de RASD op het grondgebied van de Westelijke Sahara. Hoe de uitkomst van het referendum ook moge zijn: er is altijd

sprake van één winnaar en één verliezer. Beide tegenstrevers trachten daarom momenteel volop te interveniëren in het proces van identificatie door hen welgevallige kiezers naar voren te schuiven, respectievelijk anderen uit te sluiten, teneinde de einduitslag van het referendum in een voor hen gunstige richting te beïnvloeden. Tegen deze achtergrond is er voor MINURSO een belangrijke maar moeilijke rol weggelegd.

Mobiele stammen

Een interessant aspect dat veelal in de politiek of ideologisch getinte vertogen onderbelicht blijft, is de verscheidenheid aan stammen en de historische tegenstellingen tussen de van oorsprong nomadische stammen in de Westelijke Sahara. Dit heeft niet alleen hardnekkig doorgewerkt in vrijwel alle voorgaande stadia van het conflict, maar werpt ook zijn schaduw op de uitvoering van de Houston-Akkoorden. Zo speelde het een rol bij de uitspraak van het Internationale Hof van Justitie over de Saharakwestie in 1975.⁶ Verder drukte het zowel een stempel op de oprichting als op het functioneren van Polisario. In de leiding van Polisario

Afb. 1 Kamp Tifariti (Foto: majoor A.J.A. Pelsler)

en de RASD zijn duidelijke tribale scheidslijnen waarneembaar, die in situatie van spanning kunnen veranderen in breuklijnen.

In weerwil van de grotere geopolitieke belangen en interventies van de VN, de VS, Europa en aangrenzende landen, kan men de gang van zaken in en rond de Westelijke Sahara de afgelopen 23 jaar niet afdoende verklaren zonder de netwerken van invloedrijke Sahrawi in beschouwing te nemen. Deze strekken zich uit over de drie direct betrokken landen en zijn vervlochten met de Westelijke Sahara. Dit 'tribale mijnenveld' valt voor MINURSO moeilijker te ontwijken, laat staan te ruimen, dan de omvangrijke mijnenvelden in de Sahara.⁷

De Westelijke Sahara vormde eeuwenlang het doorgangsgebied van de meest westelijke karavaanroute die Zwart Afrika verbond met havens in Marokko. Enkele grote stammenfederaties: de Reguibats Sahel en Reguibat Lagouacem (Charg), de Oulad Dlim, de Tekna, Kounta, Oulad Bou Sba en de Ma Al Aïnin – die verder kunnen worden onderverdeeld in een honderdtal substammen en clans – doorkruisten het gebied met hun kamelen en geiten. Ze leefden van het afwisselend overvallen dan wel beschermen van handelskaravanen. Tot ver na de Tweede Wereldoorlog liepen de trekroutes en weideparcour-

Afb. 2
Legeringstenten
(Foto:
majoor A.J.A. Pelser)

sen door een gebied dat de huidige Westelijke Sahara, delen van Zuid-Marokko, Zuidwest-Algerije en het grootste deel van het huidige Mauritanië bevat. De historie van dit gebied en de daar rondtrekkende stammen kenmerkt zich dan ook door voortdurende strijd om schaarse waterbronnen, weidegebieden, doorgangsroutes

en karavanen. Wie daarin het onderspit dolf, week uit naar gebieden buiten de toenmalige Spaanse Sahara. Men zocht daar bescherming, likte de wonden, smeedde nieuwe geleghedenallianties met andere (sub)stammen en clans, om de Spaanse Sahara opnieuw binnen te vallen. Mobiliteit en onderlinge rivaliteit was er regel.

Starre grenzen

De koloniale grenzen die in 1884 op de kaart werden gekerfd om de Spaanse Sahara af te bakenen, hielden geen enkele rekening met deze samenleving en haar mobiele bestaanswijze. De letterlijk kaarsrecht getrokken grenzen van de Spaanse Sahara doorsneden belangrijke ecologische en economische verbanden. Vanuit historisch perspectief bezien, sluiten de rigide maar volkenrechtelijk erkende grenzen nauwelijks aan bij de mobiliteit, noch de fluiditeit van de wisselende allianties van de stammen in dat gebied. Deze mobiele

⁶ Ik doel op de uitspraak van het Hof dat er ten tijde van de Spaanse kolonisatie wettelijke banden van erkenning bestonden tussen de sultan van Marokko en sommige in het territorium van de Westelijke Sahara levende stammen, maar dat daaraan geen enkele band van territoriale soevereiniteit kan worden aangetoond tussen het territorium van de Westelijke Sahara en het toenmalige koninkrijk Marokko. Daarbij speelde onder meer de vraag of naast de Tekna, ook andere zwerfende nomadenstammen de sultan erkenden. Zie: R. Haleber, *Marokko en de Sahara. Deconstructie van een moderniseringsstheorie*. Amsterdam, Middle East Research Associates, Essay no. 2, 1990, p. 19-21.

⁷ Waarmee niet gezegd wil zijn dat de ruiming van de geschatte 1,5 à 2 miljoen mijnen een eenvoudige zaak is: integendel. De Westelijke Sahara behoort tot de tien landen ter wereld met de meeste landmijnen. Deze bevinden zich

niet alleen in de omgeving van de wal, maar zijn gedurende de jarenlange guerrilla-oorlog door beide partijen op grote schaal verspreid over het gehele gebied. De locatie is onbekend, of de informatie wordt door de betrokken partijen niet aan de VN meegedeeld, als drukmiddel om concessies af te dwingen tijdens het vredesproces.

Zweede VN-militairen, die krachtens resolutie 1148 van de Veiligheidsraad mijnen zouden ruimen om doorgangswegen in de aarden verdedigingswal te kunnen aanleggen, hebben het werk in begin april tijdelijk neergelegd. Door de grote aantallen mijnen en de onduidelijkheid over hun locaties bleken de twee maanden die voor deze werkzaamheden waren gepland ontoereikend. Vandaar dat dit land op 23 april heeft besloten om meer mensen (in totaal 75) in te zetten voor een periode van in totaal vier maanden.

Afb. 3 Verspreidingsgebied van de VN-missie MINURSO
(Bron: internet, UN Map no. 3691 Rev.16)

situatie heeft lang kunnen bestaan, omdat de grenzen van de Spaanse Sahara in praktijk meer het karakter hadden van een poreuze frontier dan van grenzen van een zich territoriaal legitimerende staat. Vooral de Reguibats zagen deze gebieden, waar hun trek- en doorgangsroutes doorheen liepen, als een samenhangend geheel en lieten zich weinig gelegen liggen aan opgelegde koloniale grenzen.⁸ De situatie verandert bij het onafhankelijk worden van Marokko (1956), Algerije (1962) en de creatie van de staat Mauretanië (1960). De bestaande grenzen nemen het karakter aan

van rigide staatsgrenzen, die hun invloed deden gelden op de vanouds mobiele stammen in de regio. Niettemin blijven de inwoners van de Spaanse Sahara zich in eerste instantie beschouwen als stamleden, en is er geen sprake van een gemeenschappe-

⁸ F. Beslay, *Les Réguibats: de la paix Française au Front Polisario*, Paris, L'Harmattan, 1984, geeft vooral in hoofdstuk V een gekleurd, maar niettemin helder inzicht in de rol van de Reguibats in het gebied. Vanuit de optiek van de Reguibats schetst hij de afwegingen die men maakte en allianties die men aanging in de snel wisselende politiek-geografische situatie in die regio van 1955 tot 1976.

lijke Saharaanse identiteit; laat staan van nationaal gevoel. Dit laatste steekt pas de kop op in de nadagen van het Spaanse protectoraat, in de jaren zeventig, wanneer jongeren generaties Sahrawi, wijzend op het recht op zelfbeschikking van het Saharaanse volk, gaan streven naar de oprichting van een eigen Saharaanse staat.

De Houston-Akkoorden

In het midden van de jaren tachtig zag Marokko zich geplaagd voor een patstelling. De facto was het heer en meester over circa 85 procent van het gebied dat achter de aarden wal lag. Van Polisario viel in militair opzicht weinig te duchten en er was een begin gemaakt met de bestuurlijke incorporatie van het gebied, terwijl ook de infrastructurele ontwikkeling ter hand was genomen. Deze annexatie werd echter volkenrechtelijk niet erkend. Meer dan zeventig, voornamelijk Afrikaanse en niet-gebonden landen erkenden de RASD, terwijl de VN het Polisario erkende als officiële vertegenwoordiger van het Saharaanse volk. De VN drongen er dan ook bij voortdurend op aan een referendum over de kwestie te houden.

Polisario daarentegen, had in die periode het politieke tij mee, maar kon in militair opzicht geen vuist meer maken. In de periode 1975-1981 voerde Polisario een succesvolle guerrilla-oorlog tegen het Marokkaanse leger, waarbij het er niet alleen in slaagde een groot deel van de Westelijke Sahara te bezetten, maar zelfs uitvallen te doen in het zuidelijk deel van Marokko. De troepen van Polisario waren gewend aan de extreem moeilijke omstandigheden in de zand-, grind- en steenwoestijn en kenden het gebied beter dan het Marokkaanse leger. Een deel van de eerste generatie Polisario-strijders had immers in het gebied gediend, bij het Spaanse koloniale leger en politie. Bovendien opereerde men in kleinere eenheden die, gebruikmakend van Landrovers, zich snel en onopvallend konden bewegen in het terrein, en

daardoor het logge en niet op de omstandigheden toegeruste Marokkaanse leger zware verliezen toebrachten.

Verdedigingswal

De kentering in de oorlog komt bij de aanleg van de in totaal 2.800 kilometer lange aarden verdedigingswal ('De Berm') die in de periode 1981-1985 wordt aangelegd door Marokko. Deze wal loopt grofweg van het zuidwesten naar het noordoosten, waardoor de Westelijke Sahara in tweeën wordt verdeeld. Het westelijke deel, circa vijfdesde van het gebied, is in Marokkaans bezit; het resterende deel buiten de wal is operationeel gebied voor Polisario. De wal, in de vorm van een trapezium, is opgeworpen uit zand en rotsen, heeft doorgaans een hoogte tussen de vier en zes meter en is zo veel mogelijk geïntegreerd in het natuurlijke landschap. De wal is niet in de eerste plaats bedoeld als verdedigingsmuur maar als waarschuwingssysteem en maakt onderdeel uit van een gelaagde verdedigingsstrategie. De wal is daartoe uitgerust met een zeer geavanceerd elektronisch beveiligingssysteem, dat door westerse landen is geleverd.

Afhankelijk van het terrein bevinden zich in de wal op een onderlinge afstand van een tot twee kilometer kleinere, ingegraven observatieposten, bemand met 20 tot 25 militairen. Deze staan in verbinding met grotere compagnieposten, die op onderlinge afstanden liggen van circa vijf kilometer. De taak van deze eerstelijns posten is het observeren van het voorland van de wal en het doorgeven van inlichtingen naar de zwaardere eenheden, die op verschillende afstanden zijn gelegerd in het achterland van de wal. Op een à twee kilometer achter de wal bevinden zich mortier- en artillerieopstellingen; dieper in het achterland bevinden zich zwaardere gevechtseenheden in de vorm van gepantserde brigades, en gemotoriseerde en gemechaniseerde infanterieregimenten. Tezamen met de luchtmacht, die opereren van de vliegbases Laayoune en Dakhla, heb-

ben zij de taak om eenheden van Polisario die erin slagen de zandwal te doorbreken, op te sporen en uit te schakelen.

De laatste jaren zijn de eenheden van Polisario er slechts sporadisch en op beperkte schaal in geslaagd de wal te doorbreken. Niet in de laatste plaats vanwege de mijnevelden en omdat het gebied buiten de wal met behulp van vliegtuigen en satellieten nauwlettend in de gaten wordt gehouden.

MINURSO

Door deze patstelling zagen Polisario en Marokko zich genoodzaakt in 1988 een staakt-het-vuren overeen te komen en een eerste VN-vredesplan te aanvaarden dat voorzag in een referendum over de toekomstige status van het gebied. Op 19 april 1991 besluit de Veiligheidsraad om een VN-missie MINURSO in het leven te roepen, om het staakt-het-vuren te monitoren en als toezichthoudend orgaan te fungeren bij de organisatie van het referendum. Concreet omvat

- toezicht houden op het staakt-het-vuren, dat in september 1991 weer van kracht zou worden;
- de vastgestelde reductie van Marokkaanse troepen in het gebied te controleren;
- de vrijlating van alle politieke gevangenen aan beide zijden te bewerkstelligen;
- in samenwerking met het Internationale Rode Kruis de uitwisseling van krijgsgevangenen te controleren;
- in samenwerking met de UNHCR een repatriëringsprogramma uit te voeren van de Saharaanse vluchtelingen uit de kampen in en rond Tindouf (Algerijë) en Mauretanië;
- kiesgerechtigden (voor het uiterlijk in 1992 te houden referendum) te identificeren en registreren;
- de resultaten van het referendum bekend te maken;
- afhankelijk van de uitslag van het referendum, de volledige terugtrekking van de Marokkaanse strijdkrachten uit de Westelijke Sahara, of de volledige demobilisatie van Polisario te monitoren.

Door de onenigheid tussen Marokko en Polisario over het aantal kiesgerechtigden is het voor 1992 geplande referendum nooit gehouden en werd pas in 1994 een slepend en veelvuldig stokkend registratieproces ingezet, dat uiteindelijk door de VN in 1996 werd afgebroken. In die periode waren in totaal circa 60.000 Sahrawi geregistreerd, terwijl er nog 156.000 personen restten.⁹ De tijd werkte in het voordeel van Marokko, dat onverdroten voortging met de bestuurlijke en politieke integratie van de Westelijke Sahara. Polisario was in militair opzicht ingetoomd en in het defensief geraakt, maar ook de politieke en financiële steun kalfde in de jaren negentig af. In militair opzicht dwong het staakt-het-vuren tot een pas op de plaats. Op het politieke schakbord werd de positie ondergraven door het wegvallen van feitelijke steun van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid en de Arabische Liga. Deze richtten de aandacht noodgedwongen op grotere brandende kwesties in Zwart Afrika en het Midden-Oosten. Van groter belang is echter dat Algerije zich in de jaren negentig genoodzaakt zag de politieke en militaire steun aan Polisario te vermindere. Door de moeilijke binnenlandse situatie boette de Saharakwestie aan belang in bij de Algerijnse machthebbers.

Vanwege deze situatie in de Maghreb achtte de nieuw gekozen secretaris-generaal van de VN, Kofi Annan, de tijd rijp voor nieuwe impulsen, daarin gesteund door de VS, die een verdergaande destabilisering van de Maghreb en Noord-Afrika willen vermijden. Onder leiding van James Baker worden in de zomer van 1997 onderhandelingen gevoerd tussen Marokko en Polisario. De overeen-

⁹ Ibid. Chopra, p. 54. Dit betrof uitsluitend Sahrawi wier naam voorkwam op de lijsten van de in 1974 door Spanje gehouden volkstelling in de Sahara. Deze volkstelling werd gehouden met het oog op een referendum, dat de Spanjaarden op uitdrukkelijke instigatie van de VN wilden houden teneinde de toekomstige status van de Spaanse Sahara te bepalen. Het totaal aantal getelde Sahrawi bedroeg 73.219.

komst van Houston wijkt slechts op een enkel punt af van de eerdere overeenkomst uit 1991. Door twee resoluties (1131 en 1133) van de Veiligheidsraad wordt het mandaat van MINURSO verlengd tot 20 april 1998 en wordt het onderstaande tijdschema opgesteld voor de uitvoering van het vredesplan.

vormen ook de terugkeer van de vluchtelingen, de reducering en kantonnering alsmede de gedeeltelijk ontwapening van Marokkaanse leger-eenheden en de stationering van Polisario strijdgroepen in het door Marokko beheerste gebied voor en tijdens de volksraadpleging, bronnen van potentieel conflict. De drie weken

taak voor MINURSO, mogelijk met inbegrip van het Nederlands-Deense contingent, zal er niet overzichtelijker op worden, aangezien niet alleen de Marokkaanse veiligheidsdiensten, zoals altijd, in civiele kleding rondlopen, maar ook de Marokkaanse troepen, die volgens het Akkoorden van Houston niet geüniformeerd mogen zijn, om beïnvloeding of intimidatie van vooral de gerepatrieerde Sahrawi te voorkomen.

De vraag of het na 7 juni tot problemen komt in het vredesproces, is prematuur en hangt allereerst af van de momenteel in gang zijnde identificatie en registratie van de kiezers.

Identificatie- en registratieproces

In Houston zijn opnieuw de vijf criteria bekrachtigd op grond waarvan Sahrawi gerechtigd zijn aan de volksraadpleging mee te doen.

- (1) de 73.219 Sahrawi die voorkomen op de gearchiveerde overzichtslijsten van de Spaanse volkstelling uit 1974 in de Spaanse Sahara;
- (2) personen van Saharaanse stammen die op het moment van de volkstelling in 1974 op het grondgebied van de Spaanse Sahara verbleven, maar die niet zijn geteld;
- (3) directe gezinsleden van personen uit de eerste twee categorieën (vader, moeder en kinderen);
- (4) afstammelingen van een Saharaanse vader die in de Spaanse Sahara is geboren;
- (5) leden van Saharaanse stammen die deel uitmaakten van de Spaanse Sahara, en die voor de eerste december 1974 daar ofwel zes jaar ononderbroken hebben geleefd, dan wel gedurende een cumulatieve periode van twaalf jaar.¹⁰

Volgens de akkoorden zijn de identificatiecommissies van MINURSO de enige instanties die gerechtigd zijn de identificatie en uiteindelijke registratie uit te voeren. Daartoe zijn identifi-

¹⁰ De criteria 2 en 5 vloeien voort uit het mobiele karakter van de Saharaanse stammen.

1 december 1997 - 31 mei 1998

7 juni 1998

7 juni 1998 - 14 juni 1998

17 juni 1998 - 22 augustus 1998

2 augustus 1998 - 15 november 1998

16 november 1998 - 6 december 1998

7 december 1998

10 december 1998

1 januari 1999

28 januari 1999

- Hervatting van het identificatie- en registratieproces.

- Publicatie van de lijst van kiesgerechtigden.

- Begin van de overgangperiode en wederzijdse vrijlating van politieke en krijgsgevangenen.

- Reductie en kantonnering van de Marokkaanse troepen (van maximaal 65.000); plaatsing Polisario in Sahara (2.000).

- Repatriëring van de vluchtelingen uit de kampen in Tindouf en uit Mauretanië naar de Westelijke Sahara (90.000).

- Campagne ten behoeve van het referendum.

- Referendum.

- Bekendmaking van de uitslag van het referendum.

- Beëindiging van de taken van MINURSO.

- Officiële terugtrekking van MINURSO uit het gebied.

Militair mandaat

Tot aan het begin van de overgangsfase beperkt het militaire mandaat van MINURSO zich tot het controleren van het staakt-het-vuren. Daarna richt de aandacht van de militairen zich op de uiterst lastige en complexe begeleiding van het proces van kantonnering van Marokkaanse troepen en eenheden van Polisario, en de repatriëring van naar schatting 100.000 Sahrawi vanuit de kampen in Tindouf en Mauretanië naar centra in de Westelijke Sahara.

Het stappenplan omvat een aantal moeilijke fasen en potentiële knelpunten, die mogelijk tot voortijdige beëindiging of afbreking van het vredesproces kunnen leiden. Naast het nu in gang zijnde identificatieproces,

gedurende campagne voor het referendum wordt ook met de nodige zorg bezien, getuige de achttien punten tellende gedragscode, waaraan Marokko, Polisario en MINURSO zich dienen te houden.

De grootste kans op al dan niet gewelddadige incidenten tussen Marokkaanse troepen (of politie) en Polisario-aanhangers ligt in de herfst en de winter. Dan is er gelijktijdig sprake van repatriëring van de vluchtelingen vanuit de kampen naar de door Marokko of Polisario gecontroleerde delen van de Westelijke Sahara en van terugtrekking, respectievelijk kantonnering van de Marokkaanse troepen, terwijl aanhangers en troepen van Polisario aanwezig zijn. De

catiecentra in het leven geroepen waar personen die menen aan een van de criteria te voldoen, zich kunnen melden, of worden opgeroepen. Er zijn vier centra voorzien in de Westelijke Sahara (in Laayoune (twee), Smara en Dakhla); een in Tindouf; drie in Zuid-Marokko (Tan-Tan (twee) en Guelmim, en zes in Noord-Marokko (Rabat, Casablanca, Marrakech, Meknes, Sidi-Kacem en El Kelaâ Sraghna).

Knelpunten

Hoewel Marokko en Polisario wel degelijk alle vijf criteria opnieuw hebben onderschreven, toont de feitelijke gang van zaken van december 1997 tot begin mei 1998 aan dat er knelpunten, accent- en interpretatieverschillen bestaan. Het grootste knelpunt vormt de verificatie van het vierde criterium. Voor de andere criteria kunnen de identificatiecommissies van MINURSO zich in vrijwel alle gevallen baseren op documenten. Alleen bij het vierde criterium moet de commissie zich baseren op een getuigenis van twee stamhoofden (sjeiks) van de betreffende stam. Eén wordt benoemd door Marokko; de ander door Polisario.

Gedurende de afgelopen maanden vormden de verklaringen van de sjeiks bij de ballotage het grootste

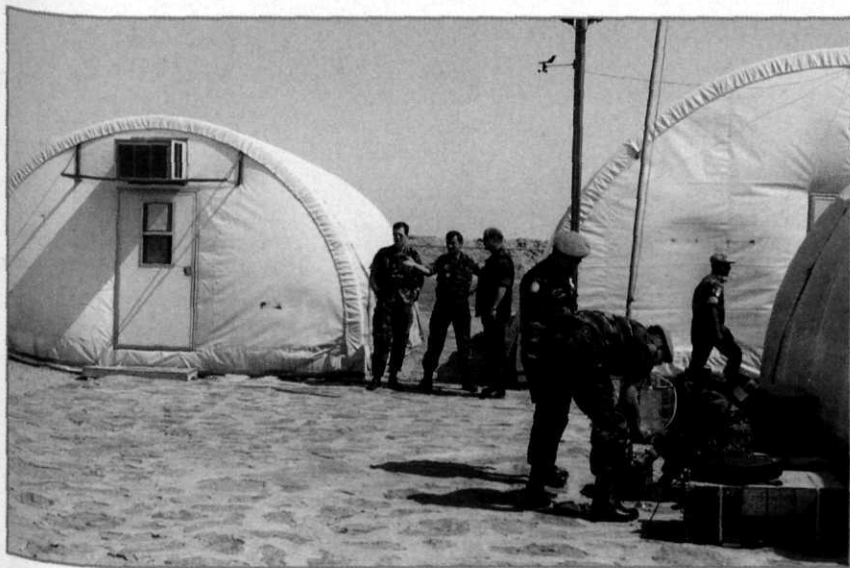
twistpunt. Beide partijen verklaren bij voortduring dat de sjeik van de andere partij weigert een voorgedragen kandidaat te erkennen. In de Marokkaanse pers wordt gedurende het gehele proces van identificatie een campagne gevoerd tegen de sjeiks van Polisario, die stelselmatig de registratie van stemgerechtigden zouden frustreren. Op zijn beurt beticht Polisario, via de media en het internet, Marokko ervan het aantal stemgerechtigden te willen vergroten door de registratie van vermeende afstammelingen van Sahrawi die in Marokko of in Europa wonen. Volstreekte duidelijkheid over de omvang van de vermeende obstructie aan beide zijden, is moeilijk te krijgen. De enige indicatie waarover we beschikken is een rapport van Kofi Annan aan de Veiligheidsraad van 18 mei jongstleden, dat in de periode van 3 december tot 18 mei melding maakt van de in totaal 78.002 opgeroepen personen en 51.132 (65,5 procent) geïdentificeerden. Dit zou betekenen dat ruim een derde van de personen om een of andere reden aan geen enkele van de vijf criteria heeft voldaan.

Marokko hecht groot belang aan de strikte naleving van het vierde criterium, in de hoop dat door de toepassing van het *ius sanguinis* voldoende

Marokko-gezinde afstammelingen van Sahrawi – waar ter wereld ook – kunnen deelnemen aan het referendum, om daarmee een gunstige uitslag van de volksraadpleging te verzekeren. Bij monde van de minister van Binnenlandse Zaken Driss Basri en haar permanente vertegenwoordiger bij de VN, Ahmed Snoussi, heeft Marokko meermalen duidelijk verklaard dat alleen van een referendum sprake zal zijn als alle Sahrawi die op grond van één van *alle* vijf criteria daartoe stemgerechtigd zijn, ook daadwerkelijk mogen deelnemen. Hoewel exacte aantallen niet bekend zijn, worden er getallen tussen de 70.000 en 100.000 Sahrawi genoemd, die louter op grond van het vierde criterium volgens Marokko gerechtigd zijn zich te laten registreren. Bovendien zijn er uiteraard de circa 73.000 Sahrawi (en hun nakomelingen) die zijn geregistreerd in de Spaanse volkstelling van 1974.

Tegen deze achtergrond is het streven van Polisario erop gericht het aantal stemgerechtigden zo gering mogelijk te houden, te beperken tot de eerste twee categorieën en tot degenen die zich momenteel in de kampen in en rond Tindouf bevinden. Polisario tracht de registratie zoveel mogelijk te baseren op de eerste twee criteria, die betrekking hebben op de Spaanse volkstelling. De overweging daarbij is dat velen van hen, wellicht zelfs de meerderheid, na 1975 zijn uitgeweken naar Tindouf. Tezamen met hun nakomelingen, die jaren in Tindouf hebben doorgebracht, worden zij geacht in meerderheid voor de onafhankelijkheid van de Westelijke Sahara te zijn.

Er zijn ook problemen ontstaan over de interpretatie van het tweede criterium, dat aanvankelijk als minder steekelig werden beschouwd. Marokko stelt de betrouwbaarheid en de volledigheid van de Spaanse volkstelling uit 1974 ter discussie, omdat daarbij moedwillig stammen zouden zijn uitgesloten. Dit betekent dat de status van een aanzienlijk aantal personen nog onduidelijk is. →

Afb. 4 Koreanen voeren hygiëne-inspectie uit op kamp Mahbas

(Foto: majoor A.J.A. Pelsler)

Slechts 603 namen figureren op de lijsten uit 1974, terwijl Marokko claimt dat er momenteel 65.000 stemgerechtigden zijn. Polisario houdt vast aan de oorspronkelijk 603 betrokkenen en hun directe familieleden. Marokko komt tot 65.000 personen, omdat destijds veel van de nomadische stamleden niet zouden zijn meegeteld, aangezien ze niet in de Westelijke Sahara verbleven. Tezamen met hun nakomelingen zou dit het beoogde totaal opleveren. De oplossing van dit dilemma hangt als een zwaard van Damocles boven het identificatieproces

Stand van zaken

Als gevolg van geschetste gang van zaken verloopt het in gang zijnde identificatieproces stroef. De stand van zaken medio mei was dat er 111.244 kiezers zijn geïdentificeerd en geregistreerd. De procedures in vier centra in Noord-Marokko zijn echter nog niet begonnen, en Marokko stelt dat er daar zeker nog zo'n 90.000 stemgerechtigde afstammelin-

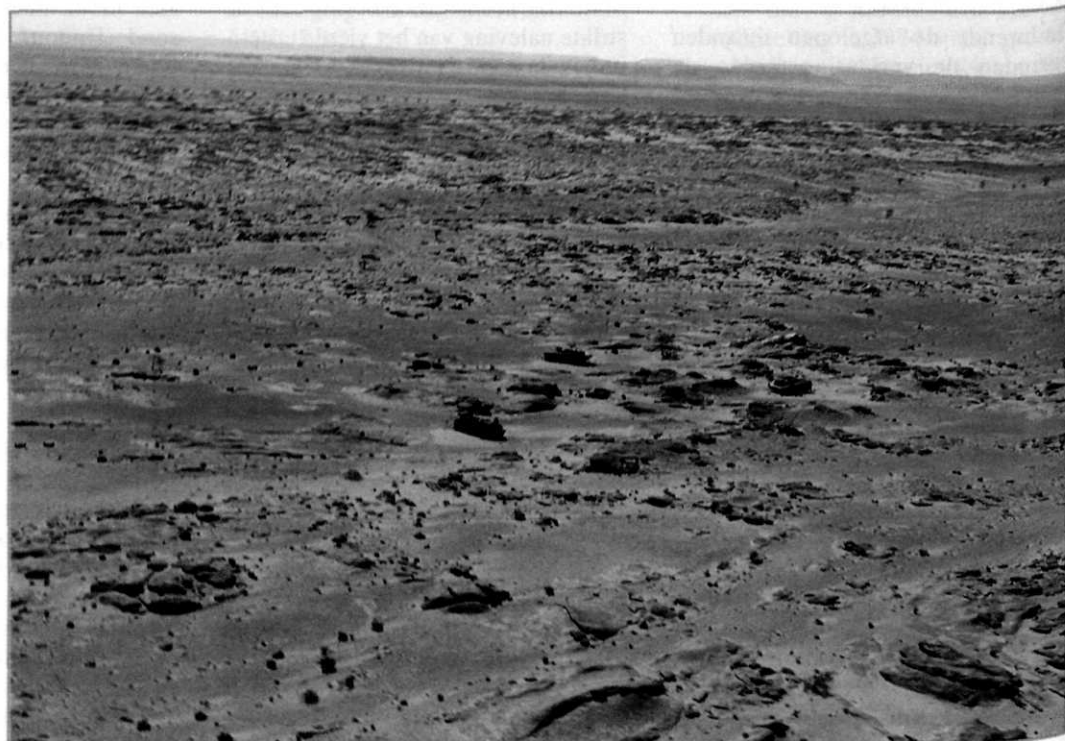
gen van de Sahrawi moeten worden geïdentificeerd. Hoe het ook zij, de geplande einddatum van 7 juni, waarop de definitieve kieslijsten zouden worden gepresenteerd, is niet haalbaar en de VN heeft inmiddels besloten de periode van identificatie met een paar maanden te verlengen. Allereerst wordt er rekening mee gehouden dat de streefdata van het oorspronkelijke tijdschema niet worden gehaald. Het referendum zal dus op zijn vroegst in februari 1998 plaatsvinden.

Dat betekent onder meer dat de uitzending van het Nederlands-Deense contingent zeker vertraging zal oplopen. Op basis van de tussentijdse rapportage van Kofi Annan heeft de Veiligheidsraad op 17 april jongstleden in resolutie 1163 vastgelegd dat de additionele militaire inzet pas kan plaatsvinden op het moment dat de secretaris-generaal rapporteert dat het proces van identificatie een stadium heeft bereikt waarin deze militaire inzet zinvol wordt geacht. Met andere woorden: men zal handelen naar bevind van zaken in het in gang zijnde identificatieproces.

In de komende weken zal Marokko trachten zoveel mogelijk kiesgerechtigden te laten registreren in centra in Noord-Marokko, teneinde de eindballans in haar voordeel te doen doorslaan. Polisario zal trachten zoveel mogelijk obstakels op te werpen, om de toevloed van al dan niet vermeende Sahrawi uit Noord-Marokko en Europa tegen te gaan. Het valt immers niet te verwachten dat deze in groten getale zullen stemmen voor de onafhankelijkheid van de Westelijke Sahara. Men zal dan ook staan op een tijdige afronding van de fase.

Stemgedrag

Uiteindelijk zal bepalend zijn welke inschatting Marokko en Polisario maken van het aantal kiezers – en vooral van hun stemgedrag – dat noodzakelijk is om de voor hen als gewenst beschouwde uitkomst van het referendum te bewerkstelligen. Het is niet uitgesloten dat één van beide partijen, vóór de aangekondigde sluiting van de termijn het vredesproces zal laten ontsporen, of zich daaruit zal terugtrekken. De Marokkaanse autoriteiten, gesteund door de

Afb. 5
Uitgebrande tanks
in de woestijn

(Foto: majoor
A.J.A. Pelsers)

**Afb. 6 Mahbas:
cargo afhandeling**

(Foto: majoor
A.J.A. Pelsler)

media, tamboereren in toenemende mate op het feit dat er slechts een referendum zal plaatsvinden als alle Sahrawi, inclusief de afstammelingen, kunnen deelnemen.

Marokko behoudt zich het recht voor om indien de uiteindelijke kieslijsten het land niet welgevallig zijn, uit het proces te stappen. Polisario zal er alles aan gelegen zijn de aantallen geïdentificeerde Sahrawi in Noord-Marokko tot een minimum te beperken, omdat mag worden aangenomen dat die in meerderheid voor aansluiting van de Westelijke Sahara bij Marokko zullen opteren. De speciale afgezant van de secretaris-generaal, Charles Dunbar, onderneemt pogingen om door middel van pendeldiplomatie de betrokken partijen bij het proces van identificatie en registratie betrokken te houden. Verder is er sprake van dat James Baker opnieuw bij onderhandelingen tussen Marokko en Algerije zal worden betrokken, in een ultieme poging uit de dreigende impasse te geraken.

Interne stabiliteit

De huidige inschatting is dat Marokko in dit gehele vredesproces uiteindelijk aan het langste eind zal trekken en dat het referendum de feitelijke situa-

tie in volkenrechtelijke zin zal bekrachtigen. De uitspraken van de Marokkaanse koning over de Marokkaanse eigendomsrechten van de Westelijke Sahara zijn illustratief voor de vastbeslotenheid van Marokko in deze kwestie, maar geven ook aan dat deze kwestie tevens direct de positie van de monarch en de interne stabiliteit van Marokko bepaalt. Bovendien accepteert Marokko geen onafhankelijke Saharaanse staat, die mogelijk sterk onder invloed van – een al dat niet fundamentalistisch – Algerije zou staan. Een dergelijke omsingeling van Marokko wordt niet aanvaard.

Voor de VS geldt dat het verlies van de Westelijke Sahara niet alleen de interne stabiliteit van Marokko bedreigt, maar ook die van de Maghreb en Westelijk Afrika. Marokko wordt beschouwd als een belangrijke intermediair in het vredesproces in het Midden-Oosten, en als 'matigende factor' in Noord- en West-Afrika en de Arabische Wereld. In militair-strategisch opzicht vormt Marokko dus een belangrijke schakel. Verder zou bij een oplossing van het Sahara-conflict Marokko's goed getrainde, maar dan boventallige Saharaleger op middellange termijn kunnen worden

ingezet bij brandhaarden in de Sahel, het Midden-Oosten, de Golf of Zwart Afrika in het kader van vredesoperaties. Door het 'leasen' van een deel van deze strijdkrachten kan Marokko een deel van de grote schuldenlast aflossen die het ondermeer door het 25 jaar durende Saharaconflict heeft opgebouwd.

Verdeeldheid

Indien Polisario het referendum verliest, is het niet te verwachten dat het opnieuw op grote schaal de wapens zal opnemen. Het ongeveer 9.000 man tellende leger vormt in getalsmatig en materieel opzicht geen partij voor het Marokkaanse leger. Veel zal afhangen van de houding van Algerije, dat Polisario in het verleden in militair opzicht heeft gesteund.

Binnen de Algerijnse legertop heerst op dit moment verdeeldheid. Een gematigde vleugel is bereid afstand te nemen van Polisario en de Sahara-kwestie op te lossen. Marokko tracht deze kringen te paaien met de toezegging tot de aanleg van een pijpleiding door de Westelijke Sahara, die het mogelijk maakt Algerijns gas via de haven van Dakhla uit te voeren.

De 'harde lijn', die prevaleert in kringen van de Algerijnse militaire veiligheidsdiensten en de speciale anti-ter-

roristeneenheden, is voor continue steun aan Polisario. Daarmee wordt er niet alleen voortdurend druk gezet op Marokko, maar wordt ook verhinderd dat Polisario een ongewenste coalitie aangaat met politiek-islamitische groepen.

Verder is van belang dat er zowel binnen de leiding als onder de aanhang van Polisario verschillend wordt gedacht over de toekomst. De eerder genoemde tribale tegenstellingen treden daarbij weer aan de oppervlakte. In de leiding van Polisario zijn vier facties te onderscheiden, die onder meer samenhangen met tribale achtergrond. De meer radicale factie, die nauw is gelieerd met Algerije, is bereid de strijd gewapenderhand voort te zetten. De leiders van facties die van origine uit Mauretanië of Zuid-Marokko afkomstig zijn, dan wel uit het voormalige leger en de politie van de Spaanse Sahara, lijken eerder genegen om een modus vivendi te zoeken in de Westelijke Sahara, bij een eventuele definitieve aansluiting van dit gebied bij Marokko. Daarbij speelt een rol dat de Polisario-aanhang inmiddels een lang en moeilijk bestaan heeft gekend van circa vijftig jaar in de vluchtelingenkampen in de woestijn, waarbij men verstoken is gebleven van comfort en van contacten met familie en stamgenoten in de Westelijke Sahara, Mauretanië en Zuid-Marokko. Vooral de oudere generatie zou geneigd zijn om het sobere verblijf in de kampen in te ruilen tegen een verblijf in de Westelijke Sahara. Weliswaar betekent dat een Marokkaans regime – waartegen men op zijn minst een tweeslachtige houding heeft – maar de betere leef- en werkomstandigheden bieden toch een aantrekkelijk perspectief.

Scenario's

Onduidelijk is hoe de jongere generatie Sahrawi zich zal opstellen. Zij zijn geboren en getogen in de kampen buiten de eigenlijke Westelijke Sahara, en hebben vaak militaire en civiele opleidingen genoten in Algerije en Cuba, waardoor onder hen militant-

nationalistische opvattingen aanwezig kunnen zijn. Onduidelijk is voorts nog of bij deze generatie de invloed van familie- en stamverbanden, dan wel de opvoeding binnen de kampen en de ervaringen in het buitenland doorslaggevend zullen zijn bij het bepalen van hun positie. Niet uitgesloten moet worden dat een deel van de jongere garde zal kiezen voor de voortzetting van de gewapende strijd tegen Marokko.

In dat geval zijn er drie scenario's mogelijk, afhankelijk van de opstelling van Algerije. Indien Algerije besluit tot continuering van de materiële en logistieke steun aan Polisario kan men blijven opereren vanuit de kampen in Algerije. Een tweede mogelijkheid zou zijn om te opereren vanuit de militaire bases die Polisario heeft in de Westelijke Sahara, ten oosten van de wal. Ten slotte bestaat de mogelijkheid dat Polisario de uitvalsbases verplaatst naar het grondgebied van Mauretanië. Er bevinden zich daar enkele vluchtelingenkampen en bases van Polisario, en een deel van de leiding en aanhang van Polisario is afkomstig uit dat land, en bezit daar onroerend goed. Dit eventuele overhevelen van de politieke maar vooral militaire structuur van Polisario naar Mauretanië, wordt door Marokko, de VS en Frankrijk als een ongewenste ontwikkeling beschouwd. De civiele en vooral de militaire aanwezigheid van Polisario in Mauretanië zou een destabiliserende werking kunnen hebben op dat land, dat wordt geken-

merkt door interne tegenstellingen en slechts een klein leger heeft en dat geen partij is voor een geharde Polisario-strijdmacht. In het uiterste geval zou Polisario een poging kunnen doen de Mauretaanse staat onder curatele te stellen, of zelfs over te nemen. Onder meer tegen deze achtergrond is begin maart van dit jaar een grootscheepse Frans-Amerikaanse oefening gehouden in Oost-Senegal, ter voorbereiding op eventuele toekomstige vredesinterventies in West-Afrika en de Sahel.¹¹

Het is duidelijk dat er op dit moment veel ongewis is over de toekomstige ontwikkelingen in en rond de Westelijke Sahara. Op korte termijn is wel duidelijk dat de uitkomst van het in gang zijnde proces van identificatie en registratie van cruciaal belang is voor het verloop van het verdere vredesproces in het algemeen, en voor de mogelijke Nederlandse militaire inzet in de Westelijke Sahara in het bijzonder.

¹¹ Mocht Polisario daadwerkelijk de uitvalsbases verplaatsen naar Mauretanië, dan is het mogelijk dat zich eenzelfde jammerlijk scenario ontwikkelt als in de Sahara in 1958. In de nasleep van de Marokkaanse onafhankelijk deden Saharaanse stammen (vooral de Reguibat), tezamen met het Marokkaanse *Armée de Libération* een poging de Spaanse Sahara en Mauretanië gewapenderhand te ontrukken aan het Franse en Spaanse koloniale gezag. Met oogluikende instemming van Marokko heeft een gecombineerde Frans-Spaanse militaire operatie deze opstand in 1958 neergeslagen. Een deel van de Sahrawi is naar Marokko uitgeweken, onder wie ouders en familieleden van Sahrawi, die naderhand een vooraanstaande rol binnen het huidige conflict zouden spelen.

Operatie Varkenspest

14 april 1997 - 5 oktober 1997

F.E.Th. Mugie - luitenant-kolonel der infanterie*

Inleiding

In april 1997 werd het ministerie van Defensie door het Departement van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) benaderd om steun te verlenen bij het bestrijden van de gevolgen van de varkenspest. Uiteindelijk heeft deze steunaanvraag geresulteerd in een steunverlening die heeft geduurd tot 5 oktober 1997. Een periode van zes maanden, waarin, onder leiding van het Regionaal Militair Commando Zuid (RMC-Z), zowel militairen als burgers van de marine, landmacht (inclusief Korps Nationale Reserve) en luchtmacht een grote rol hebben gespeeld. In deze periode zijn ongeveer 33.000 vee-transporten geëscorteerd en zijn er circa vijf miljoen varkens naar de diverse dodingslocaties en destructiebedrijven begeleid. De militairen van de Nationale Reserve hebben toezicht gehouden bij het opkopen en doodspuiten van zo'n 2,2 miljoen zeer jonge biggen en toegezien op een correcte afvoer naar het afvalverwerkingsbedrijf in Rijnmond.

Een jaar na aanvang van deze operatie is de varkenspest over het algemeen onder controle en lijkt het moment aangebroken om eens terug te blikken op deze langdurige steunverleningsoperatie. Evaluaties door LNV en Sectie *Lessons Learned* van de BLS worden thans uitgewerkt. De meest gestelde vragen zullen betrekking hebben op de totale duur van de

operatie en of Defensie wel had moeten ingaan op de steunaanvraag van LNV. Het is daarom goed de gehele steunverlening nog eens de revue te laten passeren en daar waar mogelijk wat kanttekeningen te plaatsen. Ook zal nader worden uitgelegd waarom het RMC-Z werd belast met de aansturing van deze operatie. Het is immers zeker niet uitgesloten dat bij Defensie vaker militaire steun zal worden aangevraagd.

Voor de goede orde wordt uitdrukkelijk vermeld dat dit artikel louter en

alleen gaat over die aspecten waarbij Defensie betrokken is geweest. De feitelijke bestrijding van de klassieke varkenspest is en blijft een veterinaire aangelegenheid en derhalve een verantwoordelijkheid van LNV, en blijft dus buiten beschouwing.

Aanleiding tot Operatie Varkenspest

Sinds februari 1997 heerste er een klassieke vorm van varkenspest, met

Afb. 1 Dode varkens worden ingeladen en vervolgens vervoerd naar destructiebedrijven (Foto: René van Bakel, MinDef)

* Luitenant-kolonel F.E.Th. Mugie was tot voor kort Hoofd Sectie Operatiën RMC-Zuid.

name in Oost-Brabant. Diverse maatregelen om deze besmettelijke ziekte te bestrijden, bleken tot dan niet afdoende. De eerste maatregel was het instellen van een vervoersverbod voor varkens in de provincies Noord-Brabant en Limburg. Hierdoor moesten de zieke varkens van de besmette bedrijven ter plekke worden gedood en vervolgens worden afgevoerd naar destructiebedrijven in Nederland en voornamelijk Duitsland. Daarnaast ontstond er een zogenaamd welzijnsprobleem bij de niet-besmette bedrijven in het besmettingsgebied. Als gevolg van het vervoersverbod was het niet meer mogelijk de gezonde varkens naar de slachthuizen te transporteren, waardoor onaanvaardbare situaties op de niet-besmette bedrijven ontstonden. De varkens groeiden immers door in de steeds beperkter wordende stalruimtes. Door het uitblijven van een fokverbod kwamen er steeds weer nieuwe biggen bij en werd het probleem dus nog nijpend. Om deze welzijnsproblemen voor de varkens op te lossen, werd er een regeling gemaakt om deze gezonde varkens op te kopen. Deze regeling kwam erop neer dat de varkensboer vrijwillig, gezonde varkens te koop

kon aanbieden teneinde méér stalruimte voor de steeds groter wordende varkens te creëren. Een dierenarts moest vervolgens wel vaststellen of er vanuit veterinaire oogpunt niet meer dan het noodzakelijk aantal gezonde varkens te koop werd aangeboden. Na instemming van de dierenarts werd door LNV een ontheffing gegeven om deze varkens naar een van de speciaal aangewezen slachthuizen te transporteren, waar ze vervolgens werden geslacht. Daarna werden de kadavers naar een destructiebedrijf vervoerd. De kosten van deze opkoopregeling zouden voor zeventig procent worden vergoed door de Europese Unie. Door deze subsidieregeling werd de boeren dus toch een inkomen verschaft, en kwam de bedrijfsvoering van deze gezonde bedrijven niet in gevaar. In ruil voor deze subsidieregeling werd een betrouwbaar controlesysteem geëist.

Aanvankelijk werden de controle-taken uitgevoerd door ingehuurde uitzendkrachten. Al snel bleek echter dat met de inzet van uitzendkrachten niet voldoende flexibel kon worden geanticipeerd op de werkzaamheden. Ook de betrouwbaarheid van het geleverde

werk stond ter discussie. Door deze problemen kwam de EU-subsidie regelrecht in gevaar. Bovendien vormde de aansturing van de individuele uitzendkrachten een groot probleem. Dit, gekoppeld aan de vrees dat ernstig rekening moest worden gehouden met een ware explosie van nieuwe besmettingen, was voor LNV aanleiding om bij Defensie steun aan te vragen.

De steunaanvraag door LNV

Aanvankelijk werd door LNV om circa driehonderd militairen gevraagd. Deze militairen zouden, in plaats van de uitzendkrachten, moeten worden ingezet bij de toezichthoudende taken. Daarnaast werd om logistieke ondersteuning van deze groep gevraagd en om een plannings- en commando-element. Kortom: een eenheid die volledig *self-supporting* moest zijn. De werkzaamheden zouden worden verricht onder functionele verantwoordelijkheid van de Landelijke Service Regelingen (LASER), de facilitaire dienst van LNV. De toezichthoudende taken waren relatief

Afb. 2 Controle op de ontsmetting van de vrachtauto

(Foto: Hennie Keeris, MinDef)

eenvoudig en eentonig van aard, waarvoor geen bijzondere expertise was vereist. Bovendien moest rekening worden gehouden met lange wachttijden en verveling. De taken voor de militair zouden uit de volgende elementen bestaan:

- controle op de boerderij van het aantal opgekochte en dus af te voeren varkens;
- verzegelen van de beladen vrachtauto's;
- escorteren van de vrachtauto's naar de dodingslocaties;
- invullen van de benodigde formulieren (waaronder opkoopcontracten);
- controle van het 'ontsmettingsboekje' van de vrachtwagenchauffeur;
- escorteren van transporten van de dodingslocatie naar de destructiebedrijven.

Alhoewel de taken eenvoudig waren, werden de werkomstandigheden door LNV als redelijk zwaar aangemerkt. Het afvoeren van dieren naar slachthuizen en destructiebedrijven is voor alle betrokkenen immers een emotioneel gebeuren, en vraagt veel van de uitvoerenden die zijn aangesteld om die handelingen te verrichten of erop toe te zien dat ze verricht worden. Stressbestendigheid en betrouwbaarheid waren derhalve voorwaarden voor een goede uitvoering van dit werk. Daarnaast moesten de werkzaamheden klokronde en gedurende zes dagen per week worden uitgevoerd.

Steunverlening als kerntaak

Gezien de aard van de hiervoor beschreven steunaanvraag is het goed de militaire steunverlening nader te beschouwen. Het leveren van militaire bijstand en of steunverlening is wettelijk geregeld en staat dus niet ter discussie. Bovendien staat in het *Mission Statement* aangegeven dat de Koninklijke Landmacht ernaar streeft een gewaardeerd deel van de Nederlandse samenleving te zijn en ook een bijdrage wil leveren aan rampenbestrijding. De steunverlening in het algemeen is door de BLS gemanda-

teerd aan C NATCo. Omdat het NATCO-ressort is onderverdeeld in drie Regionale Militaire Commando's, ligt het voor de hand dat een C RMC wordt belast met de aansturing van een steunverleningsoperatie die plaatsvindt in zijn gezagsgebied. Het is goed zich hierbij te realiseren dat een C RMC slechts zeer beperkte middelen ter beschikking heeft en veelal materiële en personele versterking moet krijgen. Voor de meeste gevallen van militaire steunverlening zal een verrekening van de kosten plaatsvinden.

Soorten steunverlening

Een kerntaak van C RMC is het leveren van interne en externe ondersteuning. De interne ondersteuning betreft de facilitaire dienstverlening aan militaire eenheden van voornamelijk de KL en hun operaties. Een variant op deze ondersteuning aan *buitenlandse* militaire eenheden wordt *Host Nation Support* genoemd. De interne ondersteuning blijft in dit artikel verder buiten beschouwing. De externe ondersteuning betreft de steun die wordt geleverd aan de civiele maatschappij. Deze ondersteuning wordt onderscheiden in militaire bijstand en militaire steunverlening.

Militaire bijstand

Militaire bijstand wordt op verzoek van civiele autoriteiten geleverd in geval van:

- *de handhaving van de openbare orde*. Deze steun wordt aangevraagd door de burgemeester van een gemeente. Via de Commissaris van de Koningin (CdK) wordt binnen het Landelijk Coördinatie Centrum (LCC) van het ministerie van Binnenlandse Zaken (BiZa) bezien of de steun kan worden geleverd. In het LCC wordt Defensie veelal vertegenwoordigd door de directie Juridische Zaken. Voorbeelden van deze steun zijn onder meer de inzet van de ME bij betogingen, de inzet van speciaal materiaal bij krakersrellen en de surveillance in bijvoorbeeld Den Haag en Amsterdam.

- *de handhaving van de rechtsorde en het leveren van assistentie aan justitie*. Deze steun wordt aangevraagd door de officier van Justitie. Via de procureur-generaal wordt dit verzoek door het ministerie van Justitie bij de minister van Defensie ingediend. Een voorbeeld van deze steun is de inzet van militairen bij het opsporen van vermiste personen, zoals in het geval van de moord op het meisje Robin in Breda. Ook de assistentie door de Kmar bij justitiële onderzoeken valt hieronder.

- *een ramp of een ernstige vrees voor het ontstaan daarvan*. Deze steunverlening komt voort uit artikel 18 van de rampenwet. Ook deze steunaanvraag wordt via de lijn burgemeester- CdK-LCC bij Defensie ingediend. Een voorbeeld van deze inzet is de militaire steun tijdens de watersnood in onder meer Limburg en Gelderland, in de winter van 1994-1995.

Militaire steunverlening

Militaire steunverlening wordt op verzoek geleverd in het kader van:

- *het openbare belang*. Deze steun wordt op verzoek van autoriteiten geleverd nadat een toetsing binnen het LCC heeft plaatsgevonden. Een onderdeel van deze toetsing betreft onder andere het concurrentiebeding. Voorbeelden van deze steunverlening zijn de assistentie bij de grootschalige glasbreuk bij kassen en de steun bij de Elfstedentocht.
- *maatschappelijke dienstverlening*. Deze, vaak kleinschalige, steun wordt 'om niet' geleverd aan civiele organisaties en/of instellingen in het kader van goed nabuurschap dan wel in het kader van de imagovorming van de krijgsmacht. De steun betreft meestal de inzet van personeel, materieel, (zoals tenten) en het ter beschikking stellen van infrastructuur (bijvoorbeeld oefenterreinen). De steun is bovendien veelal lokaal van aard. Voorbeelden van deze steun zijn de ondersteuning bij herdenkingen en de steun aan verenigingen. Daarnaast is er een vorm

van civiel-militaire samenwerking waarbij voor het leveren van militaire middelen altijd enige vorm van tegenprestatie wordt gevraagd. Dit kan bijvoorbeeld zijn in de vorm van publiciteit. De te ondersteunen evenementen hebben veelal een landelijk karakter en bereiken vaak een interessante doelgroep (wervingsaspect). Bekende voorbeelden hiervan zijn de Vierdaagse van Nijmegen en de Nationale Taptoe Breda.

Kortom, er zijn diverse vormen van steunverleningen. De meeste worden geïnitieerd door civiele autoriteiten en zullen veelal financieel moeten worden gecompenseerd. Te allen tijde vindt er een toetsing plaats bij het LCC. In het kader van goed nabuurschap neemt Defensie ook haar verantwoordelijkheid. Teneinde een vooropgezet doel te bereiken, kan actief worden geparticipeerd in een geschikt evenement. Er zal altijd een vorm van tegenprestatie worden verlangd. Wat voor steunverlening er echter ook wordt verleend, een RMC zal altijd een spilfunctie bij de uitvoering hebben.

Militaire eenheden

Voor het uitvoeren van steunverleningstaken komen in beginsel alle eenheden van de gehele krijgsmacht in aanmerking. Deze eenheden moeten natuurlijk wel aanwezig en beschikbaar zijn. De militaire steunverlening kan dan ook nooit gegarandeerd worden. Een uitzondering hierop is geregeld in bestuursafspraken tussen Defensie en BiZa. Het betreft dan de gegarandeerde inzet van een geneeskundige eenheid (binnen zes uur) in het geval van een ramp. C NATCO heeft deze bestuursafspraken nader uitgewerkt in Operatieplan 10. BiZa heeft onlangs echter aangegeven dat er waarschijnlijk op korte termijn geen behoefte meer bestaat aan deze militaire geneeskundige eenheid. Nadat BiZa geen reden meer zag om 'luisterplichteenheden' *stand-by* te houden, zal met het opheffen van deze geneeskundige taak geen

enkele militaire, *gegarandeerde* inzetten behoefte van steunverlening meer beschikbaar zijn. Indien er toch wordt besloten militaire steun te verlenen, dan dat dus altijd ten koste gaat van andere taken.

Overigens blijkt uit contacten met civiele bestuurders dat deze gewijzigde afspraken niet overal even bekend zijn. Voor een gegarandeerde ondersteuning in buitengewone omstandigheden zijn separate afspraken van kracht.

Zoals eerder verwoord, zal een steunverlening in de praktijk worden aangestuurd door een C RMC. Hiervoor kan hij onder meer militairen van zijn NATRES-bataljon inzetten. De inzet van NATRES-militairen voor steunverlening kan echter alleen plaatsvinden op basis van vrijwilligheid. Indien de steunverlening omvangrijk en langdurig is, zullen hem veelal eenheden van het legerkorps of andere krijgsmachtdelen ter beschikking worden gesteld.

De voorbereiding op Operatie Varkenspest

Op dinsdag 8 april 1997 werd C RMC-Zuid door C NATCO geïnformeerd dat LNV een steunaanvraag bij de minister van Defensie had ingediend en dat hij mogelijk zou worden belast met de aansturing van deze grootschalige en langdurige steunverlening aan LNV. Door C NATCO werd opdracht gegeven om op de werkvloer de uitvoerbaarheid van de steunaanvraag te onderzoeken. Concreet moest worden gezien hoeveel militairen benodigd zouden zijn voor de toezichhoudende taken en op welke wijze de logistieke ondersteuning kon worden gerealiseerd. Alhoewel door LNV initieel om circa driehonderd militairen was verzocht, bleek na overleg met de vertegenwoordigers van LASER dat de taken konden worden uitgevoerd met circa tweehonderd militairen. Dit kwam met name door de mogelijkheid de militairen klokronde en zeven dagen in de week in te zetten. Door de operatie

centraal aan te sturen, kon naar verwachting ook een meer efficiënte inzet worden gerealiseerd.

Na overleg met het Garnizoen Oirschot bleek het ook mogelijk om het detachement van tweehonderd militairen te legeren op en te ondersteunen vanuit De Ruyter van Steveninck-kazerne in Oirschot. Gezien de individuele inzet van de militairen en het dagelijkse contact met LASER en het Garnizoen Oirschot bleek het de beste optie om de operatie niet vanuit de operatiekamer van het RMC-Zuid in Vught aan te sturen, maar vanuit een vooruitgeschoven commandopost (VCP) in Oirschot. Vooruitlopend op de definitieve besluitvorming werd het militaire en burgerpersoneel van de staf RMC-Zuid geïnformeerd over het mogelijk langdurig werken in dienstploegen. Voor C RMC-Zuid had deze opdracht als voornaamste consequentie dat hij het proces van ontwikkelen van het RMC-Zuid tot Resultaat Verantwoordelijke Eenheid (RVE) een lagere prioriteit moest geven.

Op woensdag 9 april kon in het Defensie Crisisbeheersings Centrum (DCBC) in Den Haag aan de Sous-Chef Operatiën worden gerapporteerd dat de 'Operatie Varkenspest' uitvoerbaar was. Na een inventarisatie bij de krijgsmachtdelen bleek de KL in staat de gevraagde steunverlening met ingang van maandag 14 april 1997, voor een periode van zes weken, te kunnen leveren.

De ministeriële instemming

Op donderdag 10 april informeerde de minister van Defensie middels een brief zijn ambtgenoot van LNV dat hij instemde met de militaire steunverlening. Bij de besluitvorming speelden mee dat de strenge regelgeving van de EU (Brussel) aangaf dat de werkzaamheden moesten worden uitgevoerd door overheidspersoneel, en dat alternatieven bij andere onderdelen van de (rijks)overheid op korte termijn niet voorhanden waren. De

steunverlening werd toegezegd in het kader van het openbaar belang. Uiteraard werd aangegeven dat de steunverlening op grond van wettelijke bepalingen met onmiddellijke ingang kon worden opgeschort wanneer andersoortige calamiteiten een soortgelijke inzet van militairen in bijstand vereisten.

Ook werd in deze brief de begrenzing van de steunverlening aangegeven. Zo werd onderstreept dat de militairen niet mochten worden ingezet voor opsporingstaken en ook geen actieve rol mochten spelen bij het daadwerkelijk doden van de dieren. Tevens werd aangegeven dat LNV verantwoordelijk was voor het geven van de instructie aan het militaire personeel en dat alle werkzaamheden zouden worden uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van bevoegde ambtenaren van LNV. Deze toedeling van verantwoordelijkheid impliceerde dus dat LNV Defensie en haar personeel vrijwaarde van alle aanspraken, ook van derden. (Dit uiteraard met uitzondering van die gevallen waarin er sprake zou zijn van opzet of grove schuld

door het Defensiepersoneel.) LNV droeg dus de eindverantwoordelijkheid voor de uitvoering van de operatie.

Ook voor wat betreft de duur van de steunverlening werden beperkende bepalingen opgenomen. De steun werd toegezegd voor een periode van zes weken of zoveel korter als mogelijk. Afsproken werd dat LNV alternatieven zou ontwikkelen voor de inzet van ander dan Defensiepersoneel. Uiterlijk 12 mei 1997 zou aan de hand van een evaluatierapportage, in overleg tussen LNV en Defensie, worden gezien of verdere steunverlening door Defensie noodzakelijk zou zijn.

Omdat de werkwijze van LASER klokronde was, gaf de minister ook aan geen bezwaar te hebben tegen de militaire inzet op zon- en feestdagen. Voor wat betreft de financiën werd overeengekomen dat de additionele kosten, verbonden aan deze militaire steunverlening door het ministerie van LNV aan Defensie, zouden worden vergoed. Onder additionele kos-

ten werden onder andere verstaan: de toelages voor het personeel, legering, telematica en de extra kosten voor de inhuur van lease-auto's.

Het starten van Operatie Varkenspest

De operatie Varkenspest werd door de Defensiestaf opgedragen aan de Koninklijke Landmacht. De BLS heeft vervolgens C NATCO belast met de coördinatie van de steunverlening. Als commandant van de militaire eenheden werd C RMC-Zuid aangewezen. Daarnaast moest C-1 (GE/NL) Corps in zijn hoedanigheid van *Senior National Officer* de gevraagde militairen leveren. Een belangrijk deel van de werkbelasting kwam bij de staf van 1 Divisie '7 December' terecht. De Garnizoenscommandant Oirschot kreeg de opdracht het militaire detachement en het commando-element facilitair te ondersteunen. Tijdens de voorbereiding diende nog over een aantal aspecten overeenstemming te worden bereikt. Deze aspecten hadden onder andere betrekking op het aflossingsritme, de woordvoering, het vergoedingsregime, het rijtijdenbesluit en de arbeidstijdenwet.

Aflossingsritme

Het ministerie van LNV had al aangegeven dat de werkzaamheden over het algemeen eenvoudig en eentonig van aard waren. Ook werd gewaarschuwd voor optredende verveling, als gevolg van het vele en lange wachten. Er werd echter ook aangegeven dat de militairen konden worden geconfronteerd met heftige emoties en aangrijpende situaties. Bovendien bestond de vrees dat te nauwe banden met boeren, dierenartsen en transporteurs zouden kunnen leiden tot een te grote betrokkenheid. Dat de militair in zo'n situatie zou kunnen worden benaderd voor medewerking aan frauduleus handelen, werd niet als irreëel ingeschat. Dit alles pleitte ervoor om de militairen in beginsel niet langer dan één week in te zetten voor Operatie Varkenspest. Omdat op zondag niet

Afb. 3 Laarzen ontsmetten (Foto: Hennie Keeris, MinDef)

werd gewerkt in de slachthuizen en er dus geen werkzaamheden waren, werd de aflossing op zondag vastgesteld.

Woordvoering

Na overleg met de Directie Voorlichting werd besloten de woordvoering over te laten aan C RMC. In de praktijk werd deze taak uitgevoerd door het Hoofd van de Sectie Operatiën of zijn plaatsvervanger. Hierdoor werd bewerkstelligd dat de media op een zelfde, actuele wijze konden worden geïnformeerd. De begeleiding van de pers werd uitgevoerd door personeel van de Sectie Interne en Externe Betrekkingen van de staf van het RMC-Zuid. Door zorg van communicatiemedewerkers zijn alle militairen tijdens de instructie voorbereid op contacten met de pers. Dat bleek een goed initiatief, omdat tijdens de hele operatie diverse militairen door de pers zijn geïnterviewd. Terugkijkend, kan worden vastgesteld dat de operatie veel aandacht in de pers heeft gekregen en dat de berichtgeving veelal positief van toon was.

Vergoedingsregime

In eerste instantie werd bepaald dat een vergoeding zou worden uitbetaald op basis van de regeling 'oefentoeelage'. Deze regeling werd door alle militairen en hun commandanten positief ontvangen. De militairen gaven namelijk de voorkeur aan een financiële compensatie. De commandanten waren tevreden omdat zij nu geen tijd hoefden te compenseren. Gezien de verlofoverschotten en het drukke oefenprogramma werd hiermee een aantal problemen voorkomen.

Na korte tijd werd deze gunstige regeling weer ingetrokken. Juridische redenen lagen hieraan ten grondslag: de activiteiten in het kader van deze operatie zouden niet stroken met de omschrijving van het begrip 'oefening' in de Arbeidstijdenwet. Daarom werd de vergoeding nu gebaseerd op de voor iedereen minder gunstige VROB/VREB-regeling. Op verzoek van C RMC-Zuid heeft de BLS echter

alsnog besloten een vergoeding toe te kennen die gelijk was aan de regeling 'oefentoeelage'. Dit tot grote tevredenheid van alle betrokken partijen.

Arbeidstijdenwet

Omdat de verwachting bestond dat veel tijd verloren zou gaan met het wachten bij boeren, slachthuizen, destructiebedrijven en in het verkeer, bestond de vrees dat geen optimaal rendement kon worden gehaald uit de militaire inzet. Om dit te voorkomen, heeft de minister gebruik gemaakt van zijn bevoegdheid volgens artikel 2, lid 4 van de Arbeidstijdenwet, waarmee de bepalingen van de Arbeidstijdenwet voor deze operatie buiten toepassing werden geplaatst. Er werden lange werkdagen gemaakt, waarbij werkdagen van zestien uren geen uitzondering waren.

Rijtijdenbesluit

Ook het Rijtijdenbesluit zou mogelijk voor veel problemen kunnen zorgen. Gezien de individuele inzet van de militairen moest er een groot aantal, veelal korte ritten worden gemaakt om militairen op te halen dan wel weg te brengen. Door de beperkingen die voortvloeien uit het Rijtijdenbesluit konden militairen soms niet meer worden opgehaald. Hierdoor zouden militairen niet meer kunnen terugkeren naar de legerplaats en elders een alternatief onderkomen moeten zoeken.

Dit probleem is opgelost door „de dienstvoertuigen van en de bemanningsleden behorende tot de krijgsmacht die werden ingezet tijdens deze operatie uit te zonderen van de werkingssfeer van het Rijtijdenbesluit” (artikel 4, lid 1).

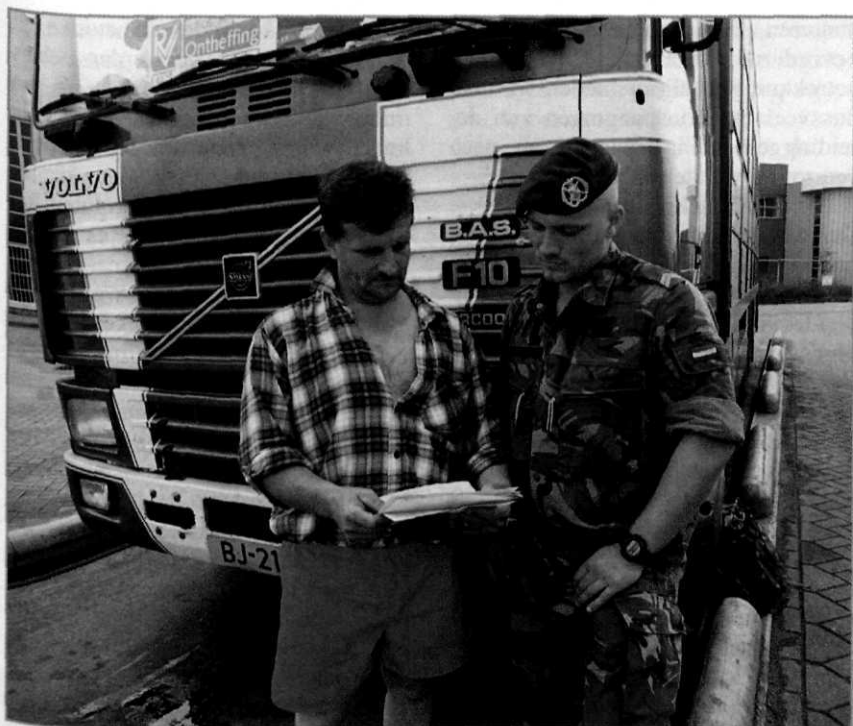
Kortom, alvorens aan te kunnen vangen, moest er dus een aantal praktische zaken nader worden uitgewerkt. Het waren veelal zaken waaraan juridische of rechtspositionele aspecten zaten die het niveau van de RMC te boven gingen. Bovendien werd bepaald dat de militairen in beginsel niet langer dan één week zouden worden ingezet.

Operatie Varkenspest, fase 1

Onder grote journalistieke belangstelling begon de eerste fase van Operatie Varkenspest op maandag 14 april 1997. Het 11 Infbat Lumbl beet de spits af. Conform de afspraken werd door de medewerkers van LASER uiteengezet dat de rode baretten voor de volgende taken zouden worden ingezet:

- controleren van het aantal opgekochte dieren;
- escorteren van de transporten naar de dodingslocaties;
- escorteren van de transporten naar de destructiebedrijven;
- administratief controleren van de ontsmetting van de vrachtauto;
- invullen van de diverse formulieren.

Op basis van de reeds opgedane ervaringen door LASER werden ook diverse aanwijzingen gegeven. Ook de Koninklijke Marechaussee leverde een bijdrage door de militairen te wijzen op hun ambtenarenstatus en de mogelijke gevaren op het gebied van malversaties en frauduleus handelen. Nadat de beschermende kleding, zegeltangen en formulieren waren uitgereikt, werden in de loop van de avond de eerste militairen verplaatst naar de verschillende slachthuizen. Bij aanvang van de operatie waren er vier slachtlocaties in bedrijf. Om zo efficiënt mogelijk te werken, was besloten om de militairen decentraal in te zetten vanaf die viert slachtlocaties. Alle vrachtauto's die moesten worden begeleid, kwamen namelijk aan en vertrokken ook weer vanaf die slachtlocaties. De militairen waren dus ter plekke en waren onmiddellijk ter beschikking indien er een begeleider nodig was. Door deze opzet werd veel tijd gewonnen, hetgeen het aantal uit te voeren ritten ten goede kwam. Om het wachten voor de militairen te veraangename, werden op alle decentrale locaties boogtenten opgezet, die werden voorzien van veldbedden, kachels, elektra, koelkasten, televisie en video. Na terugkeer bij het slachthuis kon de militair dan ook ter plekke eten en slapen. De

Afb. 4 Controle van diverse formulieren (Foto: AVD/KM)

militairen die in de ploeg zaten die geen dienst hadden, verbleven op de kazerne in Oirschot en maakten daar gebruik van alle mogelijke faciliteiten ter plekke of van een zwembad in de directe omgeving. Ondanks de lange dagen bestond er dus relatief gezien weinig verveling.

Ondertussen werd het takenpakket van defensie uitgebreid. Het 'zeer jonge biggen'-project werd gestart. Dit project behelsde het doodspuiten van biggen die niet ouder waren dan drie weken. De bedoeling ervan was te voorkomen dat er een voortdurende aanwas plaatsvond van biggen. Deze aanwas werd veroorzaakt door het uitblijven van een fokverbod. Door de pasgeboren biggen dood te spuiten, werd gepoogd de dure en omvangrijke opkoopregeling voor biggen en varkens te ontlasten. Deze nieuwe taken voor de militairen betroffen de controle van het daadwerkelijk aantal opgekochte en vervolgens doodgespoten biggen. Mede door dit project werd de personele ondersteuning door Defensie met ingang van 12 mei

1997 met vijftig man uitgebreid. Het werd al snel duidelijk dat de initieel overeengekomen steunverleningsperiode van zes weken zou worden verlengd. De varkenspest was nog lang niet onder controle en LASER bleek nog niet in staat een alternatieve organisatie op te bouwen om de taken van Defensie te laten overnemen. De KL bleek echter vanwege het drukke oefenprogramma niet meer in staat de volledige steunverlening nog langer te kunnen leveren. Alternatieven werden uitgewerkt maar uiteindelijk werd besloten een *joint* detachement samen te stellen: een detachement dat zou worden geformeerd met militairen van de marine, landmacht, de luchtmacht en de Nationale Reserve. Deze *joint* eenheid zou in de volksmond al snel tot een 'paarse eenheid' worden bestempeld. Tijdens de formatie van dit detachement werd de KL opgedragen de steunverlening tot 8 juni 1997 te verlengen.

De aansturing en uitvoering van de steunverlening was, tijdens deze eer-

ste fase van de operatie, relatief gezien eenvoudig. De steunverlening werd voornamelijk geleverd door organieke eenheden van de KL. De militairen van die eenheden werden aangestuurd door hun eigen kaderleden. C RMC had slechts een aanspreekpunt; veelal de bataljonscommandant of zijn waarnemer. Disciplinair waren er geen problemen en op plotseling opkomende moeilijkheden werd door de ingespeelde eenheid flexibel geanticipeerd. De belangstelling van de pers was tot normale proporties teruggekeerd. De belangstelling van de Defensie-autoriteiten bleef echter onverminderd groot, maar werd wel op prijs gesteld.

Samenvattend kan worden gesteld dat in de eerste fase de volledige steun werd geleverd door organieke eenheden van de KL. De uitvoering van de operatie was daarom eenvoudig. Door de inzet van de eigen kaderleden werd er duidelijkheid geschapen naar de militairen, die een 'vreemde' opdracht op voortreffelijke wijze hebben uitgevoerd. De RMC hoefde slechts op hoofdlijnen aan te sturen. Door een decentrale inzet van de militair werd veel tijdswinst geboekt waardoor het aantal transporten kon worden uitgebreid. Vanwege een toename van de taken werd het detachement uitgebreid. Na een verlenging van de steunverlening werden de taken van de KL overgenomen door een *joint* detachement. Ook de Nationale Reserve werd in dit detachement opgenomen.

Operatie Varkenspest, fase 2

De tweede fase begon op zondag 8 juni 1997 met de inzet van het *joint* detachement. Een samenstel van 75 marine-militairen, 75 luchtmacht-militairen en 175 militairen van de landmacht (waarvan 50 NATRES-militairen) vormde samen een unieke eenheid. Ook in het commando-element werden vertegenwoordigers van de krijgsmachtdelen opgenomen. De achterliggende gedachte hierbij was

dat er bij de verschillende krijgsmachtdelen een draagvlak werd gevormd voor de aansturing van de operatie. Ook zouden verschillen in opvatting, terminologie en aanpak snel kunnen worden kortgesloten. Zo werd de planning van de werkzaamheden aangestuurd door de luchtmacht, en de logistieke ondersteuning en de inwendige dienst door de marine. C RMC-Zuid was en bleef Commandant Militaire Eenheden.

De financiële vergoeding voor de geleverde steunverlening werd eveneens aangepast. Gedurende de initiële steunverleningsperiode van zes weken was er sprake van 'incidentele steunverlening'. De additionele kosten van deze steunverlening werd bij LNV in rekening gebracht. Na zes weken was er echter inmiddels sprake van een 'structurele steunverlening'. Naast de additionele kosten werden nu ook de directe personele kosten in rekening gebracht. De vergoeding voor deze steunverlening werd bepaald door middel van een lumpsum per persoon per dag.

Met de inzet van het paarse detachement ontstond een groot aantal praktische problemen. Zo bleek het detachement niet langer meer een eenheid te zijn. De marine vaardigde een groep militairen af, van wie de kaderleden afkomstig waren van het Korps Mariniers en de overigen, individueel bij elkaar gezochte schepelingen. De luchtmacht stuurde detachementen met zeer veel hoog gegradueerden, soms met vrijwel alleen officieren. Veelal kenden de commandanten hun mensen niet. De paarse eenheid bleek nu meer een groep van zo'n driehonderd individuele militairen met een eigen bedrijfscultuur.

Op logistiek gebied werd het beheer en het onderhoud van het in gebruik zijnde landmachtmateriaal een probleem: de benaming en het gebruik van het materiaal bleken veelal onbekend. Hierdoor moest veel aandacht worden besteed aan instructie, tellingen en onderhoud. Ook bleken de krijgsmachtdelen aanvankelijk verschillende vergoedingsregelingen te

hanteren, hetgeen de cohesie niet bevorderde. Later werd dit rechtgetrokken. Op alle gebieden werden dus veel extra inspanningen van de leidinggevendenden verwacht en was vergroting van de stafcapaciteit nodig.

De werkzaamheden gingen echter onverminderd door. De vijftig militairen van het NATRES-detachement werden ingezet voor het zeer jonge biggen-project. De overige militairen werden ingezet voor de opkoopregeling van de biggen en de varkens, en de begeleiding naar de destructiebedrijven. Gezien het enorme aanbod van te vernietigen vlees waren inmiddels buitenlandse destructiebedrijven gecontracteerd. Deze bedrijven bevonden zich met name in de grensstreek van Duitsland met Denemarken, Polen en Tsjechië.

Over de inzet van de militairen van de NATRES valt op te merken dat zij alleen in actieve dienst konden worden opgeroepen op basis van vrijwilligheid. In de praktijk betekende dit dat zij bij hun civiele werkgever vakantiedagen moesten opnemen om vervolgens ingezet te kunnen worden bij deze steunverleningsoperatie. De vrijwilligheid van de NATRES-militair was daardoor soms een complicerende factor bij het formeren van het NATRES-detachement. Hoewel het optreden van de NATRES tijdens de operatie boven alle twijfel verheven stond, is de vrijwilligheid toch een factor van overweging bij de vraag of de NATRES bij een operatie kan worden ingezet. De NATRES-militair moet immers zelf met zijn civiele werkgever afspraken maken over zijn beschikbaarheid voor de NATRES. Wellicht dat een goede uitvoering van het Employer Support-programma een constructieve bijdrage kan leveren aan het oplossen van dit knelpunt.¹

Voor het militaire optreden tijdens deze operatie bestond bij alle betrokken partijen alom waardering. Vooral door het betrouwbare imago van de

¹ Voor 'Employer Support' zie: P.W. Strik en H.H.F. Levert, MS 167(1998)(6) 316-320.

krijgsmacht, had iedereen het idee dat de belangen optimaal werden behartigd. Slechts een enkele keer is een militair daadwerkelijk, en tevergeefs, benaderd om medewerking te verlenen aan frauduleus handelen. Verder waren militairen niet betrokken bij incidenten. Hierdoor was er alleen maar positieve publiciteit.

Door de militairen zelf werd deze steunverlening over het algemeen als nuttig en zinvol ervaren. In de praktijk ontstond vaak pas het besef van de omvang van het probleem. Meestal hadden de militairen na afloop het gevoel dat zij een wezenlijke bijdrage hadden geleverd aan het oplossen van een groot probleem.

Kortom, door de inzet van een paars detachement, dat niet bestond uit organieke eenheden, ontstonden veel praktische problemen. Door in het aansturingselement ook kaderleden van de andere krijgsmachtdelen op te nemen, werd er een draagvlak gecreëerd en kon flexibel worden geanticipeerd op de nieuwe situatie. De problemen ontstonden veelal door de onbekendheid met het KL-materieel en de gebruikte terminologie. Door de verschillende bedrijfsculturen van de krijgsmachtdelen waren er verschillen van inzicht over waarden, normen en discipline. De NATRES-militair kan, zoals gezegd, in vredes-tijd alleen maar voor steunverleningsoperaties worden opgeroepen op basis van vrijwilligheid, wat het formeren van eenheid bemoeilijkt.

Het einde van Operatie Varkenspest

Hoewel de steunverlening aanvankelijk zes weken zou duren, was Defensie inmiddels al maandenlang bezig met deze operatie. Omdat LNV de varkenspest niet onder controle kreeg en er geen alternatief voor de militaire steunverlening was, ontbrak ieder zicht op een spoedige beëindiging van Operatie Varkenspest. De verwachting bestond dat het nog maanden kon duren alvorens de pest onder controle was.

Continuering van de militaire inzet werd steeds problematischer. De operationele gereedheid van de krijgsmacht kwam onder druk te staan. Vanwege het grote nationale belang was het voor Defensie echter onmogelijk de steunverlening eenzijdig stop te zetten. In het overleg tussen Defensie en LNV werd benadrukt dat de militaire steunverlening in het kader van de niet bij wet geregelde steunverlening een zogenaamde 'vangnet-functie' vervult. Dat wil zeggen dat andere overheden aan Defensie steun kunnen verzoeken wanneer openbare belangen in het geding zijn die niet adequaat door andere overheids- of particuliere instanties kunnen worden behartigd. Militaire steunverlening wordt in het algemeen slechts verleend bij gebleken spoedeisendheid van de casus, op basis waarvan Defensie wél en anderen niet in staat zijn deze steun tijdig te bieden. Omdat militaire steunverlening vooral is gebaseerd op snelheid, is deze steun toegesneden op een inzet van korte duur, en gaat uit van een snelle overname van de werkzaamheden door anderen.

Met name de overname door andere diensten werd nadrukkelijk besproken. Nadat pogingen om de brandweer en de politiediensten in te zetten mislukten, heeft C RMC-Zuid de suggestie aangedragen om particuliere bewakingsdiensten in te huren. Ook werd door LNV een civiel organisatiebureau ingeschakeld om een alternatieve organisatie uit te werken. Nadat de militaire steunverlening eerst tot medio juli en vervolgens tot medio augustus werd verlengd, werd op 15 augustus aangekondigd dat Defensie de personele steunverlening binnen een maand substantieel zou afbouwen.

Nog voordat de militaire steunverlening kon worden afgebouwd, nam de operatie een verrassende wending. Volstrekt onverwacht kwam op 9 september het bericht van LNV dat de gehele opkoopregeling voor biggen en varkens met onmiddellijke ingang voor een periode van minimaal zes weken zou worden opgeschort en er

ook geen dieren meer zouden worden afgevoerd naar de dodingslocaties. Het zeer jonge biggen-project zou vooralsnog wel doorgaan. Door deze maatregel werd bereikt dat er aanzienlijk minder varkenstransporten zouden plaatsvinden. De kans dat de besmetting van de varkenspest verder kon uitbreiden, werd hierdoor beperkt. Hiermee werd aan het betuigen van de pest een hogere prioriteit toegekend dan aan het welzijnsprobleem.

Met het opschorten van deze opkoopregeling kwam dus tevens een einde aan de noodzaak om de militaire steunverlening voort te zetten. Na afronding van de taken in Oirschot werden de daar aanwezige eenheden dan ook weer ter beschikking gesteld van hun organieke commandanten. Wel werd de waarschuwingsopdracht gegeven om rekening te houden met hernieuwd benodigde ondersteuning zodra de opschorting zou worden beëindigd. Zover is het echter niet meer gekomen.

Het einde van het zeer jonge biggen-project

Omdat het zeer jonge biggen-project niet onder de opkoopregeling viel, gingen deze werkzaamheden wel door. Hierdoor waren de militairen van de NATRES nog de enige militairen die voor LNV werkten. Op 5 oktober werden hun taken echter overgenomen door een civiel bewakingsbedrijf. Van de door Defensie toegezegde facilitaire ondersteuning en eventuele hulp bij het inwerken van het civiele bewakingspersoneel, is geen gebruik meer gemaakt.

Met het ondertekenen van een procesverbaal van overgave door C RMC-Zuid en de verantwoordelijke projectmanager van LASER kwam formeel een einde aan deze militaire steunverlening aan LNV.

Samenvatting

Defensie kent diverse vormen van militaire steun of bijstand. Voor een

inzet in buitengewone omstandigheden is er een wettelijke regeling. In vreedstijd kan in beginsel de gehele krijgsmacht, indien aanwezig en beschikbaar, ter beschikking worden gesteld. Het is dus geen gegarandeerde steun. Dit in tegenstelling tot de bestuursafspraken tussen Defensie en het ministerie van Binnenlandse Zaken waarin de gegarandeerde steunverlening in het kader van Operatie Varkenspest was een steunverleningsoperatie in het kader van het algemeen belang.

De opzet van militaire steunverlening is om snel en adequaat ingezet te kunnen worden. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de militaire structuren en het beschikbare militaire materieel. De militaire inzet moet andere organisaties de gelegenheid bieden een organisatie op te zetten. De totale tijdsduur van deze operatie is duidelijk in strijd geweest met dit principe. Het nationaal belang dicteerde echter de prioriteitstelling. Een dermate lange operatie vraagt veel inspanning en creativiteit van de totale krijgsmacht.

De ad hoc samengestelde eenheden leverden in de praktijk veel problemen op. De inzet van organieke eenheden verdient altijd de voorkeur. De ervaring heeft geleerd dat alle krijgsmachtdelen in staat zijn dergelijke steunverleningsoperaties uit te voeren. Alleen de inzet van de NATRES kan, vanwege de bepaling dat zij alleen op basis van vrijwilligheid kunnen worden opgeroepen, een probleem leveren.

De krijgsmacht heeft zich gedurende zes maanden gepresenteerd als een betrouwbare en efficiënte organisatie. Het zeer beperkte aantal incidenten waarbij militairen waren betrokken bewijst deze stelling. Zowel bij LNV, de getroffen boeren in de regio en de overige betrokken instanties bestond veel waardering voor de militaire inzet. Mede door de gunstige berichtgeving in de pers, is door de Operatie Varkenspest een constructieve bijdrage geleverd aan het imago van de krijgsmacht.

Bescherming van minderjarigen in het gewapende conflict

mr. D.W.J. Vinkes*

mr. drs. K.F. Muusse - luitenant-kolonel van de Koninklijke Luchtmacht*

„Children are dropping out of childhood. We must envision a society free of conflict where children can grow up as children, not weapons of war.”¹

Wereldwijd zijn ongeveer 250.000 kinderen direct of indirect betrokken in gewapende conflicten. Sommige kinderen maken, voorzien van een militair uniform en een lichtgewicht wapen, deel uit van georganiseerde militaire eenheden. Andere kinderen nemen deel aan minder gestructureerde, maar politiek gemotiveerde gewelddadigheden zoals het plaatsen van bommen en het gooien van stenen. Eind 1997 waren er 32 conflicten waarin kinderen participeerden (zie tabel 1).

Inleiding

De werving van militairen en de mogelijkheden om de werving te verbeteren staan voortdurend in de belangstelling. Eind 1997 is door het Tweede-Kamerlid Van den Doel de gedachte geopperd minderjarigen vanaf zestien jaar in de gelegenheid te stellen een functie te vervullen in de

* Mr. D.W.J. Vinkes is als stagiair verbonden aan de vakgroep Militaire Operationele Wetenschappen van de Koninklijke Militaire Academie. Lt-Kol mr. drs. K.F. Muusse is docent Rechtswetenschappen bij de vakgroep Militaire Operationele Wetenschappen en tevens stafjurist van de Koninklijke Militaire Academie. De auteurs danken lkol mr. W.B. Kroon, de heer Boddens Hosang, de heer Vriens en mevrouw drs. H. Samsom voor hun medewerking aan dit artikel.

Afghanistan

Albanië

Algerije

Angola

Burma

Burundi

Cambodja

Colombia

Congo-Brazzaville

Congo-Kinshassa

Ethiopië

Guatemala

Indonesië/Oost Timor

India/Kashmir

Israël

Libanon

Liberia

Mexico

Papoea Nieuw Guinea

Peru

Filipijnen

Russische Federatie/Tsjetsjenië

Rwanda

Sierra Leone

Somalië

Zuid-Afrika

Sri Lanka

Soedan

Tadzjikistan

Turkije

Uganda

Participatie van jongeren beneden de 18 jaar. In vet gedrukte landen deelname door jongeren onder 15 jaar.

Tabel 1 Aanwezigheid van kinderen in 32 gewapende conflicten

(Bron: Rädä Barnen, Children of War, No. 4, december 1997)

Nederlandse krijgsmacht.² Daarnaast zijn er in de media vele berichten over kindsoldaten.³

Dit is voor de auteurs aanleiding geweest de positie van de minderjarige, met name die in het gewapende conflict, aan een nadere beschouwing te onderwerpen. Kinderen worden zowel in het nationale als in het internationale recht aangemerkt als een groep die speciale bescherming verdient. Met name de blootstelling van het kind aan oorlogsgeweld kent specifieke juridische belangstelling.

In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de regelgeving waarin de bescherming van de minderjarige is vastgelegd en de ontwikkelingen

hierin. Uiteengezet wordt dat zich een groeiende internationale consensus ontwikkelt om de minimumleeftijd voor de deelname aan het gewapende conflict en lidmaatschap van de krijgsmacht te verhogen. Omdat dit ook de wervingspraktijk van de Nederlandse krijgsmacht raakt, besteden we tevens aandacht aan de huidige ontwikkelingen in het Nederlandse defensiebeleid dat zich, met de opschorting van de opkomstplicht, toespit op een meer marktgeoriënteerde werving van personeel. Ook zal enige aandacht worden geschonken aan het corresponderende defensiebeleid van twee van onze bondgenoten: Groot-Brittannië en Duitsland.

De rechten van het kind

De Verklaring van de Rechten van het Kind 1924

Al in 1924 werd het speciale belang van de bescherming van het kind erkend met de vaststelling van de Verklaring van de Rechten van het Kind door de vijfde vergadering van de Volkenbond. Deze verklaring, ook wel de 'Verklaring van Genève' genoemd, is de eerste mensenrechtenverklaring die is aanvaard door een intergouvernementele organisatie.⁴ De verklaring legt een vijftal fundamentele principes vast.

By the present Declaration of the Rights of the Child commonly known as the 'Declaration of Geneva', men and woman of all nations, recognizing that mankind owes to the child the best it has to give, declare and accept it as their duty that, beyond and above all considerations of race, nationality or creed.

1. The child must be given the means requisite for its normal development, both materially and spiritually.
2. The child that is hungry must be fed; the child that is sick must be nursed; the child that is backward must be helped; the delinquent child must be reclaimed; and the orphan and the waif must be sheltered and succoured.
3. The child must be the first to receive relief in times of distress.
4. The child must be put in a position to earn a livelihood, and must be protected against every form of exploitation.
5. The child must be brought up in the consciousness that its talents must be devoted to the service of its fellow men.

Hoewel de tekst van de verklaring nooit bedoeld is om aan lidstaten bindende verplichtingen op te leggen, is de vaststelling ervan toch van groot belang geweest: voor het eerst worden de rechten van het kind internationaal onder de aandacht gebracht.

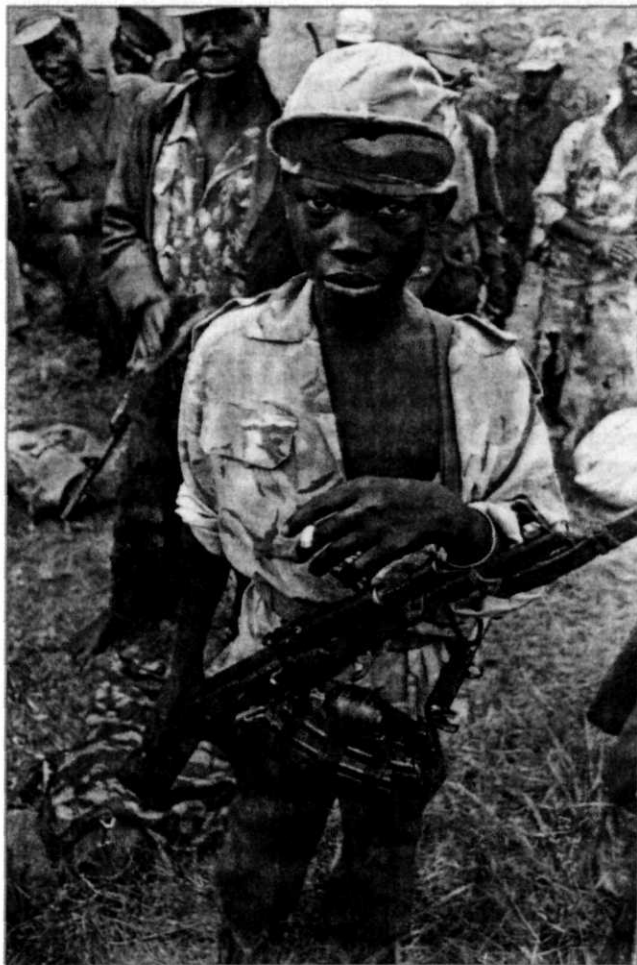
De Verklaring van de Rechten van het Kind 1959

Kort na de oprichting van de Verenigde Naties werd de wens uitgesproken om naast de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948) een speciaal document voor de rechten van het kind vast te stellen. Twee artikelen van de Universele Verklaring, een rechtens niet bindende tekst, verwijzen naar het kind: het recht op speciale zorg en steun, en het recht op een opleiding.⁵ Op 20 november 1959 nam de Algemene Vergadering de Verklaring voor de Rechten van het Kind aan, waarmee het kind expliciet werd erkend als drager van bepaalde rechten.

De verklaring bestaat uit een preambule gevolgd door tien principes. De preambule verwijst zowel naar het VN-Handvest als de Universele

Verklaring. Evenals in de Verklaring voor de Rechten van het Kind 1924 wordt de gelofte gedaan 'het kind het beste te zullen geven wat de mensheid te bieden heeft'. Het kind heeft een aantal essentiële rechten, zoals het recht op een naam en nationaliteit, voeding, huisvesting en medische verzorging. Wezen en kinderen die lichamelijk of verstandelijk gehandicapt zijn verdienen speciale aandacht. Bovendien geldt een zeer ruim discriminatieverbod. Een afwijking ten opzicht van de verklaring van 1924 is dat het kind niet meer de eerste is die in aanmerking komt voor hulp, maar één van de eersten. Dit in verband met de overweging dat het in de praktijk verstandiger is bijvoorbeeld eerst een arts te redden.

De Verklaring van de Rechten van het Kind is een niet-bindende resolutie

Afb. 1
Een twaalfjarige soldaat rust uit tussen twee marsen

(Oeganda, 1986)
(Bron: Goodwin-Gil. G. & I. Cohn, *Child Soldiers: the role of children in armed conflicts*, Clarendon Press, Oxford, 1994)

van de Algemene Vergadering. Toch suggereert het feit dat de verklaring met unanimitieit is aangenomen dat het een groter gewicht heeft dan andere resoluties. Bovendien is er een sterke morele verplichting voor de lidstaten. De praktische waarde is echter van een andere orde. Kinderen kunnen geen rechtstreeks beroep doen op de verklaring.

De Conventies van Genève

Het Internationale Humanitaire Recht van het Gewapende Conflict, kortweg het Humanitaire Oorlogsrecht, stelt regels voor de uitvoering van militaire operaties. Deze regels zijn onder meer neergelegd in de vier Conventies van Genève van 1949 en de twee aanvullende Protocollen van 1977. De basisregels van de conventies en de protocollen worden aangemerkt als internationaal gewoonterecht. Dit betekent dat deze basisregels ook gelden ten aanzien van landen die geen partij zijn. De protocollen zijn nog immer geen algemeen aanvaard gewoonterecht.

De Vierde Conventie ziet toe op de bescherming van burgers, en daarmee ook op de bescherming van kinderen in hun hoedanigheid van burger. „Personen die, op welk tijdstip en op welke wijze ook, in een geval van een conflict of bezetting, zich in de macht bevinden van een partij bij het conflict of van een bezettende mogendheid, van welke zij geen onderdanen zijn”⁶ worden beschermd. Een kind dat participeert in het gewapende conflict valt echter buiten deze omschrijving.

Aanvullende protocollen

In 1977 zijn aan de conventies twee protocollen toegevoegd. Het Eerste Protocol is van toepassing op het internationale gewapende conflict. Daaronder wordt mede verstaan: de strijd tegen koloniale overheersing, vreemde bezetting en racistische regimes. Artikel 77 van dit Eerste Protocol is specifiek van toepassing op de bescherming van kinderen. In dit artikel geldt een leeftijdsnorm van vijftien jaar voor deelname aan het gewa-

pende conflict. Staten moeten al het mogelijke doen om te voorkomen dat kinderen beneden deze leeftijd direct aan het internationale conflict deelnemen.

Het Tweede Protocol ziet toe op het niet-internationale gewapende conflict. In het nationale conflict geniet het kind dat jonger is dan vijftien jaar zelfs een ruimere bescherming: zowel de directe als indirecte deelname is verboden.⁷ Dit betekent dat het kind noch een wapen ter hand mag nemen, noch ondersteunende functies mag vervullen (zoals kok).

Art 77 Aanvullend Protocol I.

- Kinderen dienen in het bijzonder te worden ontzien en beschermd tegen iedere vorm van aanranding van de eerbaarheid. De partijen bij het conflict dienen hen de zorg en hulp te geven die zij nodig hebben, hetzij wegens hun leeftijd of om welke andere reden ook.
- De partijen bij het conflict dienen alle praktisch uitvoerbare maatregelen te nemen opdat kinderen die de leeftijd van vijftien jaar nog niet hebben bereikt, niet rechtstreeks aan de vijandelijkheden deelnemen en zij dienen zich in het bijzonder ervan te onthouden, hen bij hun krijgsmacht in dienst te nemen. De partijen bij het conflict moeten, wanneer zij personen onder de wapenen roepen die wel de leeftijd van vijftien, maar nog niet die van achttien jaar hebben bereikt, trachten voorrang aan de oudsten te geven.
- Wanneer in uitzonderlijke gevallen ondanks de bepalingen van het tweede lid kinderen die de leeftijd van vijftien jaar nog niet hebben bereikt, rechtstreeks aan de vijandelijkheden deelnemen en in handen van de tegenpartij vallen, blijven zij de voordelen genieten van de door dit artikel verleende bijzondere bescherming, ongeacht of zij krijsgesvangenen zijn of niet.
- Wanneer kinderen zijn gearresteerd, gevangen worden gehouden of zijn geïnterneerd om redenen verband houdende met het gewapende conflict, dienen zij te worden onderge-

bracht in verblijven die zijn gescheiden van die van de volwassenen, behalve in gevallen waarin gezinnen in gezinsverband zijn gehuisvest als bepaald in artikel 75, vijfde lid.

- De doodstraf wegens een strafbaar feit, verband houdende met het gewapend conflict, mag niet worden voltrokken aan personen die ten tijde dat het strafbare feit werd begaan de leeftijd van achttien jaar nog niet hebben bereikt.

Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind

Op 20 november 1989 heeft de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties het Verdrag inzake de Rechten van het Kind aangenomen. Dit verdrag, dat op 2 september 1990 in werking is getreden, is het eindresultaat van een proces dat begon met de voorbereidingen voor het internationale jaar van het kind in 1979.

In 1978 kwam de Poolse regering met een ontwerp voor een Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Naar aanleiding van dit voorstel heeft de VN-commissie voor de Rechten van de Mens een werkgroep ingesteld voor de nadere uitwerking van dit Poolse voorstel. Aanvankelijk bestond de hoop de definitieve tekst gereed te hebben in het jaar van het kind, maar de overbrugging van de economische, politieke, culturele en juridische verschillen tussen de samenstellers nam tien jaar in beslag. De definitie van het begrip 'kind' leverde bijvoorbeeld problemen op. De werkgroep volstond daarom met de omschrijving: „ieder mens jonger dan achttien jaar, tenzij het nationale recht de meerderjarigheid eerder erkent”.⁸ Een ander punt was de minimale leeftijd voor toetreding tot de krijgsmacht. In de uiteindelijke tekst is dit toegestaan aan jongeren vanaf vijftien jaar. Bij de rekrutering van jongeren tussen de vijftien en achttien jaar moet de keuze het eerst op de oudsten vallen.

Artikel 38 Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

- *States Parties undertake to respect and to ensure respect for rules of*

international humanitarian law applicable to them in armed conflicts which are relevant to the child.

• *States Parties shall take all feasible measures to ensure that persons who have not attained the age of fifteen years do not take a direct part in hostilities.*

• *States Parties shall refrain from recruiting any person who has not attained the age of fifteen years into their armed forces. In recruiting among those persons who have attained the age of fifteen years but who have not attained the age of eighteen years, States Parties shall endeavour to give priority to those who are oldest.*

• *In accordance with their obligations under international humanitarian law to protect the civilian population in armed conflict, States Parties shall take all feasible measures to ensure protection and care of children who are affected by an armed conflict.*

Met het verdrag worden de over tal van mensenrechtendocumenten verspreide rechten van het kind gebundeld. Bovendien wordt een toezichtsmechanisme gecreëerd. Het toezicht op de naleving en verwezenlijking van het verdrag geschiedt volgens de rapportageprocedure.⁹

Verdragspartijen moeten om de vijf jaar aan het Comité voor de Rechten van het Kind de maatregelen rapporteren die zij hebben getroffen op het gebied van de rechten van het kind. Dit comité is ingesteld op grond van artikel 43 van het verdrag en bestaat uit tien onafhankelijke deskundigen. Het comité is echter niet bevoegd klachten van individuen of staten in behandeling te nemen.

Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind is een belangrijke stap voorwaarts omdat hiermee wereldwijd een aantal fundamentele rechten voor het kind worden vastgelegd. Naast de al genoemde bescherming tegen deelname in het gewapende conflict wordt kinderen burgerlijke, politieke, sociale en culturele rechten geboden die zij mogen uitoefenen „ongeacht het ras

van de ouders of voogd, huidskleur, geslacht, taal, religie, politieke of andere opvattingen, nationale, etnische of sociale oorsprong, bezit, handicap, geboorte of andere status”.¹⁰ Het verdrag is inmiddels door meer dan 180 staten geratificeerd.¹¹ Een ongeëvenaard aantal in de geschiedenis van de mensenrechten.

Toch versterkt het verdrag de positie van het kind niet in alle gevallen. Het kind dat deelneemt aan een niet-internationaal conflict wordt beter beschermd door het Tweede Protocol op de conventies van Genève. Artikel 4 van dit protocol sluit namelijk zowel de directe als indirecte deelname van jongeren beneden de vijftien jaar uit. In het Verdrag inzake de Rechten van het Kind blijft de mogelijkheid tot indirecte deelname aan vijandelijkheden bestaan.¹² Artikel 41 van het verdrag biedt echter een oplossing voor dit probleem:

Nothing in the present Convention shall affect any provisions which are more conducive to the realization of the rights of the child and which may be contained in:

- (a) *The law of a State party; or*
- (b) *International law in force for that State.*

Dit betekent dat een geldende nationale of internationale regeling die een grotere bescherming biedt aan het kind voorrang heeft.

Het verdrag kan alleen formeel geratificeerd worden door staten. Niet-staatelijke entiteiten kunnen uitsluitend in een formele verklaring kenbaar maken de bepalingen van het verdrag te onderschrijven. Deze groeperingen kunnen zijn gericht op de omverwerping van regimes die mensenrechtenschenden. Met een dergelijke verklaring spreken zij eenzijdig hun betrokkenheid met de rechten van het kind uit. Als voorbeeld kunnen de verschillende Soedanese gevechtseenheden worden genoemd die in 1995, als eerste niet-staatelijke entiteiten, verklaarden zich te schikken naar het Verdrag. Veelzeggend is dat zij vervolgens terstond een rapportage- en klachtensysteem in werking hebben gesteld.¹³

Het Optioneel Protocol op de Conventie voor de Rechten van het Kind

In 1992 hield het Comité voor de Rechten van het Kind een discussiedag met als onderwerp ‘kinderen in het gewapende conflict’. Dit resulteerde in de formulering van twee wensen:

- een studie naar de impact van het gewapende conflict op kinderen;
- vaststelling van een Optioneel Protocol op het Verdrag inzake de Rechten van het Kind waarin de minimumleeftijd voor participatie in het gewapende conflict wordt verhoogd.

In de 48-ste sessie van de Algemene Vergadering werd met consensus een resolutie aangenomen waarin de secretaris-generaal werd verzocht een expert aan te stellen voor een studie naar „*the impact of armed conflict on children*”.¹⁴ Op 8 november 1996, na meer dan twee jaar werk, presenteerde deze expert, Graça Machel, haar rapport aan de Algemene Vergadering van de VN. Aanbevelingen in het rapport zijn onder meer het opzetten van een wereldwijde campagne tegen het gebruik van kindsoldaten en steun voor het Optioneel Protocol op het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. In dit Optioneel Protocol zou de minimumleeftijd voor rekrutering in de krijgsmacht moeten worden verhoogd van vijftien naar achttien jaar. Het Optioneel Protocol werd ten tijde van het uitkomen van het rapport-Machel reeds twee jaar voorbereid in een door de VN-Commissie voor de Rechten van het Kind¹⁵ ingestelde werkgroep. Sinds 1994 is de werkgroep viermaal bijeengekomen. Ondanks de grote vooruitgang die is geboekt, werd in 1996 duidelijk dat de afhandeling van een aantal onderwerpen zeer moeizaam verliep.

Een aantal landen, met de Verenigde Staten als voornaamste vertegenwoordiger, verzette zich tegen een minimumleeftijd van achttien jaar voor de inzet in het gewapende conflict.¹⁶ Het Verenigd Koninkrijk geeft de voorkeur aan de leeftijd van zeven-

tien jaar, maar heeft te kennen gegeven een consensus over achttien jaar niet te zullen blokkeren. Nederland en Duitsland zijn voorstander van een leeftijdsgrens van achttien jaar. Duitsland wil bovendien in het eerste artikel van de ontwerptekst voor het Optioneel Protocol de zinsnede 'directe deelname' schrappen, daarmee aangevend dat zij ook indirecte deelname aan het gewapende conflict wil uitbannen.

Article 1

States Parties shall take all feasible measures to ensure that persons who have not attained the age of [18] [17] years do not take [a direct] part in hostilities.

Daarnaast was er discussie over de vraag of militaire opleidingsinstituten ook onder het protocol vallen.¹⁷ In de eerste versie van het artikel dat hierop betrekking heeft, werden leeftijdsgrenzen gesteld. Ten aanzien van deze leeftijdsgrenzen gaf het Verenigd Koninkrijk te kennen voorstander te zijn van een leeftijd van zestien jaar. Nederland gaf de voorkeur aan zeventien jaar. Men besloot echter tot een herformulering van dit artikel. In de huidige ontwerptekst worden geen leeftijdsgrenzen genoemd, maar wordt gerefereerd aan minimale kwaliteitseisen ten aanzien van onderwijs in het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Een aantal delegaties sprak hierbij de kritiek uit dat er geen

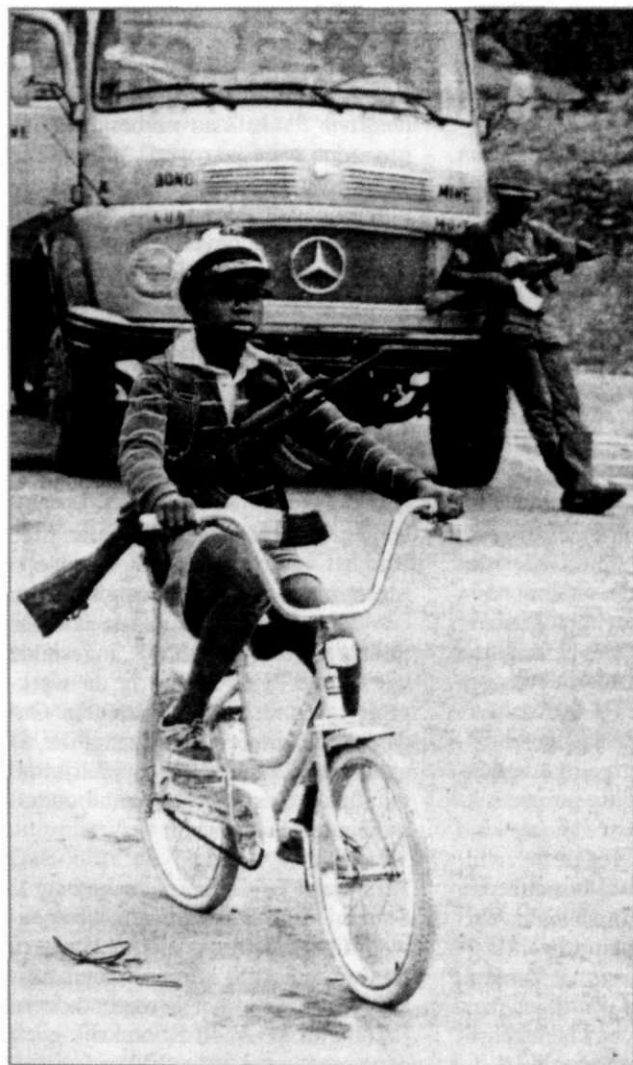
onderscheid wordt gemaakt tussen studenten die wel en niet tot de krijgsmacht behoren.

Vershil van mening bestond ook over de leeftijd (zestien, zeventien of achttien jaar) voor vrijwillige toetreding tot de krijgsmacht. Nederland is voorstander van een leeftijdsgrens van zeventien jaar; het Verenigd Koninkrijk van zestien. Het Verenigd Koninkrijk heeft echter te kennen gegeven een consensus over zeventien jaar niet in de weg te zullen staan.

Ook in de van 2 tot 14 februari 1998 gehouden vergadering slaagden de deelnemers er niet in om de uiteenlopende opvattingen te overbruggen. Besloten werd een tekst van de voorzitter, waarin wordt getracht de verschillende standpunten zoveel mogelijk tot elkaar te brengen, als annex toe te voegen aan het rapport voor de Mensenrechtencommissie.¹⁸

In de tekst van de voorzitter, de *chairman's perception*, is het Optioneel Protocol slechts van toepassing op de directe deelname van de minderjarige aan het conflict. Voorts geldt voor de deelname aan het gewapende conflict en gewapende groepen (voor zover mogelijk) een minimumleeftijd van achttien jaar. Vrijwillige toetreding tot de krijgsmacht mag niet beneden de zeventien jaar plaatsvinden. Een uitzondering op deze leeftijdsgrenzen geldt voor militaire opleidingsinstituten. De controle op de naleving geschiedt door het Comité voor de Rechten van het Kind. Voorbehouden door lidstaten zijn toegestaan voor zover deze niet het doel of de strekking van het protocol aantasten.¹⁹

In haar vergadering van 16 maart tot 24 april 1998 is in de Mensenrechtencommissie gesproken over het rapport van de werkgroep. Ten aanzien van de chairman's perception waren er drie opties. Ten eerste zou de tekst in stemming kunnen worden gebracht. Dit zal de besluitvorming in de Algemene Vergadering, waarin uiteindelijk over het optioneel protocol beslist wordt, bemoeilijken daar de ontwerptekst niet berust op consensus. In de tweede plaats was er de

Afb. 2
Een dertienjarige
Liberiaanse rebel
met zijn AK-47

(Bron: Foreign Affairs, March/April 1998, Volume 77, number 2)

mogelijkheid de werkgroep voor een vijfde zitting bijeen te roepen. Het is echter onwaarschijnlijk dat de standpunten dan zullen wijzigen. Ten slotte kon worden besloten de onderhandelingen in de werkgroep voor 1 jaar te bevriezen. De voorzitter van de werkgroep kan dan in de tussentijd pogen, door overleg met de verschillende landen, de verschillende standpunten nader tot elkaar te brengen, in de hoop dat dit leidt tot een tekst die met consensus zal worden aangenomen. De Mensenrechtencommissie heeft uiteindelijk voor de laatste mogelijkheid gekozen.

Als de tekst van het protocol uiteindelijk wordt aangenomen, zal deze voor de ondertekenaars van het protocol in de plaats treden van artikel 38 lid 2 en 3 van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind.²⁰ Staten die partij zijn bij het Verdrag staat het echter vrij om voor deze mogelijkheid te kiezen: het optionele karakter van het protocol.

Het rapport-Machel leidde tevens tot de aanstelling, eind 1997, van Olara Otunu als speciale vertegenwoordiger voor kinderen in het gewapende conflict. Hij ziet toe op ontwikkelingen en problemen op het gebied van kinderen in het gewapende conflict en de stimulering van een wereldwijde eerbiediging van de rechten van het kind.

Nederland

„Geene jongelingen zullen op de Akademie als kadet toegelaten worden, welke jonger zijn dan veertien en ouder zijn dan achttien jaren.”²¹

Nederland is partij bij de Conventies van Genève, de Aanvullende Protocolen en het Verdrag inzake de Rechten van het Kind.²² Op basis van de rapportageverplichting²³ in het laatste verdrag heeft Nederland in april 1997 verslag uitgebracht van de activiteiten ten aanzien van de implementatie van de rechten van het kind. Deze ‘koninkrijksrapportage’ beschrijft zowel regelgeving als beleid. De onderdelen die van belang zijn voor kinderen in het gewapende

conflict – minderjarigheid en toetreding tot de krijgsmacht – zullen in het navolgende aan de orde komen. Tevens wordt het huidige wervingsbeleid van Defensie behandeld.

Minderjarigheid

In artikel 1:233 van het Nederlandse Burgerlijke Wetboek wordt een minderjarige als volgt omschreven:

Minderjarigen zijn zij, die de ouderdom van achttien jaren niet hebben bereikt en niet gehuwd zijn of gehuwd zijn geweest of met toepassing van art. 253ha meerderjarig zijn verklaard.

Artikel 1:234 bepaalt vervolgens dat de minderjarige slechts bevoegd is tot het verrichten van rechtshandelingen – handelingen waar aan het recht gevolgen verbindt, zoals bijvoorbeeld het aanschaffen van een brommer – wanneer dit berust op de toestemming van zijn wettelijke vertegenwoordiger. Deze toestemming wordt echter geacht te zijn verleend wanneer het een rechtshandeling betreft ten aanzien waarvan ‘in het maatschappelijk verkeer gebruikelijk is dat minderjarigen van zijn leeftijd deze zelfstandig verrichten’, zoals het kopen van een cd of een zakje patat.

Er bestaan uitzonderingen op deze hoofdregel. In artikel 1:233 wordt bepaald dat het huwelijk en de toepassing van artikel 253ha – de meerderjarigverklaring van een jonge vrouw van minimaal zestien jaar met kind – meerderjarigheid verschaft. Daarnaast wordt in artikel 1:253 ‘handlichting’ genoemd. Handlichting is het toekennen aan een minderjarige van bepaalde bevoegdheden van een meerderjarige, bijvoorbeeld

met het oog op het uitoefenen van een beroep of bedrijf. De rechtshandelingen van de minderjarige worden – voor zover zij onder de handlichting vallen – daardoor onaantastbaar. Handlichting wordt door de kantonrechter in de vorm van een beschikking verleend. De maatregel is alleen mogelijk voor minderjarigen die de leeftijd van zestien jaar hebben bereikt. Als iemand bijvoorbeeld op zijn zeventiende jaar de slagerij van zijn vader wil overnemen, is het verstandig de kantonrechter om handlichting te verzoeken. De leveranciers van de jonge slager kunnen terughoudend zijn om goederen te leveren in de wetenschap dat de slager op zijn rechtshandelingen kan terugkomen met een beroep op zijn minderjarigheid.²⁴

Hieruit blijkt dat voor de toetreding van een minderjarige tot de Nederlandse krijgsmacht, daar dit geen handeling betreft die minderjarigen geacht worden zelfstandig te verrichten, toestemming van de wettelijke vertegenwoordiger is vereist, tenzij is voldaan aan de genoemde uitzonderingen.

Toetreding tot de Nederlandse krijgsmacht

Vóór de opschorting van de opkomstplicht in 1993 bestond het Nederlandse leger uit dienstplichtigen en beroepsmilitairen. Jongens werden op hun zeventiende gekeurd voor militaire dienst, die zij vanaf hun achttiende levensjaar geacht werden te vervullen. Uitstel, ontheffing of vrijstelling²⁵ was mogelijk, maar ook vroegde opkomst – als dienstplichtig militair of als beroepsmilitair – was mogelijk. Deze vrijwillige vroegere toetreding was voor de Koninklijke Land- en Luchtmacht mogelijk vanaf zestien jaar en bij de Koninklijke Marine vanaf vijftien jaar en acht maanden. Toestemming van de ouders was vereist. Deze leeftijds-grens beruiste op de veronderstelling dat het einde van de leerplicht jongeren vanaf zestien jaar een recht op een vrije beroepskeuze verschaft, waaronder de keuze voor een functie binnen het militaire bedrijf.²⁶ →

17 jaar	:	318
18 jaar	:	1059
19 jaar	:	1658
20 jaar	:	2213
21 jaar	:	2518

Tabel 2 Aantallen jongeren in de Nederlandse krijgsmacht per 31 december 1997

(Bron: ministerie van Defensie)

Afb. 3
Jonge soldaten
op De Friese Poort
in Leeuwarden
 (Foto: Hennie Keeris)

In de onderhandelingen over het Optioneel Protocol werd het duidelijk dat er een groeiende internationale consensus was om de minimumleeftijd voor rekrutering van jongeren te verhogen naar zeventien jaar en de minimumleeftijd voor daadwerkelijke participatie in het gewapende conflict naar achttien jaar. Defensie heeft hierop in 1996 geanticipeerd door de minimumleeftijd voor vrijwillige toetreding tot de krijgsmacht te verhogen naar zeventien jaar en de leeftijd voor uitzending vast te stellen op achttien jaar.²⁷ Een andere reden voor het verhogen van de toetredingsleeftijd is het feit dat de landmacht veelal contracten voor tweeënhalf jaar aanbiedt. Bij een leeftijdsgrens van achttien jaar voor uitzending is het dan onverstandig mensen van zestien jaar te werven.²⁸

Niemand die jonger is dan achttien jaar mag volgens het huidige Nederlandse beleid worden uitgezonden voor militaire operaties, inclusief vredesondersteunende en andere internationale operaties, in gebieden waar zich vijandigheden voordoen. Het Nederlandse beleid is hiermee in

overeenstemming met artikel 1 van het Optioneel Protocol. Dit artikel is zelfs ruimer: lidstaten moeten 'al het mogelijke' doen om de inzet van minderjarigen te voorkomen.

Werving

Defensie moet sinds de opschorting van de opkomstplicht concurreren op de arbeidsmarkt. Defensie werft onder een rijk geschakeerd geheel van doelgroepen waaronder baanveranderaars en schoolverlaters. Per 31 december 1997 bevonden zich 318 minderjarigen in de Nederlandse krijgsmacht (zie tabel 2). De belangstelling voor een baan bij Defensie is onder jongeren in 1997 op hetzelfde niveau gebleven als in voorgaande jaren.²⁹ Wervingsbevorderende maatregelen met betrekking tot zaken waar jongeren veel belangstelling aan hechten, krijgen extra nadruk. Concrete banen, doorstroommogelijkheden, loopbaanperspectief, opleidingen, secundaire arbeidsvoorwaarden en maatschappelijke meerwaarde staan hierbij centraal.³⁰

Schoolverlaters zijn een belangrijk potentieel. Om deze reden is een ver-

hoging van de leeftijd (van zeventien naar achttien jaar) waarop jongeren vrijwillig kunnen toetreden tot de krijgsmacht, voor Defensie onacceptabel. Door deze verhoging gaat de aansluiting met scholen verloren en ontstaan er grote problemen met betrekking tot de aantrekking van personeel. Om deze reden houdt de Nederlandse regering in de onderhandelingen over het Optioneel Protocol vast aan een minimumleeftijd voor vrijwillige rekrutering van zeventien jaar.³¹

Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek komen jaarlijks ongeveer tienduizend zestienjarigen beschikbaar voor de arbeidsmarkt. De ervaring leert dat van een dergelijke groep slechts een klein deel geschikt is voor een functie bij de krijgsmacht en daarnaast ook bereid is te solliciteren. Dit neemt niet weg dat Defensie de belangstelling onder deze groep wil vasthouden en zelfs wil intensiveren. Dit gebeurt onder meer door participatie in 'beroepsopleidende leerwegen'. Gedurende een jaar kunnen zij zich oriënteren en worden zij voorbereid op de werkkring waarnaar zij

streven. Deze vorm van onderwijs, de zogeheten 'schakelopleidingen', is bestemd voor zestienjarigen die hun vbo-opleiding al dan niet tot enig niveau hebben afgerond. De inhoud is vastgesteld door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen waarbij een deel van het programma wordt ingevuld door de landmacht.

Op twee scholen, De Friese Poort in Leeuwarden en Het Baronicollege te Breda, wordt deze schakelopleiding aangeboden. De ervaringen met deze projecten worden als zeer positief ervaren. Op dit moment volgen ongeveer honderd leerlingen het traject. In de voorgaande jaren is daarvan 82 procent doorgestroomd naar een functie bij de landmacht. De schakelopleiding zal in de toekomst worden uitgebreid naar vijf scholen, waarbij wordt gestreefd naar een deelname van ongeveer vijfhonderd leerlingen. Als zeventienjarige kunnen zij daarna, mits voldoende geschikt, vrijwillig in dienst treden. Naast deze voorschakeltrajecten, kennen we de initiële militaire opleidingen. De minimumleeftijd voor deze opleidingen is zeventien jaar.

Sinds 1996 is er in Utrecht het project 'discipline, mentaliteit en samenwerking'. Dit project is op initiatief van de stichting Bijzonder Jeugdwerk Utrecht (jeugdhulpverlening) in samenwerking met de Koninklijke Landmacht begonnen om probleemjongeren 'positieve leerervaringen te geven, vaste structuur en discipline'. In twaalf tot zestien weken vindt een oriëntatie plaats op de landmacht, door sport, bivak en voorlichting; nadien kunnen de jongeren solliciteren naar een functie binnen dit krijgsmachtonderdeel. In totaal hebben negentien jongeren deelgenomen aan de pilotprojecten van 1996 en 1997. De leeftijd van de jongeren die aan dit voorschakeltraject hebben deelgenomen varieert van zestien tot twintig jaar. Ook voor dit jaar wordt, gelet op de positieve ervaringen, bezien of een nieuw project gefinancierd kan worden.

Niet alleen door het medeproduceren van de tv-serie 'Combat' tracht Defensie verder de interesse van jongeren te wekken, maar ook door het onderhouden van contacten met decanen en scholen en door het geven van voorlichting en het verschaffen van informatie. In verschillende steden zijn Banenwinkels ingericht en jaarlijks zijn er open dagen van de verschillende krijgsmachtonderdelen. Plannen zijn er op dit moment met betrekking tot het organiseren van zomerkampen. Hier kunnen jongeren enkele dagen kennismaken met de defensiepraktijk. Ook vindt werving plaats via contacten met arbeidsvoorzieningsorganisaties.

Duitsland en het Verenigd Koninkrijk

Gelet op de intensieve samenwerking van de Nederlandse krijgsmacht met het Duitse en Britse leger is een nadere bestudering van het Engelse en Duitse beleid van belang, daar dit consequenties voor Nederland kan hebben, zoals bijvoorbeeld de mogelijke aanwezigheid van minderjarigen in een gemengd legeronderdeel.

Duitsland

De Duitse regelgeving inzake minderjarigheid correspondeert met de uitgangspunten van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Ook in het Duitse *Bürgerliches Gesetzbuch* worden alle personen beneden de achttien als minderjarige aange-merkt.³² De Duitse federale regering

heeft in de onderhandelingen over artikel 38 van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind³³ uiteengezet de leeftijdslimiet van vijftien jaar voor inzet in het gewapende conflict onbetamelijk laag te vinden.³⁴ In Duitsland kunnen slechts personen die minstens de leeftijd van zeventien jaar hebben bereikt zich vrijwillig voor het leger aanmelden.³⁵ Vanaf achttien jaar kunnen mannen worden opgeroepen hun dienstplicht te vervullen.³⁶ Duitsland heeft te kennen gegeven niet onwettig te staan tegenover een integrale verhoging van de leeftijdsgrenzen naar achttien jaar in het Optioneel Protocol.

Het Verenigd Koninkrijk

De leeftijd waarop de meerderjarigheid bereikt wordt is achttien jaar. Het Verenigd Koninkrijk kent geen dienstplicht. Voor vrijwillige toetreding tot de Engelse krijgsmacht geldt een minimumleeftijd van zestien jaar, mits met toestemming van de ouders. Bij de marine worden geen personen beneden de zeventien jaar op onderzeeboten geplaatst en beneden de achttien is het niet mogelijk dienst te doen als vliegtuigpersoneel. Dit beleid is volgens de rapportage van het Verenigd Koninkrijk in overeenstemming met artikel 77 van het Eerste Additionele Protocol op de Conventies van Genève en het Verdrag inzake de Rechten van het Kind³⁷, hetgeen juist is. Bij het toewijzen van taken wordt rekening gehouden met de leeftijd. Minderjarigen zullen minder snel aan gevechtshandelingen deelnemen (zie tabel 3). →

	Minimum age for service overseas	Minimum age for service in Northern Ireland
Royal Navy	18 if shore based	18
Royal Marines	18 if shore based	18
Army	17 ¹ / ₄	18 for service 'on the streets'
Royal Air Force	17 ¹ / ₂	18

Tabel 3 Leeftijdsgrenzen voor deelname aan de verschillende krijgsmachtonderdelen in het Verenigd Koninkrijk

(Bron: Rapport van het Verenigd Koninkrijk op grond van artikel 44 van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind, CRC/C/11/Add.1, 28 maart 1994, p. 97)

In de onderhandelingen over het Optioneel Protocol heeft het Verenigd Koninkrijk ingestemd met een verbod op participatie in het gewapende conflict door jongeren beneden de achttien jaar. Over een leeftijd voor vrijwillige toetreding gaat de voorkeur uit naar zestien jaar, maar men zal – zoals eerder aangegeven – niet in de weg staan aan een consensus over zeventien jaar.³⁸

Conclusie

Het kind in het gewapende conflict wordt in toenemende mate beschermd

door internationale regelgeving. Er is een groeiende consensus om de inzet van minderjarigen, jongeren onder de achttien jaar, in conflictsituaties te verbieden. De vastlegging van deze doelstelling in een rechtens bindend document, het Optioneel Protocol op het Verdrag inzake de Rechten van het Kind, verkeert, hoewel er nog een aantal consensusproblemen zijn, in de afrondingsfase.

Nederland heeft geanticipeerd op dit Optioneel Protocol door alleen nog personen van achttien jaar en ouder uit te zenden. Ook is de leeftijd waarop jongeren vrijwillig tot de krijgs-

macht kunnen toetreden verhoogd naar zeventien jaar. Defensie hecht, nu de dienstplicht opgeschort is, belang aan het vasthouden van de interesse van deze groep voor een functie bij de krijgsmacht. De Nederlandse opstelling komt grotendeels overeen met die van de bondgenoten Engeland en Duitsland. Deze landen hebben zich evenals Nederland gecommitteerd aan het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Ten aanzien van het Optioneel Protocol geeft Duitsland echter blijk van een grotere welwillendheid ten aanzien van de verhoging van de leeftijdsgrenzen.

Noten

¹ Devaki Jain tijdens de VN-studie naar de impact van het gewapende conflict op kinderen, Eminent Persons Group Meeting, Tarrytown, New York, 9 mei 1995.

² Handelingen TK Vergaderjaar 1997-1998 d.d. 11 december 1997, nr. 36, TK36, p. 2916.

³ Zie bijvoorbeeld de *Volkskrant* van 26-3-1998 en het *NRC Handelsblad* van 30-3-1998.

⁴ Van Bueren, G., *The international law on the rights of the child*, Kluwer Academic publishers, Dordrecht, 1995, p. 6.

⁵ Artikel 25 lid 2 en 26 Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens.

⁶ Artikel 4 Vierde Conventie van Genève.

⁷ Artikel 4 lid 3 Aanvullend Protocol II bij de Conventies van Genève.

⁸ Artikel 1 Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

⁹ Artikel 44 Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

¹⁰ Artikel 2 Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

¹¹ Een aantal landen heeft het verdrag wel ondertekend maar niet geratificeerd, bijvoorbeeld de Verenigde Staten.

¹² Zie artikel 38 lid 2 Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

¹³ Machel G., *The Impact of Armed Conflict on Children, Report of the Expert of the Secretary-General, submitted to the United Nations General Assembly*, november 1996, p. 54.

¹⁴ Resolutie A/RES/48/157.

¹⁵ Een sub-commissie van de Commissie van de Rechten van de Mens, ook wel aangeduid als 'de mensenrechtencommissie'.

¹⁶ Te weten de Verenigde Staten, Pakistan en Cuba.

¹⁷ Toetreding tot een militaire school kan in Nigeria bijvoorbeeld vanaf 14 jaar.

¹⁸ United Nations, Economic and Social Council, E/CN.4/1998/102.

¹⁹ Nederland maakt hiertegen bezwaar omdat het reeds een optioneel protocol betreft.

²⁰ Artikel 6 Ontwerptekst Optioneel Protocol

op het Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

²¹ Artikel 354 Reglement voor de Koninklijke Militaire Academie 1828.

²² Het Verdrag inzake de Rechten van het Kind is geratificeerd op 7 maart 1995.

²³ Artikel 44 Verdrag inzake de Rechten van het Kind.

²⁴ Verheugt, J.W.P., *Inleiding in het Nederlandse Recht*, Gouda Quint, Deventer, 9e druk 1997, p. 186-187.

²⁵ Artikel 12, 13 en 14 Kaderwet Dienstplicht.

²⁶ Dit recht op een vrije beroepskeuze is niet aan te merken als een grondrecht en moet ook niet als zodanig worden beschouwd.

²⁷ Brief van de staatssecretaris van Defensie aan de Tweede Kamer d.d. 8 december 1997.

²⁸ Staatssecretaris Gmelich Meijling in EGO, februari 1998.

²⁹ Brief van de staatssecretaris van Defensie aan de Tweede Kamer d.d. 24 maart 1998.

³⁰ Brief van de staatssecretaris van Defensie aan de Tweede Kamer d.d. 8 december 1997.

³¹ Evenals Australië, Oostenrijk, Bangladesh, Brazilië, Chili, China, Colombia, Cuba, Cyprus, Egypte, Frankrijk, Duitsland, Pakistan, Peru, Portugal, Zuid-Afrika, Zuid-Korea, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten.

³² Sekt. 2 *Bürgerliches Gesetzbuch*.

³³ Geratificeerd op 21 februari 1992.

³⁴ Rapport van de BRD op grond van artikel 44 van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind, CRC/C/11/Add.5, 16 september 1994, p. 35.

³⁵ *Soldatenlaufbahnverordnung* sect. 7, sub-sekt. 1, No. 1; sekt. 11, subsekt. 1, No.1 en sekt. 18 subsekt. 1, No. 1.

³⁶ Rapport van de BRD op. cit. p. 35.

³⁷ Geratificeerd op 16 december 1991.

³⁸ *Report of the working group on a draft optional protocol to the Convention on the Rights of the Child on involvement of children in armed conflict on its third session*, E/CN.4/1997/96, 13 March, 1997, p. 17.

De operatie €-day

F.J.A. Beerlage MIM - luitenant-kolonel van de Koninklijke Luchtmacht*
drs. A.C. van Weerd MPM - kolonel van de Koninklijke Luchtmacht*

Inleiding

Tijdens de top van Maastricht in 1992 hebben de regeringen van de landen van de Europese Unie een marsroute uitgestippeld naar één Europese munteenheid, de euro. Tijdens de top in het weekend van 2 en 3 mei 1998 is besloten dat er elf landen zullen deelnemen aan de Europese en Monetaire Unie (EMU) en hun nationale valuta zullen vervangen door de euro. De elf deelnemende landen zijn: België, Duitsland, Finland, Frankrijk, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Portugal en Spanje. In dit artikel willen we ingaan op de gevolgen van de introductie van de euro voor Defensie in het algemeen, en voor de materieellogistieke informatievoorziening binnen de Koninklijke Luchtmacht in het bijzonder.

De omstandigheden van de euro-introductie

Aangezien de euro-problematiek veelal in één adem wordt genoemd met de millenniumproblematiek wordt eerst aangegeven welke overeenkomsten en verschillen er tussen deze twee problemen bestaan.

Er zijn belangrijke overeenkomsten, maar ook grote verschillen. Het be-

langrijkste verschil is dat het millennium-probleem *in wezen* een technisch probleem is, en de introductie van de euro een functioneel probleem. Het millennium-probleem ontstaat grotendeels door in het verleden toegepaste 'trucjes' om geheugenruimte te besparen bij de opslag van jaartallen in datums. Dat probleem doet zich *nu al* voor in allerlei planings- en controlesystemen en niet, zoals vaak wordt gedacht, pas in het jaar 2000. Vandaar dat er zeer veel spoed wordt betracht om het probleem in kaart te brengen en op te los-

ra wél of niet moeten worden omgezet in euro's.

De overeenkomst tussen beide projecten is dat organisaties die niet tijdig maatregelen treffen, zeer ernstige schade kunnen leiden. Onlangs zijn bedrijven in de publiciteit gekomen waarvan de creditcards niet meer werden geaccepteerd omdat de geldigheidstermijn zou zijn verstreken (0004 is immers als getalswaarde kleiner dan 9805 en de computer kan niet zomaar weten zijn dat april 2000 later valt dan mei 1998). Ook zijn

Afb. 1 Het eurobeeldmerk is bestemd voor alle voorlichting die een soepele invoering van de euro bevordert

sen. Qua functionaliteit verandert er echter niets: wij verwachten van de systemen niets méér dan dat ze het gewoon blijven doen.

Bij de introductie van de euro veranderen echter de spelregels en daarmee de functionaliteit van systemen. Met de komst van de euro wordt tevens de aftocht van de gulden en andere Europese valuta ingeluid, zodat over alle plaatsen waar met financiële gegevens wordt gewerkt, zal moeten worden nagedacht of deze (al dan niet historische) gegevens, uitgedrukt in guldens, marken, francs, lires, et cete-

voorbeelden bekend van partijen levensmiddelen en medicijnen die in het afgelopen jaar door de computer werden geselecteerd voor afvoer uit de magazijnen, omdat de vervaldatum in 2002 volgens de computer al was verlopen.

Ook is een voorbeeld bekend van een organisatie die op schrikkeloos 29 februari 1996 constateerde dat het computersysteem als datum 1 maart gebruikte. Het systeem werkte wél en had ook kunnen blijven werken, maar de datum-registratie van allerlei gegevens zou die dag onjuist zijn en *moge-*

* Kolonel Van Weerd is leider van het KLu-project ONTIME, ten behoeve van het coördineren en oplossen van de millennium- en euro-problematiek. Luitenant-kolonel Beerlage is Hoofd Sectie Informatiemanagement DMKLu.

lijk later problemen kunnen veroorzaken. IJverige beheerders grepen in, maar overzagen niet alle gevolgen van hun ingreep. Het gevolg van hun actie was uiteindelijk dat de computer volledig ontregeld raakte en niet alleen de gegevens van die dag, maar ook die van de voorafgaande week verloren gingen. Vergelijkbare situaties kunnen zich op 1 januari 1999, 1 januari 2000 en 29 februari 2000 voordoen.

Het derde en meest ongrijpbare verschijnsel in de millenniumproblematiek is de programmatuur die verscholen zit in allerlei computer-chips, in vaktermen 'embedded software'. Er zijn types van dit soort chips bekend die absoluut niet millenniumbestendig zijn, maar er is niet bekend in welke computer- en andere systemen deze chips allemaal zijn toegepast. Het tijdig en volledig opsporen van de verdachte chips en het vervangen daarvan door geteste chips is vrijwel onmogelijk. We moeten er dan ook van uitgaan dat ze niet allemaal op tijd worden ontdekt. Het is daarom nodig om na te gaan welke risico's verbonden zijn aan het uitvallen van dergelijke apparatuur. Daarbij moet verder worden bedacht dat er ook indirecte risico's bestaan als bijvoorbeeld nutsvoorzieningen uitvallen. Dat geldt overigens niet alleen voor (wapen)systemen, maar ook privé voor uw video-camera en andere huis-, tuin- en keukenapparatuur, zoals de centrale verwarming of de automatische thermostaat daarvan!

Systeemeigenaren en rekencentra dienen dan ook een goed draaiboek en hun beste mensen beschikbaar te hebben om optredende problemen goed te analyseren voordat er (onjuist) wordt ingegrepen. Beter is natuurlijk om de systemen vooraf te testen, maar dat is niet eenvoudig en vergt veel capaciteit en middelen.

Euro-introductie

Vooraf in de financiële wereld moeten computersystemen reeds nu ingrijpend worden aangepast aan de overgang op de euro. Voor een deel vergt

dit dezelfde voorzieningen als voor de huidige *European Currency Unit* (ECU), maar voor een ander deel zijn grote investeringen nodig. Bedrijven die het probleem niet goed aanpakken, dreigen een deel van hun markt te verliezen aan concurrenten die het wel goed regelen. Leveranciers moeten systeemontwerpen die vele jaren geleden zijn gemaakt, door personeel dat veelal niet meer in hun dienst is, op geldigheid laten controleren en waar nodig laten aanpassen. In computerkringen bestaat de verwachting dat alleen al door het millenniumprobleem wereldwijd circa vijf procent van de leveranciers van programmatuur en systemen failliet zullen gaan

Afb. 2 Het valutateken van de euro is al op 12 december 1996 gepresenteerd. De euro krijgt de Griekse epsilon als symbool met een extra streepje in het midden. In teksten kan de afkorting EUR worden gebruikt, vergelijkbaar met de bekende afkortingen NLG en HFL

vanwege hun productaansprakelijkheid. In Europa kan dit percentage nog wat hoger komen te liggen door het samenvallen met de invoering van de euro.

Daarbij komt dat er in de wereld van de informatie-technologie (IT) voor de komende jaren een grote schaarste wordt voorzien. Want beide problemen moeten tijdig worden aangepakt en spreiding in de tijd is slechts beperkt mogelijk. Wie niet op tijd begonnen is, loopt grote risico's.

Planning voor de euro-introductie

Door de regeringen is reeds bepaald welk draaiboek in internationaal verband zal worden gehanteerd bij de introductie van de euro. Binnen het kader van dat draaiboek kunnen de landen hun eigen beleid bepalen. De belangrijkste internationaal vastgelegde en dus niet meer 'even' te veranderen mijlpalen voor de euro-introductie zijn:

- 1992: tijdens de top van Maastricht wordt het verdrag ondertekend waarin is vastgelegd langs welke weg en voorbereidingen de EMU per 1 januari 1999 zal ontstaan;
- 1995: tijdens de top van Madrid op 15 en 16 december is besloten dat de nieuwe munteenheid de naam euro zal krijgen;
- mei 1998: tijdens de Europese top is het besluit genomen welke landen voldoen aan de toetsingscriteria en daadwerkelijk zullen meedoen;
- 1 januari 1999: de waarde van de euro wordt onherroepelijk vastgesteld ten opzichte van alle deelnemende valuta. Op het moment van de overgang geldt dat 1 ECU gelijk zal zijn aan 1 euro. De ECU vervalt als zodanig. De euro wordt voor veel overheidsprocessen de hoofdvaluta. De Nederlandse Bank voert het geldmarktbeleid volledig uit onder toezicht en verantwoordelijkheid van de Europese Centrale Bank. Nieuwe staatsschuld wordt in euro's uitgegeven en oude staatsschuld wordt omgezet in euro's. De beurzen in de deelnemende landen zullen de aandelenkoersen in euro's noteren en de AEX-index zal een nieuw startpunt krijgen.
- 1 januari 1999: de euro wordt ingevoerd als giraal geldmiddel. In essentie is dit eenzelfde voorziening als thans voor de ECU bestaat en in het zakelijk verkeer wordt gebruikt. De verwachting is daarom dat de euro na korte tijd zal worden gebruikt in het meeste zakelijke verkeer. Banken zullen echter ook hun particuliere klanten gaan voorbereiden op de komst van de euro. De Postbank heeft aangekondigd met

ingang van 1999 op afschriften ook het saldo in euro's te vermelden. Overigens is nog niemand verplicht om met euro's te betalen. Betaling in euro's kan alleen met wederzijdse toestemming. De overheid heeft aangekondigd het gebruik van de euro te willen stimuleren om de overgang in 2002 soepel te laten verlopen.

- 1 januari 2002: de euro wordt naast de gulden een wettig betaalmiddel dat *moet* worden geaccepteerd. De euro-munten en bankbiljetten zullen massaal in circulatie worden gebracht. De te vervangen valuta worden niet meer verstrekt door banken en gelduitgifteapparaten. Bij betaling in guldens kan worden terugbetaald in euro's. In winkels dienen artikelen dubbel te worden geprijsd. Het streven is om de guldens zo snel mogelijk uit roulatie te nemen. Voor het inwisselen mogen aan het publiek geen kosten in rekening worden gebracht.
- 1 juli 2002: de gulden en andere te vervangen valuta verliezen hun status als wettig betaalmiddel. Er kan niet meer mee worden betaald. Inwisselen is na enige tijd alleen nog bij banken mogelijk op dezelfde wijze als nu oude vervallen bankbiljetten kunnen worden ingewisseld.

Gevolgen voor (informatie)systemen

Alle (informatie)systemen waarin financiële gegevens worden geadmistreerd, moeten worden onderzocht op de noodzaak van aanpassingen als gevolg van de euro-introductie. Uit het voorgaande kan worden afgeleid dat de meeste aanpassingen pas in 2002 nodig zijn. Aangezien er tot 1 januari 2002 nog geen 'echt' geld bestaat, is de aanpassing van kassasystemen pas op dat moment aan de orde. Gedurende een half jaar moeten de kassystemen echter met twee valuta kunnen rekenen. Dit is geen geheel nieuwe situatie want in veel grens- en toeristenplaatsen in het zuiden en oosten van het land kan nu ook met meerdere valuta worden betaald.

Afb. 3 Waar komt de euro-toets op ons toetsenbord?

(Foto: beschikbaar gesteld door DTO)

Een klein detail is dat de euro acht muntsoorten kent, terwijl wij in Nederland werken met zes muntsoorten, zodat de meeste kassa's meer muntvakjes moeten krijgen.

Voorlopig hoeft er ook nog niets (zichtbaars) te gebeuren aan de salarisadministratie, want tot en met december 2001 krijgt ieder zijn salaris op de gebruikelijke wijze uitbetaald. Maar daarna zijn de aanpassingen zeer groot. Bedragen moeten worden omgerekend en tabellen moeten worden aangepast. De belastingaangifte over het 'gulden-jaar' 2001 zal in ieder geval in Euro's moeten worden afgerekend in het 'euro-jaar' 2002 (of later). Allerlei beslisregels zullen veranderen en moeten worden heroverwogen. De voorbereidingen moeten dus tijdig beginnen. Om problemen met de omschakeling voor te zijn, zal de belastingdienst al vanaf 1999 aangiftes in euro's accepteren.

Bij de materieellogistieke informatiesystemen ligt het tijdsaspect anders. Afleverschema's van wapensystemen beslaan vaak vele jaren en ook onderhoudscontracten hebben veelal een lange looptijd. De ver-

plichtingen die hiervoor worden aangegaan, moeten reeds zijn afgedekt in begrotingsramingen en worden zowel geadmistreerd in inkoopssystemen als in het begrotingssysteem Geïntegreerde Verplichtingen-, Kas- en Kostenadministratie (GVKKA). Dergelijke verplichtingen kunnen zijn aangegaan in iedere toepasselijke valuta: in guldens, maar ook in dollars, marken, francs, et cetera.

Categorieën systemen

Niet van alle systemen behoeft daadwerkelijk de programmatuur te worden gewijzigd. In een aantal situaties kan worden volstaan met het herberekenen van de financiële gegevens in de systemen. In de literatuur worden systemen waarin financiële gegevens worden geadmistreerd onderscheiden in drie categorieën: *non-currency-systemen*, *single-currency-systemen* en *multi-currency-systemen*. Iedere categorie kent haar eigen mogelijkheden voor aanpassing.

- In non-currency-systemen worden financiële gegevens geadmistreerd zonder dat ergens zichtbaar is

in welke valuta de gegevens worden uitgedrukt. De interpretatie van de gegevens vindt plaats op basis van een (vanzelfsprekende en stilzwijgende) afspraak of conventie. In documenten die het systeem oplevert, kan overigens wel een valuta-symbool worden toegevoegd om zichtbaar te maken dat een gegeven van financiële aard is. Veel traditionele maatwerksystemen vallen in deze categorie.

- In single-currency-systemen worden financiële gegevens geadministreerd, met inbegrip van een aanduiding van de valuta. Deze is zichtbaar in de raadpleeg- en uitvoerfuncties van het systeem. Indien het systeem voor een andere valuta moet worden gebruikt, moeten systeeminstellingen worden gewijzigd. Veel standaardpakketten vallen in deze categorie.
- In multi-currency-systemen kunnen gelijktijdig financiële gegevens in meerdere valuta worden geadministreerd, uiteraard altijd inclusief een aanduiding van de valuta. De valuta-aanduiding is onontbeerlijk en daarom altijd zichtbaar. Deze categorie wordt zowel toegepast in maatwerk als standaardpakketten.

Mogelijke complicaties

Enkele jaren geleden is door een projectgroep van EDIFORUM/NNI¹ geïnventariseerd welke wettelijke voorschriften er bestaan omtrent het bewaren van de gegevens die worden verzameld met behulp van informatiesystemen. Speciale aandacht werd besteed aan de problemen die kunnen ontstaan als oude computers worden afgestoten, en de daarmee opgebouwde bestanden niet meer kunnen worden gelezen door nieuwe computersystemen. In het juridisch rapport 'Bewaren en Bewijzen' is aangegeven welke verplichtingen gelden op grond van onder meer de comptabiliteitswet en de archiefwet. Voor allerlei soorten

documenten gelden langere of kortere bewaartermijnen. Die bewaarplicht geldt onverminderd voor elektronische documenten en het is de verplichting van de eigenaar om de elektronische documenten toegankelijk te houden (toegankelijk binnen een redelijke termijn).

Elektronische gegevensverzamelingen die een rol spelen in een verantwoordingsplichtige administratie mogen niet meer worden bewerkt. Wel mogen ze onder bepaalde voorwaarden op een nieuwe wijze of in een nieuw medium worden opgeslagen. Indien er voor de bedrijfsvoering behoefte bestaat aan een bewerking van de gegevens, dan dient het ongewijzigde bestand toch bewaard te blijven en kan een kopie van het bestand worden gebruikt om er de benodigde wijzigingen in aan te brengen.

Bij de invoering van de euro zullen vergelijkbare situaties optreden als beschreven in het genoemde rapport. Veel bestaande verzamelingen met zogenaamde 'historische transacties' zullen dus ongewijzigd bewaard moeten blijven, ook als ze financiële gegevens in guldens, et cetera bevatten. Voor zover deze bestanden worden gebruikt voor managementrapportages en trendanalyses, zullen vertaalslagen moeten worden gemaakt. Dat kan incidenteel op het moment van daadwerkelijk gebruik van de betreffende gegevens, maar ook kunnen speciaal bewerkte versies van die bestanden worden aangemaakt als er sprake is van intensief gebruik van de gegevens.

In een aantal gevallen zal de laatste database die is gemaakt vóór het moment van de conversie van de gegevens moeten worden beveiligd en bewaard teneinde de controlebaarheid van de inhoud van het betreffende informatiesysteem te kunnen waarborgen. Van de conversie zelf zal een formeel protocol moeten worden opgemaakt en in de regel zal het geconverteerde bestand eveneens beveiligd en bewaard moeten blijven omdat dit het nieuwe startpunt is van controle-sporen (*audit-trails*).

De aanpak van het probleem

Om inzicht te krijgen in de benodigde activiteiten zal op de eerste plaats moeten worden geïnventariseerd in welke systemen financiële gegevens worden geadministreerd. De grote, centraal beheerde systemen en de formele koppelingen tussen systemen (*interfaces*) zijn natuurlijk algemeen bekend, maar op lokaal niveau kunnen allerlei losstaande systemen zijn aangeschaft. Er bestaan tegenwoordig vele technische mogelijkheden om gegevens te downloaden uit centrale systemen, zodat losstaande systemen inmiddels via informele interfaces kunnen zijn gekoppeld aan centrale systemen. Bij gekoppelde systemen is het van groot belang dat systeemadaptaties aan beide zijden van een interface synchroon worden aangebracht. Waar interfaces een verbinding vormen tussen verantwoordelijkheidsgebieden zijn duidelijke afspraken nodig tussen de betrokken systeemeigenaren en -beheerders. Aangezien ook voor het millenniumprobleem een grootschalige inventarisatie nodig is, zijn de inventarisaties ten behoeve van millennium- en euro-problematiek bij de KLu gecombineerd, zodat inmiddels bekend is welke systemen en (in)formele interfaces moeten worden onderzocht. Het onderzoek naar de benodigde aanpassingen wordt vervolgens stapsgewijs uitgevoerd.

Knelpunten

Naast de eerder gememoreerde schaarste aan automatiseringscapaciteit om alle programmatuur op tijd gereed te hebben, dreigt er nog een tekort, namelijk computercapaciteit. Hoewel er een overgangperiode van drieënehalf jaar is gepland, zullen veel bedrijven de meest omvangrijke omschakelingen op hetzelfde moment willen uitvoeren. Daardoor ontstaan gegarandeerd grote concentraties van activiteiten. Rond 1 januari 1999 zullen reeds omvangrijke ingrepen plaatsvinden in - vooral - de finan-

¹ *Electronic Data Interchange/Nederlands Normalisatie Instituut.*

Aanpassingen van defensiesystemen

Om een inhoudelijk beeld van waarschijnlijk benodigde aanpassingen te geven, zal hierna een aantal defensie- en luchtmachtsystemen en de daarover te nemen besluiten de revue passeren. Na een korte karakteristiek van het systeem zal worden aangegeven welke relaties bestaan naar andere informatiesystemen en welke afspraken daarover moeten worden gemaakt. Vervolgens wordt nagegaan welk(e) tijdstip(pen) het meest gunstig is (zijn) voor een conversie. Vanwege de sterke binding met het materieellogistieke proces is het van belang eerst in te gaan op de beslissingen die reeds zijn genomen over de begroting en het financiële informatiesysteem GVKKA.

De Rijksbegroting voor de jaren 1999, 2000 en 2001 zal nog worden opgesteld op basis van gulden. Een begroting bevat ook meerjarenramingen voor de volgende jaren en dus ook voor de periode waarin de gulden niet meer zal bestaan. In de nieuwe begroting zullen zowel gulden- als euro-reeksen worden opgenomen. De begroting voor het jaar 2002 zal volledig in euro's worden opgesteld.

De financiële administratie

De GVKKA wordt op alle niveaus in de organisatie gebruikt voor het beheer van de toegekende budgetten. De uitputting van de budgetten wordt bewaakt door het administreren van:

- reserveringen op het moment dat onderhandelingen met potentiële leveranciers worden aangegaan;
- verplichtingen op het moment dat met een leverancier een juridische verplichting wordt aangegaan;
- verrichte betalingen.

De GVKKA kent vele valuta-soorten en kan daarmee rekenen. Het is dus een multi-currency-systeem. Reserveringen, verplichtingen en betalingen in vreemde valuta worden, indien

nodig, in die vreemde valuta geadministreerd. In bepaalde rapportages worden vreemde valuta omgerekend naar Nederlandse gulden om bedragen te kunnen samenvoegen.

Voor het GVKKA is de volgende overgangsstrategie gekozen.² Per 1 januari 1999 zal de euro worden toegevoegd als nieuwe, vreemde valuta. Vanaf dat moment kan er in euro's worden geadministreerd. Per 1 januari 2002 zal vervolgens de euro tot standaardvaluta worden gemaakt en zal de gulden nog (tot 1 juli 2002) beschikbaar zijn alsof het een vreemde valuta is.

Vanwege de langlopende materieelprojecten zijn nu al in de GVKKA veel verplichtingen geadministreerd in valuta die per 1 januari 2002 overgaan op de euro. Naarmate de tijd vordert, zal dat nog toenemen. Er zijn nog geen beslissingen bekend gemaakt over het moment waarop deze verplichtingen kunnen of moeten worden omgerekend. Voorlopig wordt aangenomen dat transacties tot 31 december 2001 zullen worden uitgevoerd in de geadministreerde (oude) valuta, terwijl de transacties na 1 januari 2002 altijd zullen worden uitgevoerd in euro's.

Het inkoopstelsel ALVA

Zodra met het hierna te behandelen voorraad-administratiesysteem VA wordt doorgegeven dat een bepaald bevoorradings- of inventarisartikel moet worden bij- of aangekocht, wordt het inkoopproces verder afgehandeld door verwervers, waarbij ALVA de administratieve ondersteuning levert. ALVA bevat en verschaft informatie over potentiële leveranciers, wordt gebruikt voor de aanmaak van uitnodigingen tot prijsopgave, beoordeling van ingekomen offertes en verstrekking van de leveropdrachten. →

² De beschrijving is ontleend aan een memo van de beheerder van de GVKKA, (Memo van de Beheergroep FIS aan Vz en leden directieurenberaad DGEF d.d. 5 november 1997).

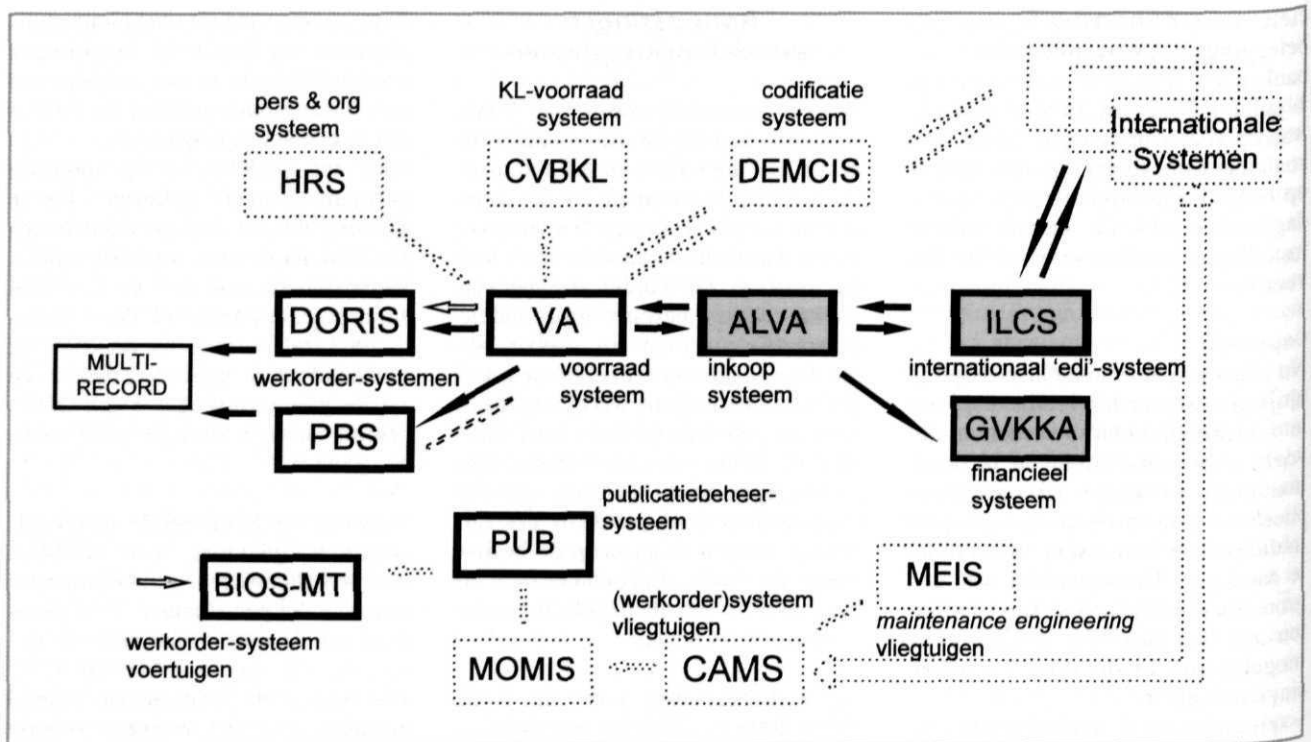
ciële wereld: banken, beurzen en beleggingsmaatschappijen. Voor de banken en financiële instellingen is 1 januari 2002 het tweede moment waarop veel aanpassingen nodig zijn, zoals het omrekenen van alle saldo's op bank- en giro-rekeningen. Op die dag zullen ook de meeste andere instellingen hun conversie willen uitvoeren.

Capaciteit

Nu is het zo dat rond de jaarwisseling altijd al een grote hoeveelheid speciale rekenprogramma's worden uitgevoerd voor jaarafsluitingen in boekhoudingen en andere administraties. Hierdoor draaien de computers juist in die periode meestal al op maximale capaciteit. Het toevoegen van een grote hoeveelheid conversie-activiteiten zal dan ook niet zonder meer mogelijk zijn. Er zijn maar drie oplossingsrichtingen:

- spreiding van de verschillende activiteiten in de tijd;
- vergroting van de beschikbare capaciteit;
- bijstelling van de 'ideale plannen' en het accepteren van minder 'ideale' oplossingen.

Men kan nu al zien aankomen dat rekencentra het in de periode van zaterdag 29 december 2001 tot en met dinsdag 1 januari 2002 erg druk krijgen en waarschijnlijk ook nog in de rest van die week. Bij Defensie kan worden overwogen om nu reeds maatregelen te treffen om de capaciteit tijdelijk uit te breiden. Een voor de hand liggende maatregel is het inzetten van de reserve computercapaciteit van het Defensie Uitwijkcentrum te Woensdrecht. Uiteraard dienen er dan wel tijdelijk alternatieve calamiteitenplannen beschikbaar te zijn. Een voorbeeld van een minder 'ideale' oplossing is het verschuiven van de conversie met enkele weken of maanden. In veel gevallen zal dat echter als zeer ongewenst worden beschouwd, omdat dat voor de gebruikers minder duidelijk is en er 'breuklijnen' zullen ontstaan in alle bestanden die gedurende een jaar cumulatief worden opgebouwd.

Afb. 4 Door de KLU gebruikte (materieellogistieke) informatiesystemen met hun onderlinge en externe interfaces. De omlinjende componenten bevatten financiële gegevens. Multi-currency-componenten zijn grijs weergegeven

Bij ontvangst van de goederen geeft ALVA (Automatisering van Luchtmacht Verwervingsactiviteiten) aanwijzingen voor de innamecontrole en na akkoordbevinding wordt de levering gemeld aan het VA-systeem, in de voorraad opgenomen en eventueel gedistribueerd.

Ook het ALVA kent vele valuta-soorten, en behoort tot de multi-currency-systemen. ALVA bevat een schaduwadministratie van delen van de GVKKA. Hierdoor is het in het verleden mogelijk gemaakt dat op grond van beslissingen in het inkooptraject automatisch transacties voor de GVKKA worden opgeleverd voor het reserveren en verplichten van een bepaald budget. De inname van de goedgekeurde goederen resulteert eveneens in automatische oplevering van transacties voor de betaalbaarheid in de GVKKA van de corresponderende facturen. Voor ALVA kan dezelfde overgangstrategie worden toegepast als voor

GVKKA: per 1 januari 1999 zal de euro worden toegevoegd aan de bestaande reeks vreemde valuta. Vanaf dat moment kan er in euro's worden geadmineistreerd en kunnen offertes in euro's worden geaccepteerd en behandeld. Bij bepaalde rapportages wordt de euro – net als andere vreemde valuta – omgerekend naar Nederlandse guldens. Per 1 januari 2002 zal vervolgens de euro worden gemaakt tot standaardvaluta. Uiterlijk per 1 juli 2002 vervalt de mogelijkheid om nog te werken met de Nederlandse gulden (en de andere valuta die vervallen met de invoering van de euro).

Zodra bekend is hoe in de GVKKA zal worden omgegaan met de verplichtingen die in het verleden zijn aangegaan en geadmineistreerd in valuta die per 1 januari 2002 overgaan op de euro, zal worden bekeken of dit gevolgen heeft voor ALVA. Indien de bij GVKKA vermelde regel wordt gevolgd, zal ook voor ALVA

gelden dat transacties tot 31 december 2001 zullen worden uitgevoerd in de geadmineistreerde (oude) valuta, terwijl de transacties na 1 januari 2002 altijd zullen worden uitgevoerd in euro's.

Nieuwe eenheidsprijs

Aan het einde van het inkoopproces wordt – indien van toepassing – een nieuwe 'eenheidsprijs' voor het betreffende artikel bepaald. Maar de eenheidsprijs kan door de artikelmanager ook worden gewijzigd op grond van andere informatie, zoals prijscouranten. Ongeacht de valuta waarmee het betreffende artikel wordt betaald, wordt deze prijs aangevuld met eventuele invoerrechten en toeslagen en zonodig omgerekend in Nederlandse guldens, op twee decimalen nauwkeurig. Deze prijs wordt vervolgens automatisch doorgegeven aan de voorraadadministratie en via VA aan diverse andere administraties. Op grond van de eerder vermelde regels ligt het voor de hand om de eenheids-

prijs op deze wijze te blijven bepalen tot 31 december 2001 en vanaf 1 januari 2002 de prijs te berekenen en door te geven in euro's.

ILCS

Veel militair materieel wordt besteld en verrekend op basis van afroepcontracten met NAVO-partners. Het *International Logistics Communications System* (ILCS) wordt gebruikt voor afroep uit de VS en NAMSA in Luxemburg. Het ILCS is een multi-currency-systeem. Verwacht wordt dat voor het toevoegen van de euro als een extra valuta geen of weinig aanpassingen nodig zijn, omdat de berichten slechts worden doorgegeven met inbegrip van de gebruikte valuta-code bij de prijsinformatie. Wel zijn misschien enkele voorzieningen nodig voor transacties die zijn gestart in marken of francs en gedeeltelijk worden afgehandeld na de conversie naar euro's.

De voorraadadministratie VA

Het VA-systeem bevat veel meer functies dan de naam doet vermoeden. Slechts functies waarin financiële gegevens een rol spelen worden hier genoemd. Het meest in het oog lopende gegeven is de zogenaamde eenheidsprijs die in VA wordt geadministreerd in Nederlandse gulden, op twee decimalen nauwkeurig. Er staat echter nergens een valuta-aanduiding in het systeem zelf, zodat het valt in de categorie non-currency-systemen.

De eenheidsprijs is binnen VA bepalend voor de 'kostengroep' en daarmee ook voor het 'soort materieel' waarin een artikel wordt ingedeeld. De kostengroep en de codesoort materieel zijn op hun beurt weer bepalend voor de beheer- en verantwoordingsprocedures die voor het artikel gelden. Er bestaan drie kostengroepen: artikelen tot f 100 vallen in de kostengroep

3, artikelen van f 100 tot f 2.000 vallen in de kostengroep 2 en artikelen met een eenheidsprijs boven f 2.000 vallen in de kostengroep 1. Zoals gezegd werken deze kostengroepen, die automatisch door het systeem worden bepaald aan de hand van de eenheidsprijs, ook door in de code soort materieel.

Aangezien VA een non-currency-systeem is kan voor VA in *beginsel* voor een eenvoudige overgangsstrategie worden gekozen, namelijk voor het eenmalig overgaan van de Nederlandse gulden op de euro per 1 januari 2002. Dit zal moeten worden uitgevoerd door alle in het systeem geregistreerde eenheidsprijzen om te rekenen van Nederlandse gulden naar euro (of op de gebruikelijke manier te laten aanleveren vanuit het inkoop-systeem ALVA).

Door de overgang te plannen per 1 januari 2002 bestaat er een minimale kans op verkeerde interpretatie van de eenheidsprijs, ook als er geen valutasymbool is vermeld op formulieren en schermbeelden. Waar op uitvoerdocumenten nu een valuta-aanduiding wordt toegevoegd, dient deze te worden gewijzigd.

De geschetste eenvoudige overgangsstrategie levert echter een aantal mogelijke complicaties op: de non-currency-eenheidsprijs is immers bepalend voor de kostengroep en soort materieel. Dit zijn stuurcodes die invloed hebben op beheer en verantwoording. Voordat de keuze voor deze overgangsstrategie definitief wordt gemaakt, zal eerst moeten worden nagegaan welke effecten zullen optreden als de grensbedragen van kostengroepen met ingang van 1 januari 2002 worden verlegd (= verhoogd) van respectievelijk f 100 en f 2.000 naar respectievelijk 100 euro en 2000 euro. Meer artikelen zullen vallen in de laagste categorie, waarvoor minder inventarisinspecties worden uitgevoerd en meer voorraad wordt aangehouden. Het alternatief is volledig te analyseren wat de consequenties zijn van alle in de programmatuur opgenomen beslisregels waar-

in de prijs en/of de genoemde stuurcodes een rol spelen. Dat is 'a hell of a job'.

Kleding

Kleding en bepaalde delen van de persoonsgebonden uitrusting worden verkocht in de kledingwinkels van de KLu. Hiervoor wordt niet de in de VA genoteerde eenheidsprijs gehanteerd, maar de prijs die in een speciaal uitgegeven catalogus is vermeld. Dit is nodig omdat anders vreemde prijsverschillen zouden kunnen ontstaan binnen bijvoorbeeld maatgebonden assortimenten. Tijdens de interimperiode van 1 januari tot 1 juli 2002 dient in deze catalogus een prijs in euro's te worden vermeld naast de prijs in gulden. In de voorraadadministratie zelf is daarom geen aanvullende regeling nodig.

De opslag van kleding en persoonsgebonden uitrusting en van chemische producten is enkele jaren geleden overgedragen aan de landmacht. Via een interface met het landmachtbevoorradingssysteem CVBKL wordt het KLu-materieel afgeroepen uit depot 6 (= 630 Intendance Depot te Soesterberg) en depot 7 (= 730 Depotcompagnie te Bathmen). Via deze interface worden echter geen financiële gegevens uitgewisseld.

Werkordersystemen

Ten behoeve van onder meer berekening van materiaalkosten en de economische beoordeling van potentiële werkorders worden de eenheidsprijzen van VA doorgegeven naar diverse systemen waarin werkorders worden aangemaakt, gestuurd en financieel bewaakt. Op dit moment zijn dat de systemen: Depot-, Onderhouds-, Registratie- en Informatiesysteem (DORIS) voor het DELM en het Productie Besturingssysteem (PBS) voor het DMVS. Deze beide systemen worden in 1999 vervangen door een nieuw systeem, het Bedrijfsbesturingssysteem voor het toekomstige Logistiek Centrum KLu, dat zal ontstaan door bestuurlijke integratie van

het DELM en het DMVS. Als laatste centraal beheerde systeem met werkorders waarmee financiële informatie wordt verkregen, moet het Bedrijfsvoeringsinformatiesysteem voor de Ondersteunende Sector/Motor Transport (BIOS-MT) worden genoemd, maar daarnaast bestaat nog een groot aantal kleinschalige (pc-) systemen.

De materiaalkosten van werkorders worden in de bestaande systemen cumulatief verzameld, dat wil zeggen: bij iedere levering van reparatiedelen wordt een bedrag toegerekend aan de werkorder op basis van de eenheidsprijs die geldig was op het moment van daadwerkelijke aflevering. Voorts worden op vergelijkbare wijze de uurtarieven gebruikt om de kosten van de medewerkers cumulatief te verzamelen. De meeste van deze systemen hebben een non-currency-karakter, maar standaardpakketten kunnen ook een single- of multi-currency-karakter hebben.

Voor dergelijke werkordersystemen kan in eerste instantie worden onderzocht of als overgangsstrategie kan worden gekozen voor het eenmalig overgaan van de Nederlandse gulden op de euro per 1 januari 2002. In dat geval moeten enerzijds alle in het systeem geregistreerde gegevens over materiaalprijzen (in de module waarin de relatie tussen verbruikte reparatiedelen en werkorders wordt gelegd) en anderzijds de opgebouwde cumulatieve kosten (in de werkorder-administratie in engere zin) worden omgerekend van Nederlandse guldens naar euro's. Als de overgang wordt gepland per 1 januari 2002 bestaat er na de conversie een minimale kans op verkeerde interpretatie van de geconverteerde kosten, ook als er bij vermelding van prijs- of kostengegevens op lijsten, formulieren en schermbeelden geen valutasympool wordt vermeld. Vanaf 1 januari 2002 worden de omgerekende cumulatieve kosten verder aangevuld op basis van de euro-eenheidsprijzen, zoals die vanaf dat moment op de gebruikelijke wijze door VA zullen worden aangeleverd.

Uitvoerbaarheid

Voor elk van de gebruikte systemen zal moeten worden nagegaan of deze eenvoudige strategie technisch inderdaad uitvoerbaar is. Bij standaardpakketten bestaat de grote kans dat de interne controles niet zonder meer toelaten dat geregistreerde prijsgegevens en opgebouwde cumulatieven worden vervangen. In dergelijke gevallen kan het noodzakelijk zijn om alle lopende werkorders per 31 december 2001 administratief af te sluiten. Vervolgens kunnen ze per 1 januari 2002 worden heropend, waarbij de opgebouwde en omgerekende cumulatieve bedragen worden geboekt als bijzondere kosten. Een dergelijke werkwijze levert echter een forse verstoring op van de gebruikelijke doorlooptijdmeting. Nader onderzoek is nodig over de wijze waarop dit bezwaar kan worden weggenomen of gecompenseerd. Bij alle genoemde overgangsstrategieën wordt de audit-trail aanzienlijk verstoord en zullen aanvullende maatregelen nodig zijn, zodat het beveiligd bewaren van databases vóór en ná de conversie wordt zeker gesteld.

Overige maatregelen

Naast de technische maatregelen die zullen moeten worden genomen om informatiesystemen geschikt te maken voor de euro, zal ook een aantal bestuurlijke maatregelen genomen moeten worden. Uit de geraadpleegde documenten en verkennende onderzoeken naar mogelijke overgangsstrategieën blijkt de behoefte aan de hierna beschreven maatregelen.

Contracten

Een juridische interdepartementale werkgroep heeft vastgesteld dat de contracten met de leveranciers in de meeste landen ongewijzigd geldig blijven, ook als van overheidswege wijzigingen in het valutastelsel worden aangebracht.³ In zo'n geval dient een simpele omrekening plaats te vinden. Niettemin is aan de departementen aanbevolen in alle nieuwe

contracten een euro-clausule op te nemen. Deze zou moeten luiden:

Betaling van de onder deze overeenkomst of de wet verschuldigde bedragen kan plaatsvinden in euro's vanaf het moment dat de euro de status van wettig betaalmiddel heeft, of zoveel eerder als het ministerie aangeeft. Invoering van de euro zal niet worden aangemerkt als een omstandigheid die aanleiding geeft tot wijziging of ontbinding van deze overeenkomst.

Teneinde te zijner tijd vermijdbare conversies te voorkomen, verdient het aanbeveling om voor te schrijven dat vanaf het moment dat de omrekenkoersen vastliggen (dus met ingang van 1 januari 1999) alle leveringen voor de periode na 1 januari 2002 verplicht reeds in euro's in plaats van guldens (of andere valuta die zullen vervallen) worden geadministreerd.

'Euro-toets'

De aanwijzing DGEF 62 inzake de uitvoering van de euro-toets bij Defensie beschrijft de uitvoering van de zogenaamde euro-toets en schrijft voor deze met onmiddellijke ingang toe te passen. Deze toets houdt in dat bij aanschaf van apparatuur en systemen wordt geverifieerd dat deze – voor zover met financiële gegevens wordt gewerkt – na omschakeling zonder moeite met euro's kunnen werken en dat de in apparatuur en systemen geregistreerde gegevens op het moment van omschakeling (eenvoudig) kunnen worden geconverteerd.

Wijzigen van voorschriften

In vele voorschriften worden (grens-) bedragen gebruikt als criterium om te bepalen welke procedures van toepassing zijn. Zonder uitputtend te zijn, kan worden gedacht aan criteria die worden gebruikt bij het classificeren

³ Op dit moment is bekend dat contracten die gebaseerd zijn op de wetgeving van Turkije en Indonesië en bepaalde staten van de VS kunnen worden ontbonden bij wijziging van het valutastelsel.

van ongevallen, in de regeling schadeverhaal en bij budget-vrijgave-procedures (AMTA-procedure). Over al deze criteria moet worden nagedacht of de bedragen moeten omgerekend of dat de introductie van de euro tevens een moment is voor herijking van grens- en limietbedragen.

Conclusie

De introductie van de euro is vrijwel onvermijdelijk. In het reeds lang geleden geratificeerde Verdrag van Maastricht (1992) staan onherroepelijke procedures voor de vorming van de Economische en Monetaire Unie (EMU) en de introductie van een gemeenschappelijke munt, de euro. Landen die voldoen aan de convergentiecriteria (toelatingscriteria) zullen automatisch toetreden tot de EMU. De marsroute voor de introductie van de euro ligt volledig vast: per 1 januari 1999 is de euro een giraal betaalmiddel, rond 1 januari 2002 worden de euromunten en -biljetten in omloop gebracht en per 1 juli 2002 verliezen de vervallen valuta hun wettige status.

Informatiesystemen en regelgeving moeten worden aangepast, waarbij

rekening moet worden gehouden met de aangegeven mijlpalen. Voor banken en andere financiële instellingen zijn reeds per 1 januari 1999 aanzienlijke aanpassingen nodig. Voor de in dit artikel beschreven interne Defensie- en luchtmachtinformatiesystemen zijn de meest ingrijpende aanpassingen pas per januari 2002 nodig.

Vanwege de veronderstelde samenloop van millennium- en euro-problematiek wordt een grote schaarste verwacht aan IT-capaciteit. Deze samenloop treedt waarschijnlijk vooral op in de financiële sector omdat hier reeds grote aanpassingen nodig zijn per 1 januari 1999. Binnen de defensieorganisatie is er slechts sprake van een beperkte samenloop, omdat de meest gebruikte informatiesystemen een multi-currency-karakter hebben en zonder bijzondere voorzieningen kunnen werken met de euro tijdens de 'girale periode'.

In die periode dient een grote hoeveelheid regelgeving waarin financiële beslissingscriteria zijn opgenomen, in beschouwing te worden genomen. Naar aanleiding van de introductie van de euro dienen bestaande criteria – die soms al zeer lang geleden zijn vastgesteld – op hun

effectiviteit te worden geëvalueerd. Aangezien de daadwerkelijke overgang voor de meeste systemen pas in 2002 aan de orde is, is hiervoor voldoende gelegenheid.

Voor die daadwerkelijke overgang in 2002 zijn grote systeemaanpassingen en conversies noodzakelijk, zowel in financiële, salaris- als materieel-logistieke informatiesystemen. Rond 1 januari 2002 zal een nog nooit vertoond aantal conversies van systemen moeten worden uitgevoerd en zeer veel nieuwe programmatuur in gebruik moeten worden genomen. Met recht zal 1 januari 2002 moeten worden aangemerkt als E-day, waarvoor een perfect draaiboek moet worden opgesteld!

Literatuur:

- W.W. Boonstra – De euro & gevolgen voor uw automatisering (Euroforum studiedag op 3 juni 1997).
E. Wagenaar – tijdschrift Account(1997)(4)14 - De drie hangijzers: de euro, het jaar 2000 en Intranet.
Internet-site: <http://www.euro.nl>.
EDIFORUM/NNI Projectgroep Bewaren en Bewijzen, Juridisch Rapport, 1994, Uitgave Nederlands Normalisatie Instituut.

MENINGEN van anderen

AH-64 Apache

Oprechte waardering voor Ikol T.H.W. Ten Haaf: in zijn artikel 'AH-64 Apache: mogelijkheden, beperkingen en toekomst'*, geeft hij een prima inzicht in de mogelijkheden en beperkingen van de AH-64 en de wijze waarop de gevechtskracht van dit indrukwekkende wapensysteem het beste tot gelding kan worden gebracht. Dit laat onverlet dat wij graag bij zijn artikel een aantal kanttekeningen willen maken.

Ten Haaf stelt onder meer de lang uitgestelde vraag aan de orde of de AH-64 ook bij andere formaties van de KL dan 11 Luchtmobiele Brigade (LMB) kan worden ingezet. Hij geeft aan dat dit vanaf brigadeniveau, maar bij voorkeur op legerkorpsniveau (gerelateerd aan de diepe operaties van het legerkorps) zeer wel mogelijk is. Wij zijn met hem van mening dat de koppeling AH-64 met 11 LMB juist is; bij het slaan van de vijand is de AH-64 onmisbaar in het luchtmobiele concept. Daarnaast zijn we het met Ten Haaf eens dat deze binding geen knellend keurslijf moet zijn en dat inzet bij andere formaties binnen de KL mogelijk is. De nadere uitwerking van dit uitgangspunt is echter niet zo eenvoudig als hij doet voorkomen.

Per niveau – legerkorps, divisie en brigade – bekijken we daarom wat volgens ons de mogelijkheden en beperkingen zijn. Algemene voorwaarden voor een succesvolle inzet, bij ongeacht welke formatie, zijn volgens ons hierbij ten eerste middelen die in staat zijn tijdig de – voor effectieve inzet van de AH-64 – noodzakelijke gevechtsinlichtingen te verschaffen. Ten tweede is een flexibel, met de juiste mensen en middelen uitgerust, commandovoeringselement benodigd, dat in staat is de commandant te ondersteunen bij de planning en uitvoering van diepe operaties.

* MS 167 (1997)(3) 105-118.

1 (GE/NL) Corps is organiek maar beperkt in staat, zelfstandig diepe operaties uit te voeren. De staf is weliswaar geëquipeerd om diepe-operaties te plannen en uit te voeren, maar, afgezien van inzet van commando's, ontbreken in de gevechtsorganisatie organieke middelen om 120 kilometer diep doelen op te sporen en te bestrijden. 1 (GE/NL) Corps is voor de planning en uitvoering van haar diepe operaties sterk afhankelijk van de schaarse middelen van het *Combined Joint Task Force*-niveau (SACEUR). Deze afhankelijkheid geldt zowel voor het verkrijgen van inlichtingen als voor de inzet van luchtsteunmiddelen. Het is maar de vraag, wanneer en in welke mate de *Combined Joint Task Force* Commander zijn schaarse luchtsteunmiddelen zal onttrekken aan een eventuele *Air Campaign* en ter beschikking zal stellen voor de ondersteuning van diepe operaties op legerkorpsniveau. Daarbij is het merkwaardig dat Ten Haaf tot een conclusie komt dat de inzet van gevechtshelikopters in het kader van de diepe-operatie in lijn moet worden gebracht met het luchtmachtsysteem van *air tasking*. De inherente flexibiliteit van de gevechtshelikopter wordt ernstig aangetast door de inzet daarvan te koppelen aan het tijdrovende en starre systeem van *air tasking*. Het ligt veel meer voor de hand een lans te breken voor aanpassing en flexibilisering van het systeem van *air tasking*.

1 Divisie '7 december' beschikt organiek wel over inlichtingenverzamelorganen die tot ongeveer 70 kilometer diep effectief inlichtingen kunnen verzamelen ten behoeve van de diepe-operatie van de Divisie. Het betreft 102 EOVC Compagnie, 101 RPV Compagnie, 101 Artost Batterij en 103 Verkenningsbataljon. Met de twee MLRS-batterijen kunnen in ieder geval tot een diepte van 30 kilometer doelen worden aangegrepen. Met de actieve stoorcapaciteit van de EOVC, in combinatie met bestrijding met de MLRS, kan SEAD plaatselijk en tijdelijk worden uitgevoerd. In de CP van de divisie bevinden zich elementen voor de planning en uitvoering van diepe operaties, als het *All Sources Information Center* (ASIC) en een 'Deep Battle' element. *De divisie kan volgens ons op dit moment het best de belangrijkste voorwaarden voor effectieve inzet van de AH-64 invullen.*

De organieke gemechaniseerde brigades hebben momenteel hetzelfde probleem als het legerkorps, een gebrek aan inlichtingenverzamelorganen (één Brigade Verkennings-Eskadron) en inzetmiddelen (één Afdeling Veld-Artillerie) voor de uitvoering van diepe operaties. Diepe-operaties zijn op brigadeniveau in de huidige samenstelling van de brigade dus maar beperkt mogelijk.

Dit neemt niet weg dat we wel degelijk een rol voor de AH-64 zien weggelegd in de nabij-operatie van de gemechaniseerde brigade. Voor een beperkte duur en een beperkte doelstelling moet het mogelijk zijn een of meerdere vluchten AH-64 onder *Tactical Command* (TACOM) te stellen van de brigade. De brigadestaf is met de huidige organisatie en middelen ook in staat om adequaat leiding te geven aan deze vorm van inzet van de AH-64.

Samenvattend komen we tot de conclusie dat, naast 11 LMB, op dit moment 1 Divisie '7 December' het best geëquipeerd is om de AH-64 effectief in te zetten. De divisie met de organiek ingedeelde middelen is in staat op dit moment diepe-operaties met onder meer de AH-64 te plannen en uit te voeren. Daarnaast is inzet van de AH-64 ter ondersteuning van de nabij-operaties van de gemechaniseerde brigades een reële optie. Als we diepe-operaties met de AH-64 op alle niveaus effectief willen uitvoeren, moeten er nog vele investeringen worden gedaan in de nabije toekomst.

Ten slotte zijn we het absoluut niet eens met de conclusie van Ten Haaf dat de huidige samenwerking met 11 LMB een voldoende basis biedt voor succesvolle samenwerking met andere formaties. Dit neigt teveel naar de TELEAC-oplossing. In onze visie is eenheid van opvatting tussen THG en KL over inzetdoctrine en methode van commandovoering bij de verschillende formatieniveaus een absolute must voor succesvolle inzet. Dit kan alleen tot stand komen door gezamenlijke ontwikkeling van deze inzetdoctrine en doelgerichte gezamenlijke opleiding en training. Wat dat betreft dient de huidige samenwerking tussen THG en KL veel verder te gaan dan de huidige samenwerking met 11 LMB. Juist Ten Haaf weet welke geweldige inspanning (de vele

workshops, structuurweken, oefeningen in de VS en oefeningen in Polen) nodig is geweest om op het huidige niveau te komen met THG en 11 LMB.

Majors L.J.T. BENOIST
en H. HOOGSTRATEN,
Kenniscentrum Ocmant

Creatief met leiderschap en management...

In uw overigens boeiende artikel 'Creatief met leiderschap en management' in de *Militaire Spectator** is op pagina 195 een storende fout geslopen. Het gaat met name over de afbeelding 1, waarin u een schematisch overzicht geeft van de primaire, secundaire en tertiaire officiersopleidingen van de Koninklijke Landmacht.

In de eerste plaats is het u kennelijk ontgaan, dat er geen tertiaire officiersopleiding binnen de KL bestaat. De tertiaire officiersopleiding is weliswaar op initiatief van de KL ingesteld, doch heeft van meet af aan een interservice karakter gehad. De tertiaire officiersopleiding - Hogere Defensie Leergangen (HDL) - werd vóór 1992 aan het Instituut Hogere Defensie Leergangen verzorgd. Met de oprichting in 1992 is dit instituut - evenals de stafscholen van de krijgsmachtdelen - opgegaan in het Instituut Defensie Leergangen (IDL). De naam voor de tertiaire vorming werd vooralsnog gehandhaafd.

Vervolgens is het u klaarblijkelijk ook ontgaan dat de HDL sedert eind 1996 niet meer bestaat. Met ingang van 1 januari 1997 is de HDL opgevolgd door de 'Leergang Topmanagement Defensie' (LTD). Dit is niet alleen een cosmeti-

sche operatie geweest, want naast een verlenging van de duur, is ook de doelgroep aangepast. Voor de LTD komen geen luitenant-kolonels meer in aanmerking, zoals u in uw afbeelding aangeeft, maar uitsluitend kolonels en burgerpersoneel in een gelijkwaardige positie. Zelfs niet alle kolonels komen in aanmerking. De LTD staat alleen open voor geselecteerde kolonels, van wie de verwachting bestaat dat zij op termijn (hoge) opper- en vlagofficiersfuncties zullen gaan vervullen. Het woord 'topmanagement' geeft zulks al aan. Wellicht kunt u met deze gegevens uw artikel vervolmaken.

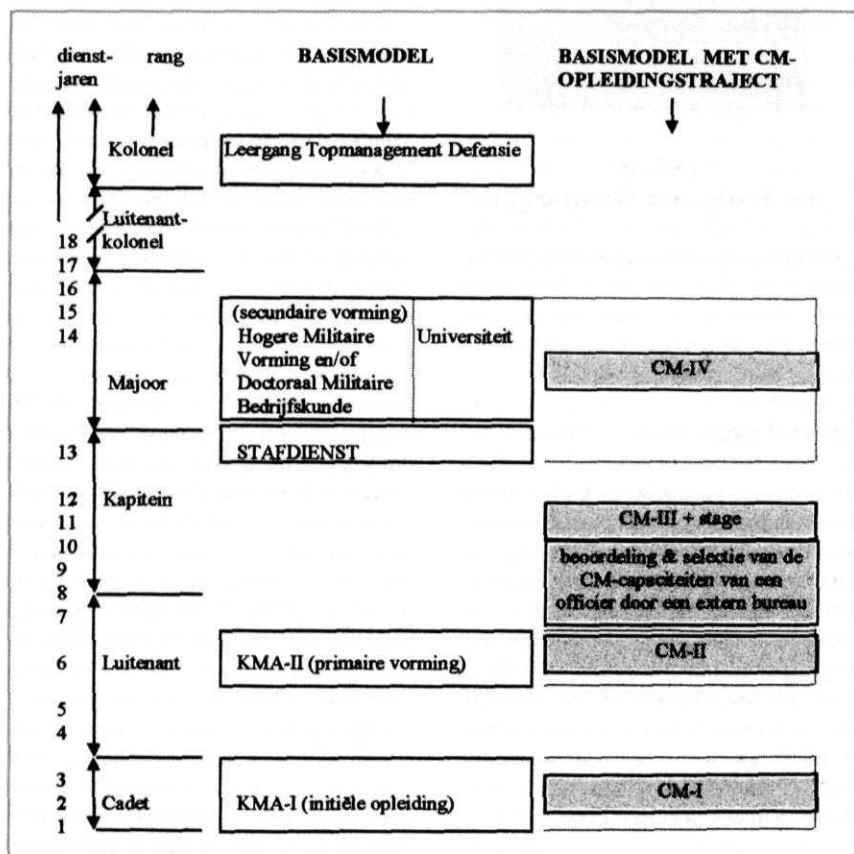
kol. mr. H.J. VAN DER MAESEN,
Hoofd Interservice Opleidingen/
Leergang Topmanagement Defensie

ANTWOORD op meningen van anderen

Creatief met leiderschap en management...

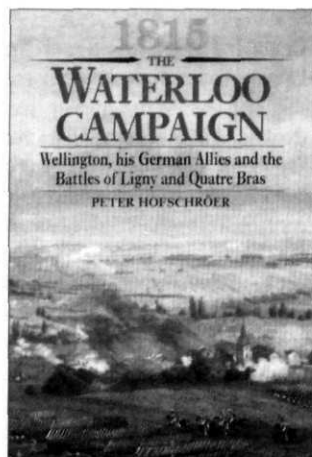
Wij danken kolonel mr. H.J. van der Maesen voor zijn aanvullingen op de figuur in ons artikel. Overeenkomstig zijn commentaar treft u hieronder een gerectificeerde figuur aan.

elnt L. NIEUWENHOFF, elnt H.F. KRAAIJ,
res elnt drs. O.P.G. BRUGMAN

* MS 167 (1998)(4) 195-202.

BOEKEN bespreking

1815: The Waterloo Campaign

Wellington, his German Allies and the Battles of Ligny and Quatre Bras, door Peter Hofschröder, 398 blz., geïll. Greenhill Books London, Stackpole Books, Pennsylvania, 1998. £25.00
ISBN: 18 5367 304 8

De Waterloo-veldtocht is stof geweest voor honderden, zo niet duizenden boeken. Heeft het dan wel zin om nóg een boek over dit onderwerp te schrijven? Ook Hofschröder vraagt zich dit af in zijn voorwoord, maar denkt dat hij ons toch iets nieuws kan vertellen. Het boek behandelt (de aanloop tot) de veldtocht zelf, tot en met de slagen bij Quatre Bras en Ligny. De schrijver wil de eigenlijke slag bij Waterloo en wat daarna volgt beschrijven in een volgend boek.

Hoewel Hofschröder van Duitse afkomst is en momenteel ook weer in Duitsland woont, heeft hij het grootste deel van zijn leven in Groot-Brittannië gewoond en gewerkt. Zijn boek is hoofdzakelijk gebaseerd op primaire Britse en Duitse bronnen, maar hij gebruikt ook secundaire bronnen, bijvoorbeeld van de Britse schrijver Siborne, de Duitse schrijvers

Ollech en Pflugk-Harttung en van de Nederlandse schrijver F. de Bas. Ook heeft hij gebruik gemaakt van particuliere bronnen die tot op heden niet toegankelijk waren. Daardoor komt hij zo nu en dan tot een verrassende visie op bepaalde gebeurtenissen.

Na een voorwoord begint Hofschröder met een aantal korte biografieën van de hoofdrolspelers. Deze biografieën zijn wel erg summier gehouden en een goed beeld van de desbetreffende persoon kan men zich dus niet vormen. Hierdoor is hun toegevoegde waarde gering. Vervolgens gaat de schrijver ertoe over de situatie in Europa te beschrijven vóór de terugkeer van Napoleon in Frankrijk. De politieke standpunten, culminerend in het Congres van Wenen, waar over de toekomst van Europa wordt besloten, worden zeer helder en uitgebreid uit de doeken gedaan. Centraal staat ook de rol die Wellington in het geheel speelt: wetende dat zijn militaire loopbaan geen toekomst meer heeft, stort deze zich in de politiek. Dit gegeven is van belang, omdat het direct van invloed is op zijn optreden tijdens de Waterloo-veldtocht. Daarna wordt aandacht besteed aan de samenstelling van de geallieerde troepen in de Nederlanden.

Vanuit zijn ballingsoord Elba weet Napoleon Frankrijk te bereiken en de schrijver bespreekt de verschillende verdedigingsplannen voor de Nederlanden. Zowel de Prins van Oranje als de Pruisische veldmaarschalk Blücher waren in eerste instantie voor een directe opmars naar Parijs. Hofschröder legt uit waarom het in de Britse (Wellington's) politiek paste om af te wachten. Dat het verzamelen en voeren van zo veel troepen in de Zuidelijke Nederlanden (België) niet eenvoudig was, wordt uitgebreid beschreven. Vooral de Pruisische soldaten hadden veel te lijden. De Pruisische koning beschikte over onvoldoende kapitaal, en koning Willem I was niet in staat om de toegezegde bevoorrading waar te maken, met als gevolg dat de plaatselijke bevolking veel te lijden had van de Pruisische aanwezigheid.

Wat volgt is een gedetailleerde beschrijving van de geallieerde opstelling in de Zuidelijke Nederlanden en van het spionagenetwerk, waar voornamelijk Wellington van profiteerde. De uitgeweken Fran-

se koning Louis XVIII bevond zich in Gent, en de informatie van Franse loyalisten kwam direct bij hem terecht. Ook onderhield hij diverse contacten met hooggeplaatste Fransen, onder wie de minister van Politie zelf: de illustere Fouché, die zich tegen alle gebeurtenissen wilde indekken, waaronder een nederlaag van Napoleon. De Pruisen hadden zich in 1814, tijdens hun opmars door Frankrijk naar Parijs, al niet zo geliefd gemaakt, en ontvingen vanuit Frankrijk, waar overigens officieel nog steeds vrede mee was, weinig inlichtingen.

Daarna gaat Hofschröder over naar de Franse opmars, en in detail de gevechten die plaatsvonden tussen de Fransen en de Pruisische voorposten. Uiteindelijk wordt het gevecht beschreven, dat plaatsvond bij Frasnés, tussen de Franse en Nederlandse troepen en de gebeurtenissen die tot de slag bij Quatre Bras leidden. Uiteraard speelt de 'insubordinatie' van de Nederlandse chef-staf, generaal De Constant Rebecque, hierbij een centrale rol. Het is aan hem te danken dat deze slag plaatsvond en dat de slag bij Waterloo kon plaatsvinden. In zijn hele verhaal is Hofschröder positief, zelfs lovend over de Nederlandse prestaties. Als voor Wellington de gebeurtenissen nog steeds onduidelijk zijn en hij een afwachtende houding aanneemt, zijn de Nederlandse troepen al druk bezig zich te concentreren.

Uiteindelijk volgt een relaas van de slagen bij Quatre Bras en Ligny, en Hofschröder sluit af met een hoofdstuk over de rol van Wellington in deze veldtocht. Op basis van zeer gefundeerde bewijslast plaatst Hofschröder kritische kanttekeningen bij het optreden van Wellington.

De beschrijving van de gevechten die plaatsvonden tussen de Pruisen en Fransen voorafgaande aan en tijdens de slag bij Ligny zijn helaas alleen gebaseerd op Duitse regimentsgeschiedenissen, die uiteraard uitgesproken positief zijn over de eigen daden. Vergelijking met bijvoorbeeld Franse bronnen zou gewenst zijn. Toch blijft hij redelijk kritisch, ook waar het de Pruisen betreft. Zo worden blunders van en fricties tussen de Pruisische opperofficieren uitgebreid behandeld. Wat schrijft Hofschröder over de Nederlandse troepen? Al sinds de slag bij Waterloo hebben Nederlandse historici zich ver-

zet tegen het positieve zelfbeeld van de Britten en hun negatieve schildering van de rol van de *Dutch-Belgians*. Zo ook dr. N. Vels Heijn, die in *Glorie zonder helden - slag bij Waterloo, waarheid en legende* (Amsterdam, 1974/1990), de strijd aanging met Siborne en de veldtocht herschreef, hoewel de onderbouwing nu hoofdzakelijk vanuit Nederlandse bron plaatsvond. Hofschröder is opmerkelijk positief over de rol van de Nederlanders, wat begrijpelijk wordt als men ziet dat hij zich voor wat betreft de Nederlanders hoofdzakelijk baseert op werk van F. de Bas. Toch zit hij, vooral wat de rol van de Nederlanders betreft, dicht bij de waarheid dan menig chauvinistische Engelse schrijver.

In Groot-Brittannië heeft de publicatie van dit boek veel stof doen opwaaien. Voornamelijk in Britse krijgshistorische kringen wordt Wellington als een groot strateeg gezien. Velen beschouwen de Britten als de overwinnaar, waarbij de rol van de geallieerden voor het gemak over het hoofd gezien wordt. Ook nu nog kan men lezen dat een Nederlands regiment cavalerie in paniek door Brussel vluchtte (het waren Hannoveraanse vrijwilligers). Al zijn de Britten wat minder negatief over de Prins van Oranje (per slot van rekening was hij Brits generaal, en had hij ook in Spanje aan hun zijde gevochten); veel Duitse historici hebben voor hem geen goed woord over, zoals Otto von Pivka in *Dutch-Belgian troops in the Napoleonic Wars* (London, 1980). Dit laatste voorbeeld geeft al meteen een verschil weer: in plaats van 'Dutch-Belgian' spreekt Hofschröder veel correcter van 'Netherlands troops'. Zo groot als de consternatie was voor het uitkomen van het boek (15 februari), zo stil bleef het daarna. Daarvoor heeft Hofschröder te krachtige argumenten aangevoerd.

De schrijver heeft met *1815: The Waterloo Campaign* bewezen dat nog lang niet alles gezegd is over Waterloo. Door alle details en talloze bronverwijzingen, is het boek een must voor een ieder die meer wil weten over deze interessante campagne. Hofschröder relaas is duidelijk en eenvoudig te volgen, en bevat tevens een zekere spanningsopbouw. De rol van de Nederlanders wordt uitgebreid behandeld en

bevat zelfs nieuwe informatie. Zoals we gewend zijn van de uitgever Greenhill Books, biedt ook dit boek waar voor uw geld. G.C. VAN UYTHOVEN, kap TD

Geweld en conflict

Een probleemgerichte kennismaking met enkele sociale verschijnselen, door J. Soeters, 128 blz., Sdu Uitgevers, onder auspiciën van de Faculteit der Militaire Bedrijfskunde van de KMA, Breda, 1997.

f 23,50 (inclusief verzendkosten), over te maken op rekeningnummer 74.14.52 t.n.v. KMA/Controller/FEZ te Breda.

ISBN: 90 7239 112 8

Na de val van de 'muur' is er helaas geen maatschappij zonder oorlogen ontstaan. Wel is er een verschuiving in het voorkomen van gewelddadige conflicten opgetreden. De gewelddadige conflicten binnen staten zijn qua frequentie en qua impact op de samenleving relatief belangrijker geworden dan de traditionele oorlogen tussen staten. Via de televisie hebben wij de afgelopen jaren gruwelijke beelden van Somalië, Angola, Bosnië, Tsjetsjenië en Rwanda op ons netvlies gekregen, waarbij vragen opwelden zoals: 'Hoe heeft het zo ver kunnen komen?', 'Hoe diep kan de mens zinken?' of 'Hoe kunnen dit soort gewelddadigheden toch gebeuren?'. Het is echter niet gemakkelijk om verstandelijk grip te krijgen op deze aanslagen tegen de maatschappelijke orde en het menselijk samenleven. Het aantal slachtoffers in deze conflicten staat in geen enkele proportie tot welk na te streven politiek of militair doel dan ook. Het zijn absolute conflicten zonder regels of conventies, zonder ook maar het minste respect voor elkaar.

Er zijn reeds veel boeken geschreven over de opkomst, de gebeurtenissen en de achtergronden van de binnenstatelijke conflicten. Onlangs heeft Soeters er één met de titel *Geweld en conflict* aan toegevoegd. In dat boek tracht hij de vraag naar het ontstaan van geweld en conflict te beantwoorden. Hij doet dat vanuit het perspectief van de sociologie; het gaat om geweld als collectief sociaal gedrag. Het geweld zoals 'gewone mensen' dat ver-

oorzaken en ondergaan. Hij ontkomt er dan niet aan om ook andere sociaal wetenschappelijke gebieden, zoals de antropologie, de politicologie en de sociale psychologie in zijn analyses te betrekken. Soeters zoekt naar algemene regelmatigheden die men tegenkomt wanneer men geweld en conflict probeert te verklaren. Het gaat daarbij om sociale verschijnselen of mechanismen, niet om natuurkundige wetten.

In zijn inleiding geeft hij de beperkingen van zijn boek aan. Ten eerste is *Geweld en conflict* niet bedoeld om recepten te bieden waarmee geweldsuitbarstingen voorkomen of bezworen kunnen worden. Ten tweede biedt de tekst geen allesomvattende theorie, die tot toetsbare hypothesen of een volledig model leidt. Als zodanig heeft het boek dan ook nadrukkelijk een inleidend karakter. Wel is er sprake van een verzameling van negen sociaal-wetenschappelijke mechanismen die in verband zijn te brengen met het uitbreken van gewelddadige conflicten binnen landen. Ook al worden de sociale verschijnselen analytisch en theoretisch uit elkaar gehaald en in aparte hoofdstukken beschreven, in de werkelijkheid vormen deze factoren een onontwarbare kluwen van oorzaken en effecten. Elke concrete geweldsuitbarsting kent haar eigen samenstelling van geweldsinhoud en -oorzaken, waarbij de negen als algemeenheden beschreven sociale verschijnselen in meer of mindere mate een rol spelen. Achtereenvolgens komen aan de orde:

- de diverse maatschappelijke onderscheiden die op individuen worden toegepast in relatie tot de groepsbinding;
- de wijkende overheid, het democratisch tekort en de strategische constellatie;
- geweld als mankerende affectbeheersing;
- geweld en cultuur;
- rationalisering van het kwaad;
- groepsvorming, stereotypering en idealisering;
- sociale mobilisatie en leiderschap;
- stijgende verwachtingen, relatieve deprivatie en machtsafstandreductie;
- de dynamiek van het conflict zelf.

Een slotbeschouwing met vijf overwegingen voor de preventie en de oplossing van gewelddadige conflicten sluit het boek af. Soeters maakt in navolging van anderen, zoals Van Creveld en Huntington, duidelijke

lijk dat veel gewelddadige conflicten in de toekomst relatief kleinschalig zullen zijn en van binnenuit zullen komen. Voor de klassieke legers impliceert dat in ieder geval een enorme omschakeling, omdat zij vanouds vooral voorbereid zijn op traditionele veldslagen tussen twee legers, waarin hoogwaardige technologie een belangrijke rol speelt. De conflicten van nu en de nabije toekomst zullen echter naar verwachting bestaan uit bloedige confrontaties met bendes, betrekkelijk ongeregelde legers en zelfs met 'losgeslagen individuen'. Dat gegeven zal op diverse fronten een omschakeling van structuur en functioneren van de militaire organisaties in het westen vergen.

Het betoog wordt ondersteund door een goed notenapparaat en, voor degenen die meer over deze onderwerpen willen lezen, een relatief uitgebreide literatuurlijst. Om de aard van de beschreven problematiek te kunnen doorgronden, is concentratie bij het lezen gewenst, maar de plezierige en leesbare schrijfstijl maakt het wat dat betreft al een stuk gemakkelijker. Als kleine kanttekening moge gelden dat het niet duidelijk is waarom in de slotbeschouwing de vierde overweging beperkt blijft tot een constatering, zonder dat er net als bij de andere overwegingen een preventieve dan wel oplossingsmogelijkheid wordt aanbevolen.

Samenvattend: een heldere, inleidende behandeling van sociale verschijnselen die in meer of mindere mate in verband staan met het ontstaan van conflict en geweld binnen staten. Veel van wat wordt gepresenteerd, zal de lezer uit eigen waarneming en overdenking bekend voorkomen maar niet alles zal voor de hand liggen – en zeker niet de analytische en theoretische verwevenheid van de gepresenteerde factoren. Dit is dan ook de kracht van dit boek. Daarom is *Geweld en conflict* interessant voor verschillende doelgroepen, lopende van mensen die door het lezen van een inleiding meer willen weten van de sociale wetenschappen, via studenten gedragswetenschappen tot degenen die regelmatig met aspecten van vrede en veiligheid te maken hebben in hun professie. Al was het voor de laatste doelgroep alleen maar om weer eens een aanleiding te krijgen tot het nadenken over de sociale verschijnselen die de basis vormen voor

de bloedige en mensonterende zaken die gepaard gaan met conflict en geweld binnen staten.

drs. J. TERPSTRA, kol mpsd

101 Tankbataljon 1957-1997

door D.M. Brongers, 136 blz., geïll.,
Sectie Militaire Geschiedenis KL, Den
Haag, 1997.

f 24,95

ISBN: 90 7067 747 4

Een belangrijk aspect voor de onderdeelvorming van eenheden is het vinden en herkennen van de eigen identiteit. Ontegenzeggelijk wordt deze voor een belangrijk deel bepaald door de geschiedenis van een eenheid. Veel KL-eenheden zetten de traditie voort van eenheden die eeuwen geleden zijn opgericht. Zo gaat de geschiedenis van het garderegiment Grenadiers terug tot 2 januari 1599. Het moge duidelijk zijn dat er in zo'n lange geschiedenis veel roemrijke gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die een belangrijke bijdrage leveren aan de onderdeelvorming. Dat ook relatief jonge eenheden voldoende hebben meegemaakt om voor 'geschiedschrijving' in aanmerking te komen, toont Brongers aan in zijn beschrijving van de geschiedenis van de 'tankers van 101'. Het boek bevat negen hoofdstukken waarvan er acht een periode van het bataljon belichten. Ieder hoofdstuk begint met een algemene beschrijving van de situatie en ontwikkelingen bij de KL in die tijd fase, waarna de rol van 101 Tankbataljon daarin wordt belicht. Achtereenvolgens komen onder meer aan de orde:

- de wordingsgeschiedenis van 101 Bataljon Zware Tanks aan het eind van de jaren vijftig;
- de verhuizing van het tentenkamp bij de Bernhardkazerne naar de Bernhardkazerne te Amersfoort;
- de eerste oefeningen in La Courtine;
- de tijdelijke stationeringen in het Duitse Hohne;
- veel bataljons- en door hogere staven geleide oefeningen;
- de verschillende overwinningen in de jaarlijkse terugkerende tankschietwedstrijd voor de Bult-Franciscup;

– de verhuizing naar de Du Moulinkazerne in Soesterberg.

Actueel zijn de hoofdstukken over de bijna opheffing, de inzet bij de watersnood in Limburg en de uitzendingen in het kader van crisisbeheersingsoperaties. Eerst wordt aan de hand van enkele in het oog springende ervaringen van individueel uitgezonden medewerkers een beeld geschetst van de soms ingrijpende gebeurtenissen bij een uitzending, waarna uitgebreid wordt ingegaan op de gebeurtenissen voor en tijdens de uitzending van 101 Tankbataljon, die in juni 1997 werd afgerond. In een negende en laatste hoofdstuk worden de in de loop van de tijd ontstane tradities, gebruiken en herinneringen voor de toekomst vastgelegd.

De vele in het boek opgenomen foto's vullen de tekst aan en pogen het algemene beeld te complementeren en in te kleuren. De tijd staat niet stil en inmiddels is al bekend dat het boek over een paar jaar kan worden uitgebreid met een nieuw hoofdstuk. In het kader van de herschikking gevechtskracht zal 101 Tankbataljon in 1999 gaan verhuizen van Soesterberg naar Seedorf en onder bevel worden gesteld van 41 Mechbrig.

Resumerend kan men stellen dat Brongers op een goede en vlot leesbare wijze geslaagd is in zijn opzet om door het beschrijven van de geschiedenis van 101 Tankbataljon een bijdrage te leveren aan de herkenbaarheid ten behoeve van de onderdeelvorming. Als gevolg van de keuzes die bij het schrijven van een boek over de geschiedenis van een eenheid nu eenmaal gemaakt worden, komt de relatie met andere eenheden die tot het Regiment Huzaren Prins Alexander behoorden en/of behoren niet goed uit de verf. Daarnaast zullen sommige oudere lezers de eerste dertig jaren wat overbelicht vinden. Het boek is een must voor een ieder die bij 101 Tankbataljon heeft gediend, dient en zal dienen, maar het bevat daarnaast tevens veel wetenswaardige informatie voor de liefhebbers van (militaire) geschiedenis. *101 Tankbataljon 1957-1977* kan als een voorbeeld dienen voor die eenheden die ten behoeve van hun onderdeelvorming en traditiehandhaving nog zoekende zijn.

drs. J. TERPSTRA, kol mpsd

REGELS VOOR KOPIJVERZORGING

De redactie verzoekt de auteurs de omvang van hun artikelen zoveel mogelijk te beperken. Dat komt de leesbaarheid van hun bijdrage alsmede de variatie van de inhoud ten goede. Een pagina telt circa 800 woorden; dit komt globaal overeen met 2 bladen A4, getypt met ruime marge en 1 1/2 regelafstand. Auteurs wordt verzocht tevens een beknopte samenvatting (maximaal 90 woorden) aan te leveren, waarvan elders in het nummer een Engelstalige versie zal worden gepubliceerd.

Bij het manuscript de diskette aanleveren: WordPerfect 5.1 of nieuwe versies (dos). Eventueel: Word.

NB. Geen speciale codes en lay-out-elementen invoeren (dus géén vetten, tabs e.d.) **en afbreekprogramma uitzetten s.v.p.**

Vergeet niet uw adres en telefoonnummer te vermelden! Voorts onderstaande aanwijzingen in acht nemen.

I MANUSCRIPT

1.1 Tekst

- a Onder de titel (kort houden): naam auteur met eventueel academische titel; rang of functie; wapen- of dienstvak.
- b Kopij typen met anderhalve regelafstand.
- c Linker- en rechtermarge totaal minimaal 6 cm.
- d Pagina's doorlopend nummeren.
- e Spelling: voorkeursspelling (Van Dale/Woordenlijst Spelingscommissie).

1.2 Tabellen

- a Niet in tekst opnemen, maar op aparte pagina('s) aan het slot toevoegen.
- b Doorlopend nummeren en nummer onder tabel plaatsen (Tab. 1, Tab. 2, enz.)
- c Daarachter titel(s) van de tabel(len).
- d In de tekst verwijzingen naar desbetreffende tabel opnemen.

1.3 Literatuuropgaven

- a Samen te vatten aan het slot, onder kopje Literatuur.
- b Literatuuropgaven nummeren in volgorde van vermelding in artikel. Indien in een artikel niet expliciet naar de literatuur wordt verwezen, kan nummering van de opgaven achterwege blijven.
- c Verwijzingen in de tekst door middel van superieur-nummer aan het einde van de zin of citaat.
- d Vermelding tijdschriftartikelen in literatuurlijst als volgt:
Auteur - Tijdschrift jaargang(jaar)(nummer)blz.
Voorbeeld: F. J. van Doorn - MSI 40(1971)(4)170.
- e Vermelding van boeken: Auteur - Volledige titel. Uitgever, plaats (jaar). Voorbeeld: A. Etzioni - De moderne organisatie. Spectrum, Utrecht (1970).
- f Vermelding brochures: Auteur - Titel brochure. Uitgever of firma, plaats (jaar)blz. (paginacijfer facultatief).
Voorbeeld: P. van Duyn - Toepassingen van infrarood. N.V. Fictief, Den Dam (1971)4.
- g In literatuuropgaven is vermelding van titulatuur bij auteursnamen niet gebruikelijk.

1.4 Voetnoten

- a Deze beïnvloeden de leesbaarheid van een artikel ongunstig en dienen zoveel mogelijk te worden vermeden.
- b Indien gebruik van enkele voetnoten onvermijdelijk is, dan per artikel doornummeren in met ¹ beginnende reeks.
- c Voetnootcijfers in de tekst, ná desbetreffende zin, superieur typen, zónder haken: ¹
- d De voetnoten zélf, ook met voorin het cijfer superieur, kunnen aan het slot worden getypt (bij opmaak komen ze zoveel mogelijk onder de kolom waarin de verwijzing staat).

2 ILLUSTRATIES

2.1 Algemeen

Foto's en computertekeningen niet in de tekst opnemen, maar altijd los bijvoegen. Houd computertekeningen eenvoudig!

2.2 Foto's

- a Foto's bij voorkeur zwart-wit, glanzend: formaat liefst 9x12 of 13x18 centimeter.
- b Op de achterzijde vermelden: naam fotograaf, en/of beeldarchief, bijschrift, copyright, nummer waarmee in tekst naar de afbeelding wordt verwezen.

2.3 Tekeningen/Afbeeldingen

- a Afbeeldingen in kleur zijn niet bruikbaar. Computertekeningen zijn slechts in elektronische vorm bruikbaar indien ze zijn opgeslagen als TIFF- of PICT-formaat. Graag apart uitdraaien; dus niet in de tekst zelf.
- b Letters/cijfers zo groot maken dat bij verkleining van tekening tot de breedte van twee kolommen (circa 11 cm) letter/cijferhoogte ten minste 1 mm is.
- c Tekeningen vóór inzending goed controleren: in een eenmaal vervaardigde opname is correctie vrijwel onmogelijk. →

2.4 Onderschriften/legenda's bij afbeeldingen

- a Nummering van foto's en tekeningen doorlopend en dóór elkaar.
- b Verwijzingen in de tekst met: afb. l t/m afb. . .
- c Onderschriften bij afbeeldingen zijn essentieel; dus niet alleen maar nummeren.
- d Onderschriften aan het slot van artikel opnemen (ná literatuurlijst en voetnoten), in volgorde van, en mét nummering.
- e Bevat een legenda tekens/symbolen die niet kunnen worden gezet, dan dient de gehele legenda in de tekening te worden opgenomen.

3 DRUKPROEF

- a Als regel ontvangt de auteur een drukproef ter correctie.
- b Hiervan kan worden afgeweken op verzoek van auteur of bij ontbreken van voldoende tijd voor deze procedure.
- c Voor het corrigeren graag zoveel mogelijk gebruik maken van officiële correctietekens.

4 MENINGEN VAN ANDEREN

4.1 Aantal exemplaren

Bijdragen voor de rubriek 'Meningen van anderen' dienen in tweevoud te worden ingezonden. Diskette graag bijvoegen.

4.2 Tijdstip inzending

Indien een reactie op een artikel uiterlijk 1 week na verschijnen van dat artikel in het bezit van de redactie is, kan ze in principe, samen met een eventueel wederwoord, op de kortst mogelijke termijn worden gepubliceerd.

5 BOEKBESPREKINGEN

5.1 Titelbeschrijving

Medewerkers die van de redactie een boek ter recensie ontvangen, gelieven de bespreking te doen voorafgaan door een volledige titelbeschrijving, bevattende: Titel, auteur, aantal blz., geïll. uitgever, plaats, jaar. (Eventueel: importeur.) Prijs. ISB-nummer.

Voorbeeld:

The censored war

American visual experience during World War Two, door G.H. Roeder jr., 189 blz., geïll. Yale University Press, London, 1995.

£ 10.95

ISBN: 03 0005 723 7

5.2 Verhouding

Kritiek dient te worden onderbouwd. Een recensie dient te bestaan uit een samenvattend en een beoordelend gedeelte. Idealiter is de verhouding: 100 woorden bij een recensie van 400 woorden; 150 bij 600 woorden et cetera.

5.3 Honorering

In tegenstelling tot artikelen worden besprekingen niet gehonoreerd; de recensent mag het besproken boek behouden.

6 BEWIJSNUMMERS

Iedere auteur ontvangt automatisch en zonder kosten vijf bewijsexemplaren van het nummer waarin zijn artikel is opgenomen.

Meer exemplaren à f 4,- te bestellen door storting/overschrijving op ABN-AMRO 51 43 38 997 t.n.v. Militaire Spectator, Den Haag, Postbus 165, 2501 AP Den Haag, onder vermelding van het gewenste nummer.

7 HONORARIUM

Het auteurshonorarium voor artikelen bedraagt f 50,- per gedrukte pagina.

8 NAAM, ADRES, GIRO/BANK AUTEUR

De auteur dient bij zijn manuscript te vermelden: naam, adres en giro- of bankrekeningnummer, telefoon- en eventueel faxnummer.

9 KOPIJ-INZENDING, OVERLEG

Uw bijdrage wordt door de redactie zeer op prijs gesteld. Kopij kunt u zenden aan:

Redactie Militaire Spectator,
Instituut Defensie Leergangen, MPC 58B
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
Tel. 015 - 215 27 00.

Door auteurs gewenst overleg kan via evengoemd adres plaatsvinden.

Overleg met betrekking tot reproduceerbaarheid van illustraties, alsmede over drukproeven:

Bureauredactie Militaire Spectator
Instituut Defensie Leergangen, MPC 58B
Mw. drs. A. Kool
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
Tel. 015 - 215 27 20 (dinsdag, donderdag en vrijdag).
Fax 015 - 215 27 13.